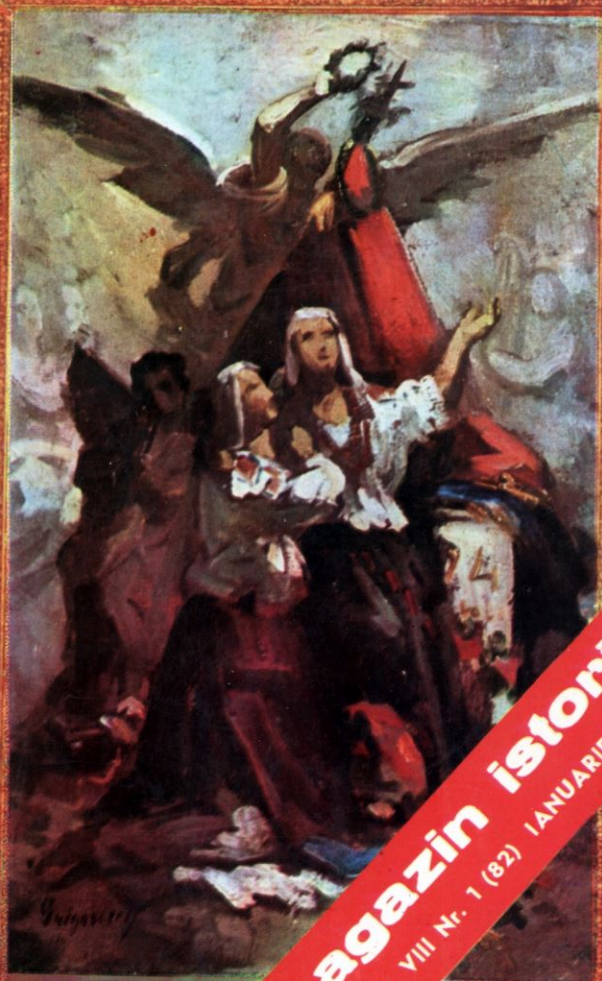

magazin istoric
ANUL VIII Nr. 1 (82) IANUARIE 1974

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VIII - Nr. 1 (82)

ianuarie 1974

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjuncț
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANȚIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CÂDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMENY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

- ① Unirea Principatelor. Pictură de Nicolae Grigorescu aflată la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România („Spre actul energic al întregii națiuni române”, p. 17)
- ② Ștefan cel Mare în viziunea artistului popular Timotei Tohăneanu. Expoziția de pictură pe sticlă, București, ianuarie, 1973 („Cel dintîi dintre principii lumii”, p. 2)
- ③ Domnul Moldovei și cîțiva dintre contemporanii săi de seamă: René I cel Bun, Tomăs de Torquemada, Papa Sixt IV, Mahomed II, (rîndul de sus); Maximilian I și Girolamo Savonarola (rîndul II) Carol VIII, și Giovanni Pico della Mirandola (rîndul III) și Albrecht Dürer, („Cel dintîi dintre principii lumii”, p. 2)
- ④ Moartea lui Socrate, pictură de Jacques Louis David (Socrate în fața Tribunalului heliaștilor, p. 82)

SUMAR

„Cel dintîi dintre principii lumii”: ION IONAȘCU	2
„Spre actul energic al întregii națiuni române”: MIRCEA MUȘAT.....	17
Studenți și profesori timișoreni împotriva fascismului: WILIAM MARIN.....	29
„Apropierea mea de România a fost un proces constant”. Interviu cu profesorul american Keith Hitchins: LUCIAN BOIA	38
1924-1974. 50 ANI DE LA ÎNCETAREA DIN VIAȚĂ A LUI VLADIMIR ILICI LENIN	
● Omul prin care a vorbit istoria: AUGUSTIN DEAC	40
● Cum l-a cunoscut Constantin Stere: D. MOLDOVEANU	42
● Nouăzeci de minute în cabinetul lui Vladimir Ilici: MIHAIL ȘATROV ..	44
Octombrie 1940 — trupe hitleriste în România. Musafiri nedorii: A. SIMION..	50
José San Martín, condorul Anzilor: DUMITRU ALMAȘ	56
Eudoxiu Hurmuzaki — un pionier al istoriografiei românești: ȘTEFAN S. GOROVEI	62
Memorii de război: D. EISENHOWER	70
Socrate în fața Tribunalului heliaștilor: VALERIU BUDURU	82
Asaltul petelor albe de pe continentul negru: DOINA MOTAȘ	90
● Zimbete din cronică... 37 ● Cărți sosite la redacție...69 ● Poșta Magazin istoric...97	

„...CEL DINTȚI DINTRE PRINCIPII LUMII...”

ION IONAȘCU

Prof. univ. dr. doc.

„Ștefan vodă... rădicatu-s-au de la Țara Muntenească cu multă mulțime de oaste muntenească și din țară adunați și au intrat în țară. Și silind spre scaunul Sucëvii i-au ieșitu înainte Pătru vodă Aron pe Sirètiu, la Doljăști, la tină... și înfrinse Ștefan vodă pe Aron. Ci Aron vodă nu să lasă cu atîta, ci de iznoavă s-au bulucitu și al doilea rîndu să lovi la Orbic și iară birui Ștefan vodă...

Décia, Ștefan vodă strins-au boierii țării și mari și mici și altă curte mărunță, dimpreună cu mitropolitul Theoctistu și cu mulți călugări, la locul ce se chiamă Direptatea și i-au întrebatu pre toți: ieste-le cu voia tuturor să le fie domnu? Ei cu toții au strigat într-un glas: «În mulți ani de la Dumnezeu să domnești». Și decii cu toții l-au rădicatu domnu...”

Oameni și evenimente contemporane lui Ștefan cel Mare*

1455-1485:

în Anglia începe războiul celor două roze; luptele pentru tron dintre casele Lancaster (blazon „Trandafirul roșu”) și York (blazon „Trandafirul alb”).

1457:

Întemeierea Comunității Fraților Cehi, care desfășoară o activitate critică la adresa regimului feudal și a bisericii.

1459:

turcii cuceresc Semendria; sfârșitul despotatului sârb.

* Vezi și Istoria lumii în date, Editura Enciclopedică, Română, București, 1969.

Cine era omul** a cărui venire fusese primită cu atîta bucurie și acceptat în unanimitate ca domn de reprezentanții tuturor stărilor?

Mulți, desigur, știau despre el că-i „os domnesc”***. Tradiția ne spune că se născuse și copilărise la Borzești pe Troțuș. Ea pare să fi fost întărită chiar de Ștefan, care a ridicat acolo, prin anii 1493-1494, o frumoasă biserică „pentru amintirea sfintrăposaților moși și părinți”. Se presupune că Ștefan, în 1450, fusese printre luptători, în timpul bătăliei din pădurea Crasnei (Vaslui), unde Bogdan II (1449-1451) — tatăl său — învinsese oastea pretendentului la tron Alexandrel. Ștefan avea pe atunci cam 15 ani și nu este exclus ca tatăl său să-l fi luat în tabără, tocmai pentru a-l deprinde de timpuriu cu meșteșugul armelor. Gîndea, poate, Bogdan că mai devreme sau mai târziu, fiul său va fi domn...

După numai un an însă, în 1451, un alt pretendent la tron, Petru Aron, fratele lui Bogdan, a intrat în țară cu oaste. Bogdan se găsea la o nuntă, la Reusenii, lângă Suceava; a fost prins și ucis. Fiind în primejdie, tinărul Ștefan a ieșit pe ascuns din țară, stabilindu-se o vreme la curtea lui Iancu de Hunedoara. Mai apoi a trecut în Muntenia, unde avea rude din partea mamei sale, Oltea. Trăind pe lângă Iancu de Hunedoara și Vlad Tepeș a avut multe de învățat în domeniul politicii și artei militare de la cei doi mari contemporani ai săi. De altfel, cîțiva ani mai târziu, Ștefan va prelua steagurile glorioase lupte antiotomane purtat cu bărbăție de Iancu și Vlad Tepeș și la fel ca și înaintașii săi din Transilvania și Muntenia va căuta să ridice în fața primejdiei Semilunii un front comun al celor trei țări surori.

În vremea cînd se afla în Muntenia, îi vor fi ajuns mai repede vești despre relele ce se petreceau în Moldova cîrmuită de ucigașul tatălui său. În primăvara anului 1456, într-o adunare ținută la Vaslui, Petru Aron, în înțelegere cu marii boieri, acceptase să plătească anual un haraci de 2 000 galbeni sultanului Mahomed II. Iancu de Hunedoara și Vlad Tepeș — considerînd periculoasă supunerea lui Petru Aron către Poartă, nu numai pentru Moldova, dar și pentru propriile lor planuri antiotomane au hotărît să-l scoată pe acesta din domnie și să-l ajute pe Ștefan să ocupe tronul Moldovei. Dar în 1456, viteazul Iancu de Hunedoara, animatorul luptei antiotomane, a căzut răpus de ciumă în tabăra de lângă Belgrad. Conducerea luptei pentru stăvilirea expansiunii otomane a fost preluată de Vlad Tepeș. Cu sprijinul său, profitînd și de adîncă nemulțumire a țărănimii, tirgoveților și boierilor mărunți împotriva domniei lui Petru Aron, Ștefan a intrat în Moldova și a preluat domnia.

Un om pe măsura vremurilor

Înzestrat cu un remarcabil simț politic în aprecierea situației creată în Moldova — sărăcită în urma luptelor dintre diferiții pretendenți la tron — Ștefan, de îndată ce a ocupat tronul, a socotit necesar să-și asigure domnia. A încercat să și-i apropie pe marii boieri din țară și, mai ales, să-i atragă pe cei fugiți împreună cu Petru Aron — oameni experimentați în guvernarea țării. Tot pentru consolidarea domniei, a trebuit să-și asigure și sprijinul unui stat vecin și puternic. Polonia acordase azil fostului domn și boierilor fugiți împreună cu el. Profitînd de faptul că în anii 1458-1459, Cazimir IV — regele polon — era angajat într-un război cu cavalerii teutoni, Ștefan a trimis trupe în sudul Polo-

** Despre domnia și personalitatea lui Ștefan cel Mare, revista noastră a scris în repetate rînduri; vezi numerele: 3/1967, 6/1968, 1/1969 și 2/1971.

*** Vezi Magazin Istoric, nr.1/1969.

niei pentru a-l prinde pe Petru Aron. Aceste acțiuni i-au determinat pe poloni să iscălească Tratatul de la Overchelăuți (1459)*, prin care Cazimir păstra în continuare cetatea Hotin (cedată de Petru Aron polonilor), dar se obliga să-l alunge din țară pe domnul fugăr. Ștefan s-a recunoscut ca vasal al regelui, rămânând însă ca omagiul de credință să-l depună personal, atunci când își va fi consolidat poziția în țară. În urma acestui tratat, unii dintre marii boieri refugiați în Polonia au revenit în țară, apărind ca membri în statul domnesc. Prin stringerea relațiilor cu Polonia, Ștefan a înregistrat, de fapt, un prim și important succes de politică externă, lăsând să se întrevadă încă de pe atunci însușirile și abilitatea sa de mare diplomat.

În 1458, Matei Corvin a fost ales rege al Ungariei; în anul următor, însă, unii nobili l-au „contraales” pe Frederic III, împăratul Germaniei, acesta fiind susținut și de Ștefan. Drept răspuns, în 1460, Matei i-a acordat azil lui Petru Aron, care s-a stabilit lângă granița Transilvaniei cu Moldova, de unde uneltea îndepărtarea lui Ștefan din domnie. Situația creată l-a obligat pe domnitorul Moldovei să facă o incursiune armată în Transilvania, pentru prinderea pretendentului și pedepsirea susținătorilor acestuia (5 iunie 1461). Nereușind să-l prindă pe Aron, incursiunile s-au repetat și în anii următori.

În vara anului 1462, pentru a evita căderea Chiliei sub turci, când Țepeș se războia cu Mahomed II, Ștefan a atacat cetatea, dar n-a putut s-o cucerească**. În această nenorocoasă încercare, domnul a fost rănit de un glonte la glezna stângă.

Pentru a-și asigura sprijinul regelui polon, Ștefan a reînnoit relațiile de vasalitate (2 martie 1462). Căsătoria domnului moldovean, în 1463, cu Evdochia, fiica lui Simion Olekovic, cneazul Kievului, a întărit și mai mult legăturile sale politice cu Polonia, care stăpânea atunci și Ucraina. În anul următor, polonii au restituit Moldovei cetatea Hotin, unde Ștefan a așezat ca pircălab pe unchiul său, Vlaicul.

Folosindu-se de faptul că Matei Corvin avea complicații politice și militare în Europa Centrală, în ianuarie 1465 Ștefan a atacat din nou, prin surprindere, Chilia, reușind s-o cucerească fără mari dificultăți; între domnișii locuitorii cetății a existat, se pare, o înțelegere de predare fără rezistență, deoarece aceștia aflaseră că Radu cel Frumos, succesorul lui Țepeș, intenționa să-i ajute pe turci să ocupe cetatea. Reîncorporarea Chiliei la teritoriul Moldovei a însemnat o mare victorie a lui Ștefan, care a reușit, deocamdată, să potolească minia sultanului, trimițându-i solii cu daruri bogate.

Urmărind să ajungă și rege al Boemiei, Matei Corvin a comis o gravă eroare politică; a renunțat la planul tatălui său, Iancu, de concentrare a tuturor forțelor Ungariei și Transilvaniei împotriva expansiunii otomane — pe atunci primejdia imediată și esențială pentru regatul său. În vederea realizării intențiilor sale, Matei a impus populația la grele sarcini fiscale, ceea ce a stîrnit adînci nemulțumiri. În vara anului 1467, acestea s-au transformat într-o răscoală a nobililor și secuilor, sprijinită, după cît se pare, de Ștefan. Matei a acționat energic, înăbușind aspru răzvrătirea; după aceea a pornit spre Brașov cu 40 000 oșteni, hotărît să atace Moldova și să-l înlocuiască pe Ștefan. Trezind în Moldova pe la Oituz, în noiembrie 1467, oastea lui Matei a ars orașele Trotuș și Bacău, a pustit Romanul și Tg. Neamț și apoi s-a îndreptat spre Baia, fosta capitală a Moldovei. Ștefan i-a hărțuit continuu pe invadatori, dar n-a angajat lupta în cîmp deschis; n-avea decît vreo 12 000 oameni și arma-

I460:

la Anvers (Antwerpen), azi în Belgia, ia ființă cea dintîi bursă comercială din Europa.

Se termină construcția Palatului Pitti din Florența.

I461:

Imperiul bizantin de Trapezunt cade sub turci.

În Franța începe domnia regelui Ludovic XI, a cărui activitate este concentrată spre centralizarea statului; pune capăt anarhiei feudale; încurajează meșteșugurile și comerțul și reformează sistemul fiscal.

I462:

turcii sînt înfrinți în Albania la Mokra, Pollog, Livadh.

Răscoală a țăranilor spanioli din Catalonia pentru abolirea șerbiei și a „obiceiurilor urite” (dependența personală a țăranilor față de stăpînii de pămînt).

* Vezi *Magazin Istoric*, nr.2/1971.

** În 1448, domnul Moldovei Petru II cedase Chilia lui Iancu de Hunedoara, care îl ajutase să ia domnia; aici fusese apoi instalată o garnizoană ungurească — n.r.

I463:

portughezii cuceresc Casablanca (Maroc).
Moare marele poet francez François Villon.

Începe domnia lui Ivan III care continuă politica de unificare a cnezatelor rusești și de înlăturare a jugului tătar.

I466:

Pacea de la Torun: Polonia capătă ieșire la Marea Baltică iar Ordinul cavalerilor teutoni devine vasal al regelui Poloniei. Expediție condusă de Mahomed II împotriva Albaniei — apogeul înfruntării turco-albaneze.

I467:

Încep luptele între marile familii feudale din Japonia (războiul Ōnin) care va dura pînă în 1477.

I468:

moartea eroului rezistenței antiotomane albaneze Skanderbeg.

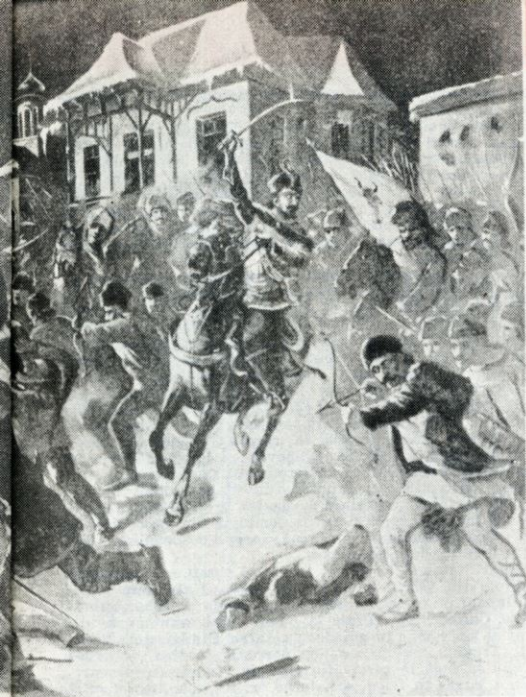

ment inferior față de cel al dușmanului. În noaptea de 14 spre 15 decembrie, însă, cînd regele și oastea sa, cantonată în Baia, erau cufundați în somn, cutezătorul Ștefan a dat ordin de atac. Buimăciți, în marea învălmășeală produsă, mulți dușmani au fost uciși. Regele însuși, grav rănit, a scăpat trecînd prin multe peripeții. Dacă marele vornic Crasnăș, căruia Ștefan îi poruncise să taie retragerea invadatorilor, s-ar fi conformat, toți inamicii, în frunte cu regele Matei, ar fi fost capturați. Pentru neascultarea sa, vornicul Crasnăș a fost imediat executat de către Ștefan. Era un avertisment pentru toți acei care ar mai fi îndrăznit să-i calce cuvîntul.

În anii 1468-1469, Ștefan a organizat noi campanii în Transilvania, în nădejdea că îl va prinde pe Aron. Nereușind, el a pus cîțiva boieri ca printr-un șiretlic să-l facă să vină în țară; boierii l-au prins și domnul a poruncit să i se taie capul (1469). Înlăturarea pericolului său pretendent avea să aducă liniște în relațiile dintre Matei și Ștefan. Mărturie stă în această privință alianța încheiată cu regele Ungariei în anii următori.

Înfruntînd primejdia din afară

În vara anului 1470, Moldova a fost invadată de hoardele hanului tătar de pe Volga, Mamac. Printr-o incursiune fulger, tătarii au jefuit țara și s-au retras spre Nistru. Ștefan

Baia, noaptea de 14 spre 15 decembrie 1467: atacul necrușător al moldovenilor împotriva celor care le încălcasez pământul și libertatea (tablou de C. Petrescu)

Încep campaniile lui Matei Corvin în Cehia, încheiate în 1478 cu luarea în stăpânire a Sileziei, Moraviei și Lusaciei.

Începe domnia lui Mengli Ghirai I în Hanatul tătar din Crimeea, care din 1475 devine vasal Porții.

1469:

începe călătoria negustorului rus Afanasi Nikitin în statul Bahmani.

1471:

începutul domniei lui Vladislav Jagello în Cehia.

Portugalia cucerește Tangerul (Maroc).

1473:

se naște marele astronom polonez N. Copernic.

1474:

se naște poetul italian Lodovico Ariosto.

Începe războiul cantoanelor elvețiene împotriva lui Carol Te-

i-a ajuns pe malul fluviului, la Lipiști, și i-a zdrobit; fiul hanului a fost luat prizonier. Noua victorie a moldovenilor dovedea nu numai puterea țării, refăcută sub domnia chibzuitului său voievod, dar și marea capacitate de comandant de oști a lui Ștefan.

Aceste victorii n-au reprezentat, însă, decît un preludiv al marilor campanii pe care le plănuia viteazul domn, pentru apărarea independenței țării sale. Era convins Ștefan că dușmanul cel mai periculos al Moldovei, ca și al celorlalte țări române, rămînea Imperiul otoman — cea mai puternică forță militară din Europa aceluia timp. Oastea turcă putea atinge ușor un efectiv de 100 000 oameni. Prin urmare Ștefan nu se putea gîndi să înceapă lupta, înainte de a-și face aliați. În primul rînd, a încercat să atragă de partea sa cealaltă țară românească, Muntenia, dar Radu cel Frumos se afla cu totul căzut sub influența Porții. În februarie 1470, în vreme ce turcii erau angajați în luptă cu venețienii pentru cucerirea unor insule din Marea Egee, Ștefan a făcut o incursiune în Muntenia, pentru a o angaja în lupta antiotomană, rămasă, însă, fără rezultat. În februarie 1471, el a

merarul, ducele Burgundiei.

1475:

se naște Michelangelo Buonarroti.

1476:

statul-rus încetează a mai plăti tribut Hoardei de Aur.

1477:

Țările de Jos intră în posesiunea Habsburgilor.

Se întemeiază Universitatea din Uppsala (Suedia).

1478:

Sanaro Botticelli, pictor italian, termină tabloul Primăvara.

1479:

Tratat de pace turco-venețian încheiat la Constantinopol; Veneția cedează Eubeea, Lemnos și câteva porturi din Moreea și plătește o contribuție

trimis soli la regele polon pentru reînnoirea actului de vasalitate.

Se pare că unii boieri din sfatul domnesc n-au fost de acord cu planul lui Ștefan de a începe războiul cu turcii; așa se explică de ce, la 16 ianuarie 1471, neînduplecatul domn a hotărât, la Vaslui, decapitarea cumnatului său Isaia — mare vornic, a lui Negrilă — paharnic și Alexa — stolnic. Apoi a efectuat mari schimbări în sfatul domnesc și a înlocuit pircălabii cetăților cu alții mai tineri, cum era, de pildă, Arbore, care se va dovedi foarte priceput pe plan politic și militar.

Ștefan s-a pregătit febril pentru marea înfruntare cu turcii, care nu putea să întârzie prea mult.

Incursiunile lui Ștefan în Muntenia l-au supărat adinc pe sultanul Mahomed II (1451-1481), cuceritorul Constantinopolului, dar acesta n-a putut reacționa, fiind obligat să lupte în Asia împotriva unui urmaș al lui Timur Lenk, anume Uzum Hasan (Hasan cel Lung), care stăpânea Persia și regiunile Caucazului și dorea să recucerească Trapezuntul, ocupat de turci în 1471. În toamna anului 1473, sultanul s-a întors istovit, fără să fi obținut o victorie hotărâtoare. Uzum Hasan și ruda sa, regele Georgiei, au trimis mai multe solii la Veneția, Cracovia și Roma, îndemnând la realizarea unei coaliții antiotomane. Dacă principii din Europa ar fi trimis oști împotriva lui Mahomed II, în timp ce grosul forțelor acestuia era angajat în Asia, s-ar fi putut realiza o mare victorie și multe teritorii din Balcani ar fi putut scăpa de dominația otomană; inerția europenilor, însă, a împiedicat orice schimbare.

Singur Ștefan al Moldovei, știind că turcii erau implicați în luptele din Asia, a găsit prilejul nimerit să-i hărțuiască. El a alungat de pe tronul muntean pe Radu. La 8 noiembrie 1473, la Cursul Apei (Prahova), voievodul muntean a fost înfrânt și s-a retras în grabă în cetatea Dimboviței (București). Trupele moldovene au încercuit cetatea, silindu-l pe Radu să fugă la turcii din Giurgiu. În ziua următoare, Ștefan a intrat în București, luând în captivitate pe soția și fiica lui Radu, precum și întregul tezaur domnesc; apoi a așezat în scaunul muntean pe Laiotă Basarab, fiul lui Dan II, fidel lui. În decembrie, însă revenind cu o oaste de 29 000 oameni, Radu l-a înfrânt pe Laiotă, care a fugit în Moldova.

După evenimentele din anul 1473, Ștefan și-a adunat oastea la Vaslui, așteptând un atac răzbunător din partea turcilor. Și-a adus aici și pe soția sa, Maria de Mangop, cu care se căsătorise în 1472 (prima soție, Evdochia din Kiev, murise în 1467) și pe cei doi copii, Alexandru și Elena. La începutul anului 1474, la Vaslui, l-a primit pe Isac beg, solul lui Uzum Hasan, venit să-i descrie evenimentele petrecute cu un an în urmă în Asia și să-l roage pe Ștefan să stăruie la curțile europene pentru realizarea unei coaliții antiotomane.

În același timp, Mahomed II l-a somat pe curajosul voievod român să-i aducă în persoană haraciul și să-i predea cetățile Chilia și Cetatea Albă; altminteri, va veni cu oaste să cucerească Moldova. Ștefan, care din 1473 se considera în luptă cu turcii și refuzase a mai plăti tribut sultanului, a respins cu minie pretenția acestuia asupra cetăților-porturi, vitale pentru economia și apărarea militară a Moldovei.

Din păcate, solia lui Uzum Hasan către statele vest europene a rămas fără succes, căpeteniile solicitate având alte preocupări, străine de o coaliizare antiotomană. Așadar, Ștefan nu putea conta pe nici un ajutor în afara țărilor române. A făcut însă un nou efort, repunând ca domn în Muntenia pe Laiotă. Dar după numai câteva luni, acesta s-a închinat turcilor. Ștefan a intervenit din nou, înlocuind pe Laiotă cu Basarab cel Tânăr (Țepeluș), având pentru aceasta și adeziunea transilvănenilor.

Înfruntarea deschisă cu Imperiul otoman pe care Ștefan o pregătea cu insistență și pe care știa că nu o mai putea amîna, cerea un efort considerabil. Acțiunile sale diplomatice ca și încercările repetate de a pune în scaunul muntean un om pe care să se poată bizui erau semne evidente ale planului său de a realiza un front larg al tuturor românilor împotriva expansiunii otomane.

„Ne vom lupta pînă la moarte“

La sfîrșitul lui august 1473, Soliman Hadîmbul, din porunca sultanului, și-a îndreptat oastea spre Moldova. În octombrie, s-a aflat la Dunăre. După ce l-a repus în scaun pe Laiotă, el și-a continuat drumul spre Moldova. Turcii se angajau, deci, contrar obiceiului lor, într-o campanie de iarnă. Văzînd că oastea dușmană, cu un efectiv de peste 100 000 oameni, se îndreaptă spre Moldova, Ștefan a scris papei Sixt IV, la 29 noiembrie 1474, rugîndu-l să-i dea ajutor, împreună „cu ceilalți regi și principii prea puternici, să rînduiască așa chip ca noi să nu luptăm singuri, ci cu ajutorul acelor principii“. Dar apelul a rămas zadarnic, Ștefan fiind silit să înfrunte puhoiul otoman numai cu oastea sa, cel mult 40 000 luptători, „dintre care — cum observa cronicarul polon Dlugosz — cea mai mare parte erau țărani“.

Turcii fiind prea numeroși, Ștefan nu i-a putut opri la hotar; nici o luptă în cîmp deschis nu l-ar fi avantajat. A decis, atunci, ca partea sudică a țării să fie pustiită și golită de oameni, să nu rămînă nici vite, nici grîne, nici adăposturi de iarnă, pentru ca oștile inamice, lipsite de aprovizionare și neobișnuite să lupte pe timp friguros, să fie demoralizate. Cu ochiul său de neîntrecut strateg, Ștefan și-a ales cel mai potrivit loc de luptă pentru oastea sa. În vecinătatea sudică a orașului Vaslui, acolo unde se varsă Racova și Vaslușeu în riul Birlad, se afla o vale strîmtă mărginită de dealuri nu prea mari, însă pline de păduri. În acea vale mocirloasă, în care dușmanul nu-și putea desfășura toate forțele, Ștefan a hotărît să-i atace pe invadatorii.

S-a întîmplat ca în ziua bătăliei (10 ianuarie 1475) să fie un timp blînd: zăpada se topise și o ceață deasă se lăsase, împiedicînd orice posibilitate de orientare a dușmanului. Domnul a așezat pe cei 5 000 oșteni, veniți în ajutor din Transilvania, de-a curmezișul văii Birladului; de ambele părți ale văii împădurite și-a rînduit o parte din oșteni și tunurile. Voievodul, cu grosul oastei, a supravegheat desfășurarea luptei de pe o înălțime, iar pe dealurile opuse a dispus un detașament, care, prin sunete de tobe și trîmbițe, să-l deruteze pe dușman. Cînd Ștefan a văzut că avangarda sa a fost copleșită de adversar, a dezlănțuit atacul general; sunetele tobelor și surlurilor de pe dealuri i-au făcut pe turci să se repeadă în acea parte, în timp ce grosul oastei lui Ștefan, ascunsă de cealaltă parte a Birladului, a izbit spatele dușmanului, provocîndu-i o cumpănită derută. Invadatorii s-au retras în debandadă, campania lor transformîndu-se în cel mai cumpănit dezastru. Notează Dlugosz în cronică: „A fost momentul hotărîtor al luptei a fost acela al intrării domnitorului în acțiune: „Primejdia ar fi ajuns foarte mare, dacă nu s-ar fi aruncat Ștefan însuși în linia de luptă a turcilor“. Cumplitul prăpăd suferit de oastea inamicului este prezentat în felul următor de cronicarul turc Seadeddin: „A fost atunci un înfricoșător măcel și puțin a lipsit să nu fie cu toții tăiați în bucăți, și numai cu multă trudă Soliman-pașa și-a mîntuit viața prin fugă“.

La vestea înfrîngerii, Mahomed II, adînc îndurerat, a refuzat să primească pe cineva, timp de cinci zile; sultana Mara — mama lui Mahomed II — socotea că niciodată o oaste turcească n-a suferit o astfel de înfrîngere. Ștefan și

de 100 000 ducați; primește în schimb, drept de comerț în Marea Neagră.

Cu excepția orașelor stăpînite de Veneția — Albania este în întregime ocupată de turci.

Se termină zidirea Catedralei „Adormirea Maicii Domnului“ din Kremlin (Moscova)

I480:

expediție navală turcească în sudul Italiei.

Instituirea Inchiziției în Spania.

Eșecul încercării hanului Ahmad de a restaura suzeranitatea tătară asupra statului rus.

I481:

Începe construcția Capelei „Sf. Gheorghe“ din Castelul Windsor (Anglia).

Încep războaiele lui Matei Corvin cu Frederic III, împăratul Germaniei. Leonardo da Vinci termină tabloul Adorația Magilor.

1482:

cucerirea Herțegovinei de către turci. Portughezii întemeiază fortul São Jorge da Mina (Elmina), în Ghana (Africa Occidentală).

Navigatorul portughez Diego Cão ajunge la gurile Fluviului Congo.

1483:

expediția rusă condusă de F. Kurbski explorează vestul Siberiei.

1484:

răscoală țărănească în Catalonia, condusă de Pedro Juan Sala.

Insulele Fernando Pó și Annabón intră în posesia Portugaliei.

1485:

bătălia de la Bosworth; regele Richard III este înfrânt și ucis; Henric VII urcă pe tronul Angliei, întemeind dinastia Tudorilor.

vitejii săi au câștigat la Vaslui cea mai mare biruință asupra oștilor otomane. Dlugosz, vorbind despre marile calități de comandant ale domnitorului român, aprecia că el era „cel dintîi dintre principii lumii care a reputat în zilele noastre o victorie atît de strălucită împotriva turcilor. După părerea mea, el este cel mai vrednic să i se încredințeze conducerea și stăpînirea lumii și mai ales funcția de comandant și conducător împotriva turcilor...”, pe cînd ceilalți regi și principii creștini trîndăvesc în lene, în desfrîuri și lupte civile”.

După marea biruință de la Vaslui, Ștefan a trimis, la 25 ianuarie 1475, o scrisoare monarhilor din Apus și papei, arătîndu-le în cuvinte măsurate: „Am învins strașnic pe acei dușmani ai noștri și ai creștinătății întregi. Și i-am sfărîmat și i-am călcat în picioare”. Papa Sixt IV i-a adresat un răspuns plin de elogi: „Fapta ta, săvîrșită de tine cu atîta înțelepciune și vitejie împotriva necredincioșilor turci... a adus glorie numelui tău, Țoți vorbește de tine și te laudă”. Nu de laude, însă, avea Ștefan nevoie. El îi anunța pe conducătorii Europei că sultanul se pregătea să vie asupra Moldovei „să supuie țara noastră, care este poarta creștinătății..., dar dacă această poartă, care e țara noastră, va fi pierdută..., atunci toată creștinătatea va fi în mare primejdie”. Le cerea, deci, ajutor, jurînd că el și moldovenii săi vor sta „în picioare și ne vom lupta pînă la moarte pentru legea creștinească, noi cu capul nostru”. Pe lângă scrisoare, Ștefan le-a trimis regilor Poloniei și Ungariei, cum și papei, un număr din steagurile capturate de la turci. Papa Sixt IV a intervenit la curțile europene, dar fără rezultat.

În aceeași vreme, pentru a mai șterge din rușinea înfrîngerii suferite la Vaslui, Mahomed II a organizat un atac asupra cetăților de pe tîrmul nordic al Mării Negre. La 1 iunie 1475, flota turcă se afla sub zidurile cetății-port Caffa (Feodosia), care a capitulat după trei zile. Populația orașului a fost strămutată la Constantinopol. Mulți negustori români, aflați acolo, au fost uciși. Prin căderea Caffei, toată Crimeea locuită de tătarii hanului Ghirai, a intrat în stăpînirea Porții, hanul devenind vasalul sultanului. În decembrie 1475, turcii au cucerit și portul-cetate Mangop, unde stăpînea Alexandru, cumnatul lui Ștefan. Cercul presiunii otomane se strîngea tot mai mult. Îl îngrijora pe viteazul domn și faptul că vecinii săi îi dăduseră de înțeles că nu vor să-l ajute efectiv, deși era clară hotărîrea turcilor de a reataca Moldova în anul următor. Ștefan a chibzuit că are mai mulți sorți de izbîndă apropiindu-se de regele Matei Corvin. A încheiat cu el, în vara anului 1475, o alianță antiotomană; în caz de primejdie, voievodul moldovean căpăta refugiu în cetatea Ciceu de pe Someș și sprijin pentru a-și redobîndi tronul. Dar, în afară de întărirea bunelor relații cu Transilvania și în special cu orașele Brașov și Bistrița, de unde își putea procura armamentul necesar, apropierea de regele Matei n-a avut și alte urmări.

Mahomed II — „mai mult înfrînt decît victorios”

La sfîrșitul lui martie 1476, Mahomed II a venit la Adrianopol pentru concentrarea trupelor; deplasarea lor spre Sofia, de unde puteau ușor porni spre Ungaria și Veneția, dar și spre Moldova, l-a îngrijorat pe Ștefan. Rămăs singur în fața primejdiei, fără nădejdea vreunui ajutor substanțial, domnul Moldovei a propus pace sultanului, dar acesta i-a pus condiții inacceptabile: tributul pe trei ani în urmă, trimiterea fiului său ca ostatec la Constantinopol și predarea cetăților din sud. Ștefan a refuzat categoric cererile Por-

ții. La 22 mai 1476, un sol al regelui polon a venit în tabăra sultanului, la Varna, rugându-l să nu-l atace pe Ștefan; Mahomed i-a răspuns că anulează campania numai dacă domnul Moldovei acceptă condițiile sale. Și cum răspunsul lui Ștefan era dinainte cunoscut, oastea otomană și-a continuat înaintarea spre Moldova.

În fața celor peste 100 000 turci, cărora li se alăturaseră oștile domnului muntean și ale lui Mengli Ghirai, Ștefan nu putea să ridice decât 40 000 oameni. Nădăjduia, totuși, că va primi un ajutor din Transilvania. Până atunci, însă, a poruncit întărirea garnizoanelor din Chilia și Cetatea Albă, care au rezistat cu succes asediului flotei dușmane. În țară a pus în aplicare vechiul sistem de apărare al românilor: a pustiiat căile de acces ale inamicului, a otrăvit apele și a retras populația în munți. După ce a întărit și apărarea celorlalte cetăți (Neamț, Suceava și Hotin), a început hărțuirea oastei inamice; pîlcurile desprinse de grosul armatei, în căutare de hrană, erau lichidate de moldoveni. Timp de 40 zile, cu oastea chinată de foame și sete, sultanul a căutat să-l angajeze în luptă deschisă pe Ștefan, dar acesta, prudent, s-a retras mereu spre nord, unde trebuia să se întâlnească cu ajutoarele venite din Transilvania (din păcate, concentrarea acestora începuse abia la 25 iulie, la Turda...). Cu toate eforturile, moldovenii nu mai puteau evita lupta. La Valea Albă, Ștefan s-a decis s-o accepte. Într-o vale îngustă a poruncit să se ridice o întăritură din trunchiuri de copaci și a înconjurat-o cu șanțuri; acolo și-a instalat artileria. Pe tere-nul din spatele întăriturii, pînă la pădurea ce se întindea în apropiere, au fost masate carele de transport.

În după-amiaza zilei de 26 iulie 1476, Soliman Hadîmbul, învinsul de la Vaslui, a pornit primul atac, dar a fost respins de moldoveni. Înfuriat, Mahomed II, însuși, a pornit în fruntea unui nou atac și, cu pierderi mari, a reușit să ocupe întăritura moldovenilor. Cronicarul turc Nesri — impresionat de eficacitatea artileriei moldovene — nota: „Necredincioșii au avut în avantajul lor căruțele din care împrăștiu ghiulelele și, cu aceste ghiulele, trase din căruțe, au făcut foarte mulți martiri printre oștenii islamului”. Superioritatea numerică a inamicului i-a determinat pe moldoveni să se retragă. Protejați de întunericul nopții, Ștefan și ai lui s-au strecurat prin pădurile din apropiere, părăsind timpul de luptă. Moldovenii au pierdut bătălia, dar au produs inamicului pierderi grele; Dlugosz susține că Mahomed II a avut 30 000 morți (cifra firește exagerată), în timp ce dintre moldoveni ar fi căzut „numai ca la 200”. Și Angiolo-llo, italianul ce se afla în tabăra sultanului, arată că Ștefan „a pierdut 200 oameni” adăugînd „și 800 prizonieri”. Deci nu se poate vorbi despre un dezastru militar. Cu toate acestea, înfrîngerea le-a provocat moldovenilor o adîncă amărăciune, accentuată și de faptul că cei căzuți în bătălie făceau parte din elita oastei (11 boieri dispăruți erau membri ai sfatului domnesc). Nu trebuie, însă, să uităm că Ștefan a luptat aici numai cu boierii și curtenii săi, căci țăranii fuseseră învoiați pe două săptămîni, ca să-și salveze gospodăriile în fața unei noi năvăliri a tătarilor.

Silit de superioritatea numerică a dușmanului să se retragă în munți, Ștefan a căutat să-și refacă grabnic oastea. Grigore Ureche arată că domnul a chemat la arme păstori din munți și „argați” și alți oameni de jos. Desigur, unii dintre aceștia veneau din Transilvania, unde o oaste importantă se găsea adunată la Brețcu; căpetenia acesteia îl vestea pe Matei Corvin că i-a trimis lui Ștefan oștenii ceruți; și mai spunea „că de îndată ce se va ivi nevoia, vom merge chiar noi în persoană la dînsul”. Ștefan a reușit să strîngă vreo 16 000 oșteni, în vreme ce inamicul asedia cu violență cetățile Suceava (apărată de pîrcălabul Șendrea) și Hotin (unde garnizoana o conducea Vlaicu, unchiul domnului).

1486-1502:

expediții victorioase ale aztecilor, în timpul domniei lui Ahuiztotl, pe coasta Oceanului Pacific.

1487:

navigatorul portughez Bartolomeo Diaz depășește Capul Bunei Speranțe.

1488:

la inaugurarea marelui templu al zeului aztec Huitzilopochtli din Tenochtitlan sînt sacrificați 20 000 prizonieri.

1489:

Veneția dobîndește Insula Cipru.

1490:

stabilirea relațiilor între Portugalia și regatul african Congo, al cărui rege se creștinează (1491). Ghirlandaio, pictor italian, termină frescele din biserica „Santa Maria Novella” (Florența).

1492:

Începe prima călătorie a lui Cristofor Columb spre America.

1493:

se naște Nicolaus Olahus, umanist român din Transilvania.

Columb întreprinde a doua călătorie spre America.

1494:

sub conducerea domnitorului Girolamo Savonarola democrații florentini alungă din oraș familia Medici. Savonarola a fost excomunicat în 1497 și ars pe rug la 23 mai 1498.

Moare Pico della Mirandola — figură reprezentativă a Renașterii italiene.

Tratatul de la Tordesillas între Spania și Portugalia cu privire la împărțirea teritoriilor de peste mări.

Campania lui Carol VIII în Italia, care marchează începutul războaielor pentru dominare peninsulară între Franța și casa de Habsburg.

Nici cetatea Neamțului, avînd pîrcălab pe Arbore cel Bătrîn, deși bombardată 8 zile în șir cu 7 tunuri mari de asediu, n-a capitulat. Din cauza foametei, a lipsei de apă și a arșiței, în rîndul oastei dușmane a apărut ciuma. Deprimat, și temîndu-se că oastea transilvană, condusă de Ștefan Băthori și Vlad Țepeș, trimiși în ajutor de regele Matei, se va uni cu cea a lui Ștefan, Mahomed s-a hotărît să se retragă în grabă; cu mari pierderi, în trei zile, a ajuns la Dunăre, urmărit de Ștefan. Un cronicar scrie că sultanul s-a întors din Moldova „mai mult înfrînt decît biruitor”.

Privind lucrurile în ansamblu, Ștefan a cîștigat deci și războiul din 1476, fiindcă nici una din cele cinci cetăți n-a capitulat și nici puterea lui de luptă n-a fost distrusă. În schimb, sultanul a fost silit să părăsească Moldova, fără să fi reușit să-l înlocuiască pe viteazul voievod cu un domn servil.

După alungarea turcilor din Moldova, Ștefan, în fruntea a 15 000 călăreți, a pătruns în Muntenia, în același timp cu o oaste transilvăneană, în mijlocul căreia se afla și Vlad Țepeș, care pentru două luni a reluat domnia.

În noiembrie 1477, Ștefan a intrat iarăși în Muntenia, înlocuindu-l din nou pe Laiotă, cu Basarab cel Tânăr (Țepeș).

Cu spada și cu mintea

Campania otomană din 1476 a pricinuit pagube imense Moldovei. Dacă Ștefan ar fi primit ajutor din afară, pierderile ar fi fost evitate; o spune însuși Ștefan venețienilor, într-o scrisoare trimisă prin solul său, Ioan Țamblac, și citită de acesta în Senatul venețian, la 8 mai 1477. Domnul declara că de-ar fi știut că n-o să fie ajutat de cei doi regi vecini, „s-au m-aș fi împotrivit la vad dușmanului și nu l-aș fi lăsat să treacă, sau dacă aceasta mi-ar fi fost cu neputință, aș fi căutat să scap pe oamenii țării mele și n-aș fi suferit atîta pagubă. Dar ei m-au lăsat singur și s-a întîmplat ca mai sus, fiind lovit și... înconjurat din trei părți, și m-au găsit pe mine singur... **Eu cu Curtea mea am făcut ce am putut**”. Ștefan cerea din nou ajutor Veneției, încredințat că dușmanul îl va ataca din nou „în această vară”, pentru Chilia și Cetatea Albă.

Dar nimeni din Apus n-a ținut seama de avertismentele lui Ștefan, iar evenimentele au avut o evoluție tot mai nefavorabilă intențiilor viteazului domn moldovean. Țepeșul, pus de Ștefan domn în Muntenia, cu speranța că va fi devotat planului său politic și militar, n-a rezistat presiunii otomane, și s-a supus Porții. Vrînd să scape de Țepeșul, în primăvara anului 1481, Ștefan a propus boierilor munteni ca domn pe un pretendent Mircea, înrudit, se pare, cu Vlad Țepeș. Dar aceștia i-au răspuns pe un ton înțepat și necuviincios, arătîndu-se credincioși lui Țepeșul. După o incursiune turco-munteană, Ștefan și-a repezit ostirea în urmărirea dușmanilor, i-a ajuns la Rîmnice și i-a înfrînt, luîndu-le toate steagurile (8 iulie 1481). Însemnează **Letopisețul zis de la Bistrița**: „Și toți boierii și vitejii au căzut atunci”. În această crîncenă luptă a căzut și pîrcălabul Șendrea, cumnatul domnului, cum și, probabil, Mircea pretendentul. Țepeșul s-a retras spre Oltenia, în timp ce în locul lui a fost pus ca domn Vlad Călugărul, fratele lui Vlad Țepeș, susținut de o oaste ardeleană.

Dîndu-și seama că nu mai poate conta deocamdată pe atragerea Munteniei în planurile sale antiotomane, Ștefan a hotărît să-și întărească granița de sud, cucerind cetatea munteană Crăciuna (1482); a pus aici pîrcălabi moldoveni

și a ordonat refacerea cetății. În același timp, Vlad Călugărul, ajutat probabil și de Ștefan și atrăgându-și și comandanții turci de la Dunăre, a reușit să-l alunge pe Tepelus. Dar după ce a obținut confirmarea domniei de la Poartă, Vlad Călugărul s-a înregimentat și el în lagărul otoman, înscriindu-se printre adversarii marelui domn al Moldovei.

Ștefan știa că țelul principal al turcilor era cucerirea Chilie și a Cetății Albe și transformarea, în acest fel, a Mării Negre într-un lac turcesc; de aceea se preocupa cum să reziste atacului lor. Veneția și Polonia începuseră tratative de pace cu Poarta. În 1483 și Matei Corvin — angajat în continuare în realizarea planurilor sale în Europa Centrală — a fost nevoit să facă pace cu turcii. Domnul moldovean era în bune relații cu statul moscovit, condus de Ivan III; încă din anul 1480 începuse un schimb de solii cu acesta. În ianuarie 1483, fiica lui Ștefan și a Evdochiei de Kiev, Elena s-a căsătorit cu Ivan, fiul lui Ivan III. Dar aceste strînse relații diplomatice și de rudenie nu puteau da roade și pe tărîm militar; statul rus nu forma, atunci, graniță cu Moldova, între cele două țări interpunându-se statul feudal polono-lituanian și hanatul tătarăsc din Crimeea. Aflat, deci, tot singur în calea vrăjmașilor, Ștefan a urgentat măsurile de apărare, întărind cetatea Roman (Cetatea Nouă) și așezînd pe fiul său Alexandru, coasociat la domnie, ca voievod la Bacău.

În primăvara anului 1484, Baiazid II — urcat pe tron în 1481 — făcea pregătiri de campanie împotriva Moldovei. La 27 iunie, oastea otomană trecea Dunărea, însoțită și de „acel afurisit de călugăr, Vlad Vodă”. Ștefan socotea că Baiazid va înainta în interiorul țării și era hotărît să-l aștepte la un loc potrivit. Dar, contrar așteptărilor, sultanul a atacat prin surprindere Chilia, la 6 iulie, și a cucerit-o la 14 iulie. La 4 august a căzut și Cetatea Albă. Pierderea celor două cetăți a avut urmări triste pentru Moldova: drumul de negoț, care venea din Polonia înspre Marea Neagră și aducea multă bogăție țării, a fost tăiat; Moldova pierdea, totodată, ieșirea la mare, iar garnizoanele așezate de turci aici — ca un punctal în coasta țării — puteau oricînd năvăli în Moldova.

Frământat de ideea recuceririi celor două cetăți, iscusitul voievod a chibzuit că, în noua situație, cînd regele Matei era angajat în război cu Austria, numai Cazimir IV al Poloniei l-ar fi putut ajuta. În acest scop, s-a decis să meargă în persoană la Colomeea și să depună jurămint de credință, ceea ce s-a și întîmplat, la 15 septembrie 1485, domnul fiind însoțit și de marii boieri ai țării. Prin două acte încheiate atunci, regele polon se obliga să apere integritatea Moldovei cu toate puterile lui și, la nevoie, să-i acorde azil domnului în Polonia. La rîndul său, Ștefan se lega să sprijine pe rege contra oricărui dușman și să nu mai aibă alt suzeran. Suzeranitatea reală, conform uzanțelor medievale, devenea operantă numai din momentul cînd vasalul depunea în persoană omagiul de credință.

În timp ce Ștefan și boierii săi se găseau la Colomeea, turcii din garnizoanele dunărene au năvălit pînă la Suceava, aducînd cu ei pe un pretendent, numit Hruet (Hroiot, Hronoda, Hronota Petru — în alte izvoare). Cetatea a rezistat și turcii s-au retras, dar Ștefan, cu oastea sa și un detașament de 3 000 poloni, i-au ajuns la Cătlăbuga, lângă Chilia, înfrîngîndu-i (16 noiembrie 1485). O nouă incursiune otomană pe Siret, care aducea cu ea pe același Hruet, a fost întîmpinată de domn la satul Scheia și, într-o luptă sîngeroasă și grea, năvălitorii au fost din nou învinși (6 martie 1486), iar Hruet prins și decapitat.

Deși depusese omagiul la Colomeea, în speranța că regele polon îl va ajuta, Ștefan a înțeles repede că pe sprijinul acestuia nu se putea baza; Cazimir căuta, încă din 1486, să facă pace cu turcii, ceea ce s-a și întîmplat în 1489. În asemenea

1495:

arhitectul italian Donato di Angelo Bramante termină construcția bisericii „Santa Maria delle Grazie” din Milano.

1495-1521:

domnia lui Manuel I cel Mare; constituirea imperiului colonial portughez; Lisbona devine unul din centrele importante ale comerțului european.

1496:

Muntenegru este inclus în Imperiul otoman.

Spaniolii cuceresc Insulele Canare.

1497:

Leonardo da Vinci termină tabloul Cina cea de taină.

1498:

Vasco da Gama — navigator portughez — atinge Malabarul (India); începutul instaurării stăpînirii

portugheze pe țărmul de vest al Indiei.

A treia călătorie a lui Columb în America.

Albrecht Dürer — pictor și gravor german — termină ciclul de gravuri intitulat Apocalipsul.

1499:

campania lui Ludovic XII în Italia; cucerirea Milanului. Începe expediția lui Amerigo Vespucci. Răsccoală antiotomană în Albania condusă de Gjergj Kastrioti. Începe cucerirea Venezei de către spanioli.

1500:

Ungaria, Veneția, Franța și papalitatea încheie un tratat de alianță antiotomană. Spaniolul Vincente Jáñez Pinzón descoperă țărmul de nord al Braziliei și estuarul Fluviului Amazon; au loc alte două expediții în Brazilia conduse de navigatorii Diego de Lope și Pedro Alvares Cabral.

condiții, domnul a renunțat la alianța cu un partener care nu-și respecta obligațiile și — cu înțelepciunea politică ce o dictau împrejurările — a încercat să se înțeleagă cu turcii și să aibă raporturi bune cu Matei Corvin. În cele din urmă, Ștefan a acceptat plata unui tribut către turci, pentru a se asigura de buna vecinătate a acestora și a tătarilor — vasalii lor. Acesta nu era un gest de abandonare a neamului Moldovei. Ștefan cugetase adinc. Minte sa veșnic trează a descifrat în complicata țesătură de interese a lumii de atunci soluția posibilă pentru supraviețuirea țării sale.

Tot pentru a „ține țara” în afara unei supunerii stinjenitoare, în 1489, Ștefan a încheiat un tratat de alianță și cu regele ungur, dușmanul Jagellonilor; Matei i-a confirmat, pe lângă cetatea Ciceu și cetatea de Băltă și alte numeroase sate. Cu Transilvania, cealaltă provincie românească, legăturile erau bune și s-au întărit și mai mult, prin căsătoria, în 1489, a fiului lui Ștefan, Alexandru, cu fiica voievodului Transilvaniei, Bartolomeu Dragffy. Dar în 1490, Matei Corvin a murit; la coroana Ungariei s-au ivit cîțiva pretendenți; Maximilian de Habsburg și doi fii ai lui Cazimir al Poloniei, Vladislav și Ioan Albert. Încercînd să împiedice creșterea puterii Jagellonilor, Ștefan l-a susținut pe Maximilian. Cînd, însă, a simțit că acesta nu avea șanse, a acceptat să-l sprijine pe Vladislav, care i-a făgăduit, la rîndul său, că-l va ajuta pe Ștefan și-i va confirma cetățile deținute de domnul Moldovei în Transilvania.

Răsplata nesincerității

În 1492, Cazimir IV a murit. Fiul și urmașul său, Ioan Albert a continuat politica de înțelegere cu turcii. În 1494 a pus capăt și războiului cu Rusia. Tot atunci a convocat la un consiliu pe frații săi, pentru a le destăinui planul ocupării Moldovei. Vladislav al Ungariei — care se afla în bune raporturi cu Ștefan — s-a opus.

Spre a-și masca adevăratele intenții, la începutul lui 1497, Albert a trimis soli la Ștefan, anunțîndu-l să-și pregătească oastea și cerîndu-i în același timp, trecerea liberă prin Moldova, spre a merge să elibereze Chilia și Cetatea Albă. Domnul Moldovei s-a arătat bucuros, i-a promis provizii și l-a asigurat că va veni și el cu oștenii săi, atunci cînd regele va fi ajuns la Chilia. În vară, Albert și oastea lui au ajuns la Nistru, dar, în loc să continue drumul, au apucat-o spre Prut. Pentru Ștefan era clar că regele nu mergea spre cetățile amintite. A trimis ca soli doi mari boieri să-l roage pe Albert să-și urmeze drumul și să nu strice pacea Moldovei. Drept răspuns, Albert i-a arestat pe soli și i-a trimis în lanțuri la Liov, trecînd apoi Prutul și îndreptîndu-se spre Suceava. Ștefan și-a așezat tabăra la Roman, așteptînd ajutoarele promise de transilvăneni, munteni și tătari. Albert avea o oaste de circa 80 000 oameni și tunuri mari, trase de 40-50 cai.

Asediată puternic timp de trei săptămîni, cetatea Sucevei, avînd pîrcălăb pe Luca Arbore, a rezistat cu succes. În ajutorul lui Ștefan au venit 12 000 transilvăneni, conduși de cuscru lui Dragffy, corpuri de oaste muntenesti, turcești și tătărași. Regele Ungariei Vladislav i-a cerut de mai multe ori fratelui său Albert să renunțe la cucerirea Moldovei, amenințîndu-l că, date fiind raporturile sale bune cu Ștefan, va fi nevoit să-i declare război. Albert a fost silit să accepte medierea lui Dragffy, condiția armistițiului fiind să se întoarcă pe același drum pe unde venise. La 19 octombrie, Albert a ridicat asediul Sucevei. Informat, însă, că polonii

se retrag pe un alt drum. Ștefan a poruncit ca oștenii săi să taie în așa fel copacii din Codrul Cosminului, încât, la momentul oportun, să poată fi lesne prăvăliți peste oastea dușmană. La 26 octombrie, când inamicul trecea prin pădure, Ștefan l-a atacat fulgerător, cu toate forțele, provocându-i o mare înfringere. La 6 decembrie, domnul român a adunat oastea la Hirleu, a dat un mare ospăț boierilor și „a făcut mulți viteji”.

În iulie 1499, Albert a acceptat pacea; s-a încheiat un tratat în care Moldova apare cu totul liberă, dispărind orice urmă de suzeranitate, cele două țări tratând pe picior de perfectă egalitate*.

„...cel Mare“, „cel Bun...“

De câțiva ani, bătrînul voievod suferea de podagră (gută), la care se adăugau și durerile rănii de la picior, căpătată în 1462. Un medic cerut în 1501 din Veneția a sosit la curtea voievodului, un an mai târziu, fără a-i putea fi de vreun ajutor, deoarece a murit curînd. Au venit alți medici din Veneția, Nürnberg și de la hanul tătar. La începutul anului 1504, aceștia au hotărît să-i ardă rana cu fierul roșu. „Tratamentul” n-a adus însă nici o ameliorare. După ce — aflîndu-se pe patul de moarte — a mai avut energia necesară pentru a impune tuturor boierilor ca succesor pe fiul său, Bogdan III, marele domn a închis ochii la Suceava, marți 2 iulie 1504, și a fost înmormîntat în splendida-i ctitorie de la Putna. Moldova a pierdut atunci pe cel mai glorios apărător și conducător al ei. Prin modul cum Ștefan cel Mare a știut să organizeze țara, prin energia nestăvilită și gîndul cumpănit, el a izbutit să cîștige strălucite victorii împotriva unor oști mult mai numeroase, mai bine înarmate. Aceste răsunătoare biruințe au făcut pe toți cronicarii contemporani să-l considere un destoinic comandant de oști și un mare diplomat**.

Avînd o domnie glorioasă de peste 47 ani, Ștefan s-a remarcat prin îndrăzneala cu care i-a înfruntat pe dușmani, salvînd independența Moldovei. Alături de geniul său militar și politic s-a aflat toată populația țării, datorită căreia a înscris pagini de eroism nepieritor în istoria poporului român. Atent cu toate clasele și păturile sociale, străduindu-se să le înțeleagă și să le satisfacă interesele prin mijloace ce îi stăteau la îndemînă atunci, Ștefan a rămas întipărit adînc în memoria poporului pe care s-a sprijinit și acesta l-a numit „cel Mare”, „cel Sfînt” și „cel Bun”. Despre nici unul din domnii românilor nu s-a păstrat un atît de mare număr de legende, care i-au trecut numele peste veacuri, ca pe un adevărat simbol al luptei pentru libertatea, independența și unitatea țărilor române.

* Vezi Magazin Istorie, nr.2/1971.

** Aprecieri la adresa personalității lui Ștefan cel Mare, vezi în Magazin Istorie, nr.2/1971.

1501:

Începe introducerea sclavilor negri în America Centrală (Haiti).

1502:

se desfășoară a patra călătorie a lui Columbus în America.

1503:

se naște Nostradamus, medic și astrolog francez.

Portughezii ocupă Zanzibarul.

La Sevilla ia ființă „Casa de contratación”, pentru desfășurarea și încurajarea expansiunii comerciale în colonii. Desființarea cetelor armate ale seniorilor feudali din Anglia. Leonardo da Vinci începe să picteze Mona Lisa (Gioconda).

1504:

Babur, întemeietorul dinastiei Marilor Moguli, ocupă Kabul (Afganistan).

Michelangelo termină celebra sa sculptură David, iar Raffaello Sanzio tabloul Logodna Fecioarei.

„Fintina tuturor dreptăților...”

„Tărașul din munți și văi, din păduri și de pe malul apelor nu știa nici ziua luptelor, nici anii și nici veacul, căci mai-marii lui cuprind mai multe veacuri, nesfârșit de multe, cu trupul lor de uriaș [...]. El știa atât [...] că neamul său a dat cîndva [...] un om minunat, un sfînt cum nu mai poate răsări altul; el era izvorul a toată vitejia, el era fintina tuturor dreptăților, el era marea bunătăților. Pămîntul Moldovei nu fusese al lui numai atunci cînd oamenii de demult îl putuse vedea; el rămăsese al lui în vecii vecilor, cu toți oamenii cese îngropau pe rînd, și, în clipele, suspînul și rugăciunea se suia la dînsul [...].

Poporul, înaintea căruia stătuseră largi deschise ușile lui, îl chemase la dînsul prin povestea lui iubitoare [...]. Cînd s-a făcut mare și a început luptele lui drepte și bune, nici un colț din țară n-a rămas nesfîntit de biruințele lui sau de suferințele cu care le plătea [...]. Toate satele vreau să se tragă din strămoșii dăruiei de Ștefan pentru vitejie. Unde n-a măritat el fete fără avere, unde n-a făcut el biserici și cetăți și fintini răcoritoare? În care ținuturi nu se cîntă vreo iubire a frumosului vodă Ștefăniță, care coboară pe neștiute inelul său de aur în cofița fetelor ce dau să bele străinului frumos?

Tot ce a fost pe acest pămînt se topește în lumina lui”.

Astfel a creionat Nicolae Iorga portretul marelui voievod al Moldovei, cuibărit adînc în sufletele urmașilor săi. Istoricul a descifrat magistral acea contopire de frumos și demn, de omie și dreptate cu care poporul român a înobilat figura unuia din cei mai destoinici și credincioși apărători ai ființei sale. Căci, așa cum remarcă Alecu Russo, în marea lui iubire, „românul îi atribuie tot ce-i pare curios, mare, vitejesc și chiar neînțelese. Orice cetate, orice zid, orice val, orice șanț, întreabă-l cine l-a făcut, el îi va răspunde: Ștefan cel Mare. Orice pod, orice biserică, orice fintină, orice curte sau palat vechi, el le va raporta eroului său. Orice bunătațe, orice așezămînt ale căruia rămășițe mai tărăgănează pînă astăzi, orice legiuire omenească, orice puneri la cale înțelepte Ștefan-vodă le-a urzit. În sfîrșit, acest domn pentru moldoveni rezumă toate isprăvile și instituțiile făcute în cincă veacuri...”.

Și nu era nimic silit, nimic în afara adevărului. Azi, la atîta distanță în timp, străbătînd meleagurile Moldovei, te împîină la tot pasul prezența celui „mai mare dintre vechii domni neatrînați” ai romînilor.

Iată cîteva din mărturiile domniei lui Ștefan cel Mare, a cărui epocă n-a fost vestită numai prin luptele dîrze pentru apărarea independenței, ci și prin mari realizări în domeniul culturii:

- 1463: din porunca lui Ștefan, s-a redactat un Apostol pentru Măndăstirea Zografu.
- 1465: se execută piatra de pe mormîntul doamnei Oltea — mama voievodului.
- 1466: a început construcția bisericii Măndăstirii Putna; în 1484 a fost reconstruită.
- 1470: călugărul Casian a scris, la porunca domnului, o Psaltire.
- 1472: monahul Ghervasie a tradus Pravila lui Matei Vlăstariș.
- 1473: s-a scris, la porunca lui Ștefan, Teatravanghelul de la Putna, iar un an mai tîrziu un Sbornic.
- 1476: se organizează lucrări de modernizare la cetatea Albă; fuseseră încheiate de mult cele de la cetatea Sucevei.
- 1477: a fost executată piatra de mormînt a Mariei de Mangop.
- 1479: s-a construit un al treilea zid de incintă la cetatea Albă; într-o singură lună din vara aceluia an s-a construit cetatea Chilia (au fost utilizați 800 meșteri și 17 000 salahori); s-a pus o frumoasă piatră pe mormîntul lui Roman I.

- 1480: sînt montate pietre frumos sculptate pe mormintele lui Bogdan (fratele lui Alexandru cel Bun), Lațcu voievod, Bogdan (fiul lui Alexandru cel Bun) Bogdan și Petru (fiii lui Ștefan cel Mare) și Ștefan I.
- 1483: s-a terminat construcția cetății Roman (cetatea Nouă).
- 1485: a fost reconstruită reședința domnească din Suceava.
- 1487: s-a edificat biserica „Sf. Cruce” din Pătrăuți; în același an s-a realizat ferecătura pentru Evanghelia de la Humor.
- 1488: a început redactarea Teatravanghelului de la Putna; s-au terminat bisericile „Sf. Ilie” din Suceava și cea de Măndăstirea Voroneț. Se încheiaseră lucrările la curtea domnească din Bacău, fiul domnului, Alexandru, fiind stabilit aici.
- 1490: s-au sfîrșit lucrările la biserica „Sf. Ioan” din Vaslui.
- 1491: prima atestare a curții domnești din Piatra Neam, care, se pare că data dinainte.
- 1492: s-au construit bisericile „Sf. Gheorghe”

(Continuare în p. 32)

Din cronica luptei pentru unirea Moldovei cu Muntenia

„SPRE ACTUL ENERGIC AL ÎNTREGII NAȚIUNI ROMÂNE”

Dr. MIRCEA MUȘAT

Revoluția română de la 1848 s-a înscris ca o continuare firească a luptelor sociale și naționale duse de poporul nostru de-a lungul zbuciumatei sale istorii, ca o expresie a cerințelor obiective, fundamentale de dezvoltare a societății, a aspirațiilor și năzuințelor seculare de progres, unite și independență națională. Ea a fost înfrîntă datorită împotrivirii înverșunate a forțelor interne reacționare, sprijinite din plin prin intervenția brutală a imperiilor țarist, otoman și habsburgic, profund ostile tendinței de emancipare a poporului român, eliberării sale naționale și sociale, unirii lui într-un singur stat. Dar — așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — înfringerea revoluției deși a frînat evoluția socială a României și a aminat cursul evenimentelor „n-a putut împiedica idealurile de libertate, progres social și o viață mai bună [...] Revoluția începută în 1848 a continuat să se desfășoare sub diferite forme, găsindu-și expresia în realizarea Unirii Principatelor, în înfăptuirea reformelor sociale ulterioare, în toate transformările și mișcările revoluționare care au avut loc în țările românești, apoi în România, pînă la revoluția socialistă”.

Poporul trebuie consultat

După 1848, spiritul înflăcărat al aceluia an revoluționar a ținut trează conștiința maselor populare românești. Lupta pentru unire, pentru făurirea statului național român s-a împletit strîns cu lupta pentru eliberarea socială și politică, pentru o țară democratică nouă, cu administrație și legi noi, reformatoare. Legăturile dintre frunțașii revoluției române de la mijlocul veacului trecut, exilați în principalele capitale europene și cei din țară, s-au întesit. Unirea Moldovei cu Muntenia a strîns la un loc toată conștiința și forța unui popor hotărît să-și făurească alt destin. Numeroase gazete unioniste ca: *Zimbru*, *Steaua Dunării*, revista *România literară* ș.a. au desfășurat o mare campanie în favoarea unirii. În paginile

presei apusene au apărut, de asemenea, numeroase articole, prin care se explicau opiniei publice progresiste dorințele românilor și scopul luptei lor. Hotărârile pozitive unirii elaborate la Conferința de la Constantinopol din ianuarie 1856*, au determinat proteste și frămîntări în toate straturile societății românești. Zeci și zeci de memorii, adrese și petiții — semnate sau anonime — curgeau către cabinetele din Londra, Paris, Petersburg, Viena sau Constantinopol, către reprezentanți ai opiniei publice progresiste, sprijinitori ai

* Conferința hotărîse printre altele: „Valahia și Moldova ale căror teritorii fac parte întregitoare din Împărăția otomană, vor păstra ca și în trecut o circumscripție separată și neatîrnată, domniile vor fi numite de Poartă; Principatele vor fi reprezentate în relațiile cu țările străine de către agenții sultanului, iar tratatele încheiate de Turcia sînt valabile și pentru cele două țări”.

cauzei românești. Numeroase comitete unioniste organizau masele de la orașe și sate în lupta pentru cauza unirii.

În această atmosferă și-a deschis lucrările, la 28 februarie 1856, Congresul de la Paris, avînd ca principal scop încheierea păcii și stabilirea „echilibrului european” zdruncinat în urma războiului Crimeei. La congres, pe lângă reprezentanții celor cinci puteri — Turcia, Austria, Franța, Anglia și Rusia — au luat parte și reprezentanții Sardiniei și Prusiei.

Delegații marilor puteri participante la congres, deși cunoșteau dorința unanimă de unire a poporului român, s-au pronunțat pentru sau împotriva ei, în măsura în care constituirea statului unitar român satisfacea sau împiedica interesele economice și politice ale țărilor lor.

Problema Unirii Principatelor a fost pusă de reprezentantul Franței în ședința din 8 martie. Deschizînd dezbaterile asupra acestei chestiuni, Walewski — ministrul de Externe francez și președintele congresului — a spus: „Înainte de a se atinge chestiunea noii organizări a Principatelor, este de cercetat dacă ele trebuie a mai trăi sub o organizare separată și dacă nu ar fi în interesul atît al acestor țări, cît și al Europei, ca ele să fie întrunite într-un singur stat”. Pe aceeași poziție s-a situat și reprezentantul rus Orlov. Delegatul Angliei, Clarendon — se pare sub influența lui Napoleon III, cu care avusese mai înainte o convorbire — a sprijinit și el propunerea lui Walewski, afirmînd că „dorințele poporului trebuie luate în seamă”. Reprezentantul Austriei, Boul, crezînd că a găsit argumentele prin care să determine congresul să amîne examinarea problemei, a replicat imediat: „Nu se poate lua

vreo hotărîre, fără a se consulta mai întîi dorințele poporului”. Delegatul Turciei, Ali-pașa, care se considera cel mai bun cunoscător în această chestiune, n-a pierdut nici el ocazia de a se împotrivi; el a spus că „despărțirea acestor două țări datează din cele mai vechi timpuri și este urmarea firească a moravurilor și obiceiurilor lor”, că „tulburările ce au domnit în Principate erau de dată recentă și că nu pot fi atribuite stării de separațiune a celor două țări”. El a căutat astfel să demonstreze că, chipurile, cele două Principate n-ar dori unirea.

Așa s-a ivit la congres ideea convocării unui plebiscit care să consulte dorințele românilor. „Astfel Austria și Turcia — cum spune istoricul american T.W. Riker — și-au frînt armele în propriile lor mâini”.

După lungi dezbateri, congresul a semnat, la 30 martie 1856, Tratatul de pace, în care au fost incluse o serie de prevederi și cu privire la țările române. Principatele erau menținute sub suzeranitatea Turciei, iar marile puteri semnatare ale tratatului se declarau garante ale privilegiilor și imunităților celor două țări. Congresul prevedea întrunirea la București a unei Comisii speciale de informare, alcătuită din reprezentanții celor șapte puteri, cu misiunea de a cerceta starea internă a țărilor lor și a face propuneri cu privire la organizarea lor. Turcia se angaja să convoace în Principate cîte un divan sau adunare ad-hoc, pentru ca prin votul acestora să se cunoască dorința populației cu privire la organizarea viitoare a celor două țări române. Tratatul mai prevedea că, în cazul în care liniștea internă în Principate ar fi amenințată sau compromisă, Poarta nu putea interveni, cu trupe, fără aprobarea celorlalte puteri.

Congresul de pace de la Paris. Desenul lui Janet Lange ti înfățișează — de la stînga la dreapta (în partea de sus a mesei): lordul Kowle (Anglia), lordul Clarendon (Anglia) contele Walewski (Franța), baronul de Burkeni, baronul Juber, contele de Boul, Ali-pașa, Mehmed Bei (Turcia), marchizul de Villamarina, contele Cavour (Italia); de la dreapta la stînga (în partea de jos a mesei): baronul de Brunov, contele Orlov (Rusia), contele de Hatzfeld, baronul de Mantaifel, D. Benedetti, secretar

Suprimarea tutelei turcești asupra țărilor române și punerea lor sub garanția colectivă a celor șapte puteri a reprezentat un pas spre unire. Se păstra suzeranitatea Porții, dar așa cum scrie istoricul german Haner, „ce suveran poate fi acela care nu are dreptul de a intra într-o țară ce și-o pretinde a lui?”.

Cum plebiscitul nu se putea ține „într-o țară năpădită de baionetele străine”, congresul a discutat și chestiunea retragerii trupelor austriece din Principate. Întimpinând o puternică opoziție din partea Austriei — care invoca motivul retragerii mai întâi a trupelor rusești din sudul Basarabiei revenit Moldovei — dezbaterile s-au încheiat cu o frază generală: „Retragerea să se facă cît mai curînd cu putință”.

În momentul cînd congresul și-a încheiat lucrările, nimeni nu bănuia că vor exista atîtea greutăți în aplicarea și respectarea hotărîrilor lui. Lupta pentru realizarea unirii trecea în sarcina poporului român, hotărît să înfrîngă forțele retrograde interne și dificultățile externe.

„Separatiștii trec la acțiune”

În primăvara anului 1856, lupta pentru unire a intrat într-o fază nouă, determinată și de hotărîrea luată de Congresul de la Paris de a se consulta dorințele românilor în privința viitoarei lor organizări. Mișcarea unionistă a luat amploare mai ales în Moldova, unde se bucura și de sprijinul domnitorului Grigore Al. Ghica.

Unioniștii moldoveni au înființat, la Socola lingă Iași, la 25 mai 1856, Societatea „Unirea”, alegend în aceeași zi un Comitet al unirii format din 39 membri, printre care se numărau patrioții M. Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negri și alții. Numeroase ziare, reviste, broșuri, foi volante, memorii și petiții au sprijinit tot mai activ cauza unirii. În adunări unioniste, județele, unul după altul, au trimis către Comitetul unirii din Iași adeviziuni în sprijinul măreței cauze a poporului român. Legături tot mai puternice s-au realizat între unioniștii din Moldova și cei din Muntenia. Unirea devenise cauza vitală a poporului român.

Intensificarea acțiunii unioniste a determinat o reacție violentă din partea boierimii antipatriotice, sprijinite prin toate forțele de Austria și Turcia. Separatiștii considerau că își pot atinge scopurile împiedicînd unirea chiar și numai în una din cele două țări. Toate manevrele lor s-au îndreptat spre Moldova, care era mai departe de sediul Comisiei speciale de informare stabilită la București și unde se găsea un număr mai mare de antiu-

nioniști, îndeosebi în rîndul boierimii conservatoare, care-și vedea „amenințată” prin unire puterea politică și economică.

Congresul de la Paris a lăsat la „bună-voință” Porții schimbarea domniilor actuali în Principate. La 26 iunie 1856, în urma unei depeșe telegrafice trimise de Înalta Poartă, domnitorii Ghica și Știrbei au fost nevoiți să părăsească domnia. Locul lor a fost luat de cîte un caimacam. Turcia a preferat să renunțe la soluția unor căimăcămii regulamentare de trei — cum prevedea articolul 18 din *Regamentul organic* — un singur caimacam fiind mai ușor de influențat în sensul dorit de Poartă. În Moldova a fost numit Toderiță Balș, iar în Muntenia, fostul domn Alexandru Ghica.

Numirea lui Toderiță Balș a fost bine gîndită de cele două țări potrivnice unirii. Puțin inteligent, dornic să ajungă domn, Balș — unul dintre cei mai mari boieri ai Moldovei — se afla în fruntea grupării reacționare separatiste.

La începutul căimăcămiei, acesta a încercat să-și camufleze politica separatistă, lăsînd pentru un timp unioniștilor toată libertatea pe care o promisese de la domnitorul Ghica. După cîtăva vreme, considerînd că „puterea” îi era consolidată, caimacamul, la ordinele Austriei și Turciei, a trecut hotărît la înăbușirea treptată a glasurilor care cereau unirea. Astfel, în urma unui ordin primit de la Poartă, Balș a dat, la 8 septembrie 1856, un Decret pentru desființarea libertății presei și introducerea cenzurii. Sub îndrumarea directă a generalului austriac Gablenz și a consulului acestei țări la Iași, Godel Lannoy, Balș a anulat concesiile făcute de Ghica unei societăți franceze de navigație, care deținea monopolul pe riurile Prut și Siret, cît și proiectul de înființare a unei bănci acordat Prusiei. Prin aceasta erau servite interesele economice ale Austriei potrivit pătrunderii altor capitaluri pe piața Principatelor. Condus și încurajat în permanență de Turcia și Austria, servind interesele grupării conservatoare a marii boierimii, caimacamul a început acțiunea pentru schimbarea tuturor funcționarilor care sprijineau unirea și înlocuirea lor cu oameni cărora nu li se cerea altceva decît să lupte și să apere cauza separatistă. Arestările împotriva unioniștilor se țineau lanț și toate acestea pentru a demonstra că „Moldova nu dorește unirea”. Cu fiecare zi se organizau acțiuni tot mai violente împotriva unirii, ajungîndu-se pînă acolo încît s-a interzis chiar și îmbrăcarea costumelor naționale. Pentru a-și consolida poziția, în decembrie 1856, Balș a hotărît să dizolve vechiul Divan judecătoresc, alcătuit din membrii favorabili unirii. Cu concursul și sub direcția supraveghere a consulului austriac, a

Intocmit lista noului guvern separatist: ministru al Finanțelor a fost numit Nicolae Vogoride, ministru din Lăuntru, Nicolae Cantacuzino, iar Nicolae Istrati — teoreticianul separatismului — șef al Departamentului Lucrărilor Publice.

În aceste împrejurări, când abuzurile, teroarea și jосnicile caimacamului Balș nu mai cunoșteau margini, unioniștii din țară și din afară au adresat zeci de petiții și memorii marilor puteri, în care cereau să se pună capăt prigoanei și să se respecte clauzele Tratatului de la Paris.

La 13 ianuarie 1857, după lungi discuții, firmanul de convocare a Divanurilor ad-hoc a fost întocmit; trupele austriece urmau să se retragă din țărilor române pînă la 30 martie același an, iar Comisia specială de informare era așteptată să sosească la București. În aceste condiții, unioniștii din Moldova s-au constituit, la începutul lui februarie 1857, într-un *Comitet electoral al unirii*, adoptînd un program de acțiune, și așînd, în vîzul tuturor, dorințele poporului român din Moldova.

Gîndindu-se că a sosit momentul să dea o nouă lovitură unioniștilor prin desființarea acestui comitet și, în același timp, urmărind să cheme trupele turcești pentru a lua locul celor austriece, Balș a adresat Porții o „plîngere” în care declara că nu mai putea face față „singur turbărilor interne provocate de unioniști”. În urma acestui fapt, situația s-a agravat și mai mult, Moldova găsindu-se din nou în fața unei ocupații străine.

Dar la 1 martie 1857, o moarte fulgătoare a pus capăt căimăcămiei lui Toderiță Balș.

Un urmaș fidel

Se părea că primăvara anului 1857 alungase norii negri ai furtunii dezlănțuite de Balș. Moartea caimacamului, retragerea trupelor austriece, redactarea firmanului, sosirea membrilor Comisiei speciale de informare la București, toate păreau semnele certe ale schimbării situației din Moldova.

Speranțele au fost însă de scurtă durată. La 7 martie 1857, Turcia a anunțat „oficial” numirea lui Nicolae Vogoride în funcția de caimacam al Moldovei. „M.S. Sultanul a binevoit a vă numi caimacam al Moldovei. Firmanul de numire vi se va remite ulterior de către domnul Fotiade personal”. Vogoride nu a fost ales întîmplător. „Grec prin familie” — după cum ni-l prezintă un călător străin care a vizitat Moldova — lipsit de personalitate și inteligență, s-a dovedit o adevărată marionetă pe care Turcia și Austria au manevrat-o din culise împotriva cauzei și năzuinței seculare a românilor,

În timpul căimăcămiei lui Balș, Vogoride ocupase funcția de ministru de Finanțe și tot în acel timp fusese ridicat de Turcia la rangul de *Rutlei-Ullea*, primind și dreptul de a purta uniformă de general de divizie turc, adică de pașă. Conform noii sale situații el purta întotdeauna fesul roșu, semnul dregărilor otomane. Înainte de a fi numit caimacam, împreună cu Nicolae Istrati, frații Drăghici, Costin Catargiu și alții, a făcut parte din clubul separatist, prezidat de... consulul austriac Gödel.

Imediat după numirea noului caimacam, în București și Iași au fost citite firmele de convocare a Divanelor ad-hoc; la Iași, documentul a fost citit la 12 martie, de către Cabli-Efendi, trimisul Porții și tradus în românește de secretarul de Stat Alexandru Sturdza. Iată ce „recomanda”, printre altele, acel document: „Dînd acest firman, imperiul care statornicește dreptul de alegeri este îndreptat că românii se vor felicita de statornicile îngrijiri ale Înaltei Porți și vor da dovezi de recunoștință prin liniștea și moderația de care sînt animați”.

Era și normal ca Poarta să nu ceară altceva românilor decît să fie „liniștiți” și să tolereze tot ceea ce avea să dezlanțuie Vogoride pentru a „păstra prezentul și a asigura viitorul” acestei țări.

Sosit la Iași, Fotiade — cumnatul caimacamului — nu s-a sfiit să declare des-

Caimacamul Moldovei, N. Vogoride, conducătorul reacțiunii separatiste (caricatură apărută în publicistica vremii)

chis consulului francez din acest oraș, Victor Place: „Poarta nu vrea cu nici un preț unirea și omul pe care ea l-a numit caimacam nu-și îndeplinește datoria, dacă nu lucrează pentru împiedicarea acestui act”. Așadar, lui Vogoride nu-i rămânea decât o singură alternativă: lupta împotriva unirii.

Trecînd repede peste perioada de instalare, el „își desvăluie poziția — cum spune Iorga — fără acele metode de dibăcie care-i întreceau inteligența”. Astfel, Vogoride a păstrat intact aparatul de stat moștenit de la Balș; o schimbare a făcut, totuși, și anume: a trecut pe Nicolae Cantacuzino de la Departamentul din Lăuntru, la Justiție, iar pe Costin Catargiu de la Justiție, la Interne, acesta fiind cunoscut ca un brutal exponent al reacțiunii separatiste. Imediat după numirea sa la Interne a declarat funcționarilor săi: „Voi zdrobi, voi sfărâma Partidul unionist și dacă un singur membru al lui va fi ales în Divan, primesc să-mi tundei mustățile”. Nu putem ști cît de mult prețuia Catargiu „această podoabă”, adevărat este însă faptul că, odată cu numirea lui, ofensiva împotriva unioniștilor a început cu și mai mare vigoare.

Vogoride și-a asumat răspunderea de a „feri alegerile de orice înfrîurire sau uneltiri care sînt de fire a aduce rătăcirea și a amenința sinceritatea alegerilor”. Pe acest temei a început șirul amenințărilor, arestărilor, ademênirilor, circula-rilor și decretelor, toate date în scopul „apărării sincerității alegerilor și a respectării Firmanului”. Iată ce comunica, la 21 martie 1857, Costin Catargiu, administratorilor județelor: „Pătruși de povătuirile Înaltului Firman și de afișul E.S. Prințul Caimeac, nu veți îngădui nici un fel de necuviință, manifestații, agitații sau înfrîuriri unioniste în reședințe sau în cuprinsul ținutului”.

Ținta principală a separatiștilor devenise în această perioadă desființarea tuturor comitetelor unioniste existente în ținuturi și întreruperea oricăror legături cu Comitetele unirii din Iași și București. Această operație trebuia făcută înainte de a se începe întocmirea listelor electorale.

În această atmosferă de îngrădire a oricăror libertăți, patrioții moldoveni au trebuit să ducă mai departe activitatea pentru înfăptuirea unirii. Lupta a devenit din zi în zi tot mai grea. „Alegerea lui Nicolae Vogoride, C. Catargiu, N. Cantacuzino ș.a. pentru a purta cruciada contra ideii naționale — spunea Victor Place — nu este nici fericită, nici onorabilă. Niciodată acești oameni n-au provocat o reprobare mai generală într-o țară unde sînt cu toate acestea destule motive ca oamenii să fie indulgenți”.

Cu cît se apropia ziua întocmirii listelor electorale, cu atît prigoana împotriva

unioniștilor creștea. Persecuțiile, arestările, erau la ordinea zilei. Iată ce scria Comitetul unirii din Birlad Comitetului central al unirii din Iași: „În timpul adunării, unul dintre neguțători, Ștefan Dobrovici, a fost chemat afară prin oamenii poliției. Neieșind, acela a fost pîndit în calea lui de poliție, a fost dus la telegraf unde era și administratorul ținutului și silit să arate pe toți cei care au fost în adunare spre a fi arestați, precum s-a și făcut. Pe profesorul școlii publice, Popescu, pe motiv că a asistat la adunare, l-au depărtat din postul său cu porunca Departamentului Culturii că nu-și urmează datoria. Pe Tudor Alexe din satul Chileni, administrația a trimis pe însăși maiorul de jandarmi, l-au ridicat și l-au închis la cazarmă. Sînt comisari în toate ocoalele, care lucrează contra unirii”.

Asemenea scrisori de protest față de actele violente ale guvernului seoseau din toate colțurile țării. O epistolă din Dorohoi vorbea despre scoaterea lui Iancu Anastasie din postul de președinte al Sfatului municipal, pe motiv că participase la adunări unioniste.

Abuzurile separatiștilor aveau la bază declarația făcută de Costin Catargiu unioniștilor: „Am să vă satur de întruniri și de asociații”. De fapt, dacă Vogoride era întrebat de ce săvîrșește aceste fapte, răspunsul era același: „Pentru a apăra sinceritatea alegerilor”.

„Prin toate mijloacele”, pentru falsificarea alegerilor

La sfîrșitul lunii martie 1857, trebuia să înceapă întocmirea listelor electorale în vederea tinerii alegerilor și convocării Divanurilor ad-hoc. Dar abia sosită la București, Comisia specială de informare a fost nevoită să-și întrerupă lucrările, deoarece caimacamul din Muntenia, Alex. Ghica, care voia și el să amîne alegerile, ceruse comisiei unele lămuriri asupra aplicării firmanului și anume: „tuturor preoților li se acordau drepturi electorale sau numai aceluia care formau treapta cea mai înaltă în ierarhia ortodoxă?”; „cum aveau să fie stabilite diferitele categorii de proprietari într-o țară în care nu există statistici vrednice de încredere?”; „avea deținătorul unei proprietăți ipotecate drept de vot?” ș.a.

Comisia a luat act de aceste „nedumeriri”; dar, pentru că nu avea competența necesară spre a se pronunța asupra lor, trebuia să le trimită Comisiei ambasadiorilor de la Constantinopol. Pînă la primirea răspunsurilor, a fost însă nevoie să-și întrerupă activitatea.

Profitînd de acest fapt, Turcia și Austria au socotit că momentul era prielnic

pentru a grăbi alegerile din Moldova. Vogoride, care dorea și el urgentarea, a declarat că „nedumeririle ridicate de Ghica sînt valabile numai pentru Muntenia, iar în ceea ce privește Moldova, care are alt specific de viață și organizare, nu întîmpină nici o greutate în buna desfășurare a alegerilor”.

Dîndu-și seama că victoria separatiștilor în alegeri nu se putea realiza numai prin violență, s-a încercat atragerea de partea lor a tuturor oamenilor corupți, compromiși, incapabili, cărora, dîndu-li-se diferite funcții și titluri, li se cerea un singur lucru: să voteze împotriva unirii. Vogoride a semnat în grabă mai decrete de boierie — titlurile și numele rămînd în alb. În momentul alegerilor, prefectii aveau dispoziție să-i cheme pe alegători și să le arate „ce oferă guvernul în schimbul unui simplu vot împotriva unirii”. În același timp, i-a speriat pe țărani că dacă vor vota pentru unire, „aceasta le va duce fiii la lucrul șoselelor și cetăților tocmai la Craiova”.

Pe proprietari i-a amenințat cu împărțirea pămîntului, iar pe preoți cu introducerea religiei catolice ca religie a statului. În acest scop separatiștii lui Vogoride au difuzat manifeste prin țară în care se cerea împărțirea pămîntului și introducerea catolicismului, manifeste pe care le atribuiau, desigur, unioniștilor din Muntenia.

În aceste împrejurări grele, membrii Comitetului central electoral din Iași au întocmit o petiție în care arătau toate abuzurile săvîrșite de Vogoride și pe care au prezentat-o Comisiei speciale de informare de la București. Membrii acesteia, în urma plîngerilor primite, au hotărît să meargă la Iași. Sosirea lor în capitala Moldovei a avut loc între 18-21 aprilie 1857. În timpul acestei deplasări, comisarul Franței, Talleyrand, a călătorit în triumf de la București pînă la Iași. La Bacău, „trăsura a fost deshamată și trasă de mulțimea care purta steaguri tricolore naționale ale unirii”. Tot astfel au fost primiți și delegații țărilor care sprijineau cauza dreptă a poporului român. În schimb, „delegatul Austriei — cum mărturisese V. Place — a fost primit cu o răceală pe care cred că a simțit-o. În locul populației atît de numeroase care de bunăvoie s-a dus întru întîmpinarea celorlalți comisari, și pe care i-au aclamat cu atît entuziasm, el a întîlnit la barieră opt persoane”. Dar, „delegații Austriei și Turciei — după cum bine spune T.W. Riker — au avut și ei mulțumirea de a fi adus «încurajări» caimacamului Vogoride”. Singurul rezultat practic și imediat al comisarilor veniți la Iași a fost înlăturarea din guvern a „sălbaticului apărător al unei cauze pierdute”, Costin Catargiu. Iată ce-i scria V. Place

contelui Walewski despre această schimbare: „Reprobarea generală a devenit atît de mare și ultimele lui măsuri purtau pecetea unei atît de mari nerușinări încît Turcia însăși a recunoscut că avea întru-însul un prieten prea compromișor”.

Înlăturarea lui Catargiu nu însemna însă decît un schimb de persoane, locul său fiind luat de logofătul Vasile Ghica, care va face și el jocul reacțiunii separatiste. Sosirea comisarilor la Iași n-a schimbat cu nimic atitudinea lui Vogoride și a guvernului său. La 23 aprilie, el a repetat ordinul prin care califica orice manifestație pentru unire ca o „nelegiuire care trebuie să atragă după sine aplicarea legilor după gravitatea delictului”.

Coroșdența secretă întreținută de Vogoride în perioada 3 aprilie-20 mai 1857 demonstrează clar ale cui interese le slujea această marionetă. Cele 17 scrisori ajunse în mîinile unioniștilor, prin intermediul soției lui Vogoride, dezvăluie elocvent cine se afla în spatele lui. Iată, de exemplu, ce-i scria, între altele, fratele său Al. Vogoride, secretar al Ambasadei otomane din Londra: „După cum ți-am mai spus este mare nevoie să-ți dai din timp toate silințele ca moldovenii să nu-și exprime dorințele pentru unire, pentru a te face vrednic de bunăvoința înaltei Porți și de sprijinul Angliei și Austriei, care și ele sînt împotriva unirii. Trebuie să lucrezi cu istețime și finețe, avînd față de moldoveni o atitudine generoasă, față de boieri politicoasă și lovește în unire”. În altă scrisoare, același demnitar îl sfătuia: „să urmezi orbește pe consulul austriac, de ar fi chiar mai scrîbos, și cu toate defectele sale. Trebuie să te gîndești că acest om lucrează numai după instrucțiunile guvernului său și cînd va fi mulțumită Austria va fi mulțumită și Turcia și Anglia. Va veni în curînd ziua cînd te vei bucura și tu de rodul muncii tale”. Pe aceeași linie, Musurus-pașa, ambasadorul Porții la Londra, îi scria: „Eu nu doresc nimic altceva decît aceea să urmați aceeași cale ca și pînă acum...”. Asemenea scrisori primea și de la tatăl său, cît și de la Stradford și Prokesch — ambasadorii Angliei și Austriei la Constantinopol.

Susținut și încurajat de forțele reacționare, Vogoride și-a continuat „energic” politica de falsificare a alegerilor în vîzul membrilor Comisiei speciale de informare, căreia congresul îi atribuise doar rolul de spectator la abuzurile pe care le constata dar pe care nu era în măsură să le împiedice. Toți funcționarii statului, care manifestau cea mai mică simpatie față de unire, erau schimbați fără nici o teamă. Este suficient să arătăm că din 107 membri, cîți avea Divanul judecătoresc înainte de Balș, au rămas în funcție numai 9. Sînt semnificative, în acest sens, cuvintele de protest adresate de unioniștii din Moldova

Comisiei speciale de informare de la București: „Cum poate cineva să-și închipuie că un tratat care a costat atâtea jertfe, atîta sînge și atîta suferință, un act care a fost dezbătut și subscris de cele mai mari puteri din lume, așa de curînd să fie sfărîmat în aplicarea sa și redus la o înșelătorie inveterată. Cum să-și închipuie cineva că un singur funcționar al Înaltei Porți, un caimacam ar ajunge fără frică de pedeapsă să-și bată joc de o țară nenorocită”.

În fața acestei situații, la 12 mai 1857, ambasadorul Franței la Constantinopol, Thouvenel, a cerut marelui vizir Reșidpașa să-i comunice lui Vogoride că trebuie să suspende pregătirea alegerilor,

Consulul francez la Iași, V. Place, sprijinitor al unirii

pînă ce comisia va da răspuns la „nedumeririle” lui Ghica. Neprimind răspuns, Thouvenel a stăruit din nou și după multe tergiversări s-a hotărît să se țină, la 30 mai, o conferință a reprezentanților marilor puteri. După discuții destul de furtunoase s-a hotărît a se trimite telegrafic instrucțiuni lui Savfet — reprezentantul Turciei la București — care să-i comunice, la rîndul său, lui Vogoride să țină seama de răspunsurile date lui Ghica, „spre a fi aplicate cît mai exact cu putință, în afară de cazurile excepționale care ar fi particulare Moldovei”. În această formă, instrucțiunile nu prevedeau nimic care să-l împiedice pe Vogoride de a fi el însuși judecătorul a ceea ce ar fi sau nu aplicabil și în Moldova. Așadar, caimacamul, îmbrăcînd și „toga de judecător”, și-a continuat nestingherit activitatea de falsificare a listelor electorale. După ce acestea au fost întocmite de către prefecții separatiști, au fost trimise la Iași și „examineate definitiv” sub supravegherea consulului austriac Gödel. V. Place relatează acest lucru într-o scrisoare către Walewski: „Dl. Gödel a supravegheat această lucrare pînă în ultimul moment, mergînd adeseori la tipografia statului în timpul cît se tipăreau listele și acolo încă a mai făcut ștersături”.

„Operația” de întocmire a listelor fiind gata, guvernul a anunțat, la 11 iunie 1857, publicarea lor.

O farsă electorală

Din 2 000 mari proprietari cîți figurau în Moldova, numai 350 erau trecuți în listele întocmite. Din 20 000 proprietari mici, numai 2 264 au fost incluși în ele. Liber-profesioniștii erau reprezentați de 11 alegători; pentru cele 15 țirguri reședințe de ținuturi fuseseră înscrși 1 788 alegători, cînd chiar în tabelele vîstieriei figurau 12 000 neguțători și meșteșugari. Fuseseră excluși și unioniștii de frunte, cum erau Panu, Mavrogheni ș.a. Protestele unioniștilor erau respinse, deoarece judecarea acestora se făcea de organele ocîrmuirii. Ele erau respinse fără să aibă nici un fel de rezoluție, pentru a nu exista dovada că au fost înaintate și respinse. „Dintre toți dregătorii — spune N. Iorga — numai Alexandru Cuza, în care Vogoride văzuse un prieten și un sprijinitor, reprimîndu-l în miliție ca sublocotenent, pentru a-l înainta în cîteva luni la gradul de maior și aghiotant al său, dîndu-i administrația Covurluiului, demisionă ca protest contra listelor de alegători”.

Demisia demnă a viitorului domn a produs mare vilvă. Delegațiile, protestele și memoriile unioniștilor către comisia de la București și către ambasadorii de la Constantinopol s-au intensificat.

În ciuda persecuțiilor la care era supusă, mișcarea unionistă a căpătat caracter de masă. Întregul popor era angajat în lupta pentru unire și indignarea maselor era atât de mare față de samavolniciile guvernului, încât țara se afla pe punctul de a începe o mișcare violentă, lucru semnalat de V. Place într-un raport către Walewski:

„Până acum poporul s-a mulțumit în căile legale, dar cred că a ajuns la ultimele margini ale răbdării și dacă se îngăduie a se face alegeri în condiția de față, nu răspund de liniștea publică”. Turcia abia aștepta acest lucru pentru a-și întemeia cererea de intervenție pe care o și trimisese Franței și Angliei, „că este necesar să se trimită trupe în Moldova, deoarece agitațiile care domnesc aici pot să provoace tulburări imediat”.

Neținând seama de nimic, Vogoride a fixat data alegerilor pentru ziua de 12 iulie 1857. Se părea că unirea era sacrificată prin victoria cauzei separatiste în alegerile „pregătite” cu atita grijă.

În fața abuzurilor și josițiilor la care se dedau separatistii în frunte cu Vogoride, în fața amestecului direct al Turciei și Austriei, sprijinite puternic de Anglia, la 25 iunie, ambasadorii Franței, Rusiei, Prusiei și Sardiniei la Constantinopol au adresat Porții o notă identică prin care li aduceau la cunoștință că n-ar putea lua legătura „cu un Divan care nu exprimă adevăratele dorințe și trebuințe ale țării”. Turcia era gata să cedeze și să dea dispoziții de revizuire a listelor electorale, dar — încurajată de Austria și Anglia — a ordonat lui Vogoride să țină alegerile. Iată ce-i scria Stratford — ambasadorul Angliei la Constantinopol — lui Vogoride: „Situția Principatelor Dunărene este critică și viitorul lor depinde de guvernele

lor. Nu mă îndoiesc de situația cu care dumneavoastră o să justificați încrederea Înaltei Porți. Sint bucuros să întrețin cele mai bune legături cu D-voastră”. Stratford îi trimitea și pe secretarul său Alison, ca însărcinat special la Iași, spre a se interesa de soarta listelor electorale. După câteva zile, acesta îi comunica ambasadorului englez: „Listele nu pot fi socotite cu totul lipsite de față sau blam, au fost însă întocmite în mod legal și corect”.

Evenimentele duceau din zi în zi la o

Partenerii compromisului de la Osborne: Napoleon III...

agravare tot mai serioasă a relațiilor dintre marile puteri. Clarendon — ministrul de Externe al Angliei — la acuzația lui Walewski, care-l făcea vinovat de tot ceea ce se întâmpla în Moldova pe Stratford, declara: „Nu sint informat prea bine de ce se întâmplă în Moldova, dar cred că n-are rost ca pentru o provincie barbară de la capătul Europei, pacea în lume să fie tulburată”. Oare chiar atât de neinformați

și de indiferent era diplomatul englez? Poziția sa era mai degrabă o consecință a faptului că lupta din interiorul țării se reflecta acum, pe plan extern, în confruntarea aprigă dintre diferitele puteri, care urmăreau în politica față de Principate realizarea scopurilor lor economice și politice. Și această luptă se mutase pentru moment în culisele ambasadurilor de la Constantinopol.

La 7 iulie reprezentanții Franței, Rusiei, Prusiei și Sardiniei au cerut Porții răspunsuri clare la următoarele întrebări:

... și regina Victoria

interpretările comisiunii relative la Muntenia (răspunsurile la „nedumeririle” lui Ghica) erau obligatorii și pentru Moldova; dacă cele 30 zile prevăzute de firman pentru examinarea listelor electorale, nu trebuiau considerate după ce listele electorale aveau să fie rectificate; dacă Vogoride nu trebuia să suspende pregătirile electorale, pînă ce vor fi examinate aceste

întrebări. Reprezentantul Turciei, Reșid-pașa a propus din nou o conferință pentru a stabili aceste lucruri, dar cererea sa a fost respinsă categoric de cele patru puteri. Constrîns, sultanul a consimțit amînarea alegerilor cu încă 15 zile, timp în care să se revizuiască listele, conform cu interpretările comisiunii. Se părea că lucrurile merg către o înțelegere, deși, cînd reprezentanții Angliei și Austriei, care pînă atunci aprobaseră amestecul Porții, au aflat hotărîrea sultanului, au trimis în grabă o notă de protest prin care învinuiau

Poarta că a luat hotărîri de una singură, „călcînd în picioare prevederile Tratatului de la Paris” și mai mult, „se amesteca în treburile interne ale Moldovei”. Ei l-au constrîns pe sultan să accepte amînarea alegerilor numai cu 8 zile. Acesta a fost de acord cu propunerea care-i venise din partea „prietenilor” și a comunicat-o și lui Vogoride, dar nu și reprezentanților celorlalte puteri. Astfel că unele dintre acestea știau că alegerile au fost amînate cu 15 zile, iar altele cu 8 zile.

Anglia, Austria și Turcia cîștigaseră prima bătălie, deoarece alegerile din Moldova, amînate numai cu 8 zile, au început pe data de 19 iulie 1857. Victoria separatiștilor era inevitabilă. Ei nu prevăzuseră însă că pe listele de alegători, redactate cu atîta migală, se mai strecuraseră și unioniști nedeclarați, iar marea majoritate a celor înscrși aveau să se abțină de la vot. Din cei 3 263 preoți, au fost înscrși pînă la urmă 193, dintre care au votat doar 17. Din 3 000 mari proprietari au fost înscrși 465, dintre care s-au prezentat la vot doar 207. La celelalte categorii (tîrgoveți, meșteșugari, orășeni etc.) numărul

celor care s-au abținut a fost și mai mare.

Pentru cauza vitală a poporului român — unirea

Problema unirii ajunsese atît de departe în relațiile internaționale, încît nu se mai putea da înapoi fără o știrbire

a prestigiului celor patru puteri care sprijineau unirea și, în primul rând, al Franței. Puși în fața faptului împlinit, cei patru ambasadori au cerut Porții, la 29 iulie, printr-un ultimatum, să anuleze alegerile din Moldova. Turcia a refuzat, pretextând că ea nu era decît o simplă co-semnatară a Tratatului de la Paris; ea ar fi putut, cel mult, să „amîne convocarea Divanurilor ad-hoc, pînă ce puterile se vor întruni din nou și vor hotărî întreaga chestiune”. Răspunsul său a fost respins din nou de cei patru ambasadori și într-o convorbire avută cu sultanul, Thouvenel l-a făcut vinovat de tot ce se întîmplase pe Reșid-pașa. Sultanul, crezînd că poate aplana conflictul, a hotărît să-l înlocuiască pe Reșid-pașa din funcția de mare vizir, cu Ali-pașa. Noul guvern turc, după multe dezbateri a propus ca cei doi caimacani să fie chemați la Constantinopol și anchetati, iar rezultatele să fie discutate într-o conferință a ambasadorilor.

Văzînd că Turcia caută să tergiverseze lucrurile, cei patru ambasadori au declarat (5 august 1857) rupe relațiile cu Poarta otomană. Europa se găsea astfel din nou în pragul unui război. „Dacă o chestiune ca aceasta — spune ministrul de Externe al Angliei Clarendon — ar fi să aprindă un război în lume, niciodată istoria n-ar putea să creadă într-o cauză atît de neînsemnată pentru evenimente atît de mari”.

Așadar, Turcia, Austria și Anglia nu erau dispuse să anuleze alegerile, chiar cu riscul unui război. Dar războiul a fost oprit prin compromisul de la Osborne.

Napoleon III, văzînd că din cauza Angliei nu putea înfrînge rezistența Turciei, s-a hotărît pentru un compromis. Înțelegerea a avut loc la Osborne, între Napo-

Comitetul unionist din Iași, 1856. Rîndul de sus: D. Rallet, C. Negri, Anast. Panu. Rîndul II: M. Kogălniceanu, Arhimandritul Neofit Scriban, Manolache Costache-Iepureanu. Rîndul III: Dimitrie Kracti, Petre Mavrogheni. Rîndul IV: Dimitrie Cosadini, Constantin Hurmuzachi, D.A. Sturza

leon III și regina Victoria a Angliei, însoțită de prim-ministrul său lordul Palmerston.

După discuțiile purtate între 6-9 august 1857, s-a hotărît: Franța renunța la unirea țărilor române, mulțumindu-se numai cu o unire vamală, militară și judecătorească, iar Anglia făgăduia, în schimb, să obțină de la Turcia anularea alegerilor. Astfel, Napoleon III a obținut anularea alegerilor, sacrificînd „fondul”, adevărata unire — cauza supremă a poporului român.

La 10 august, Walewski a trimis următoarea telegramă lui Talleyrand, la București: „Cred că anularea alegerilor va fi

Teine: haita este
Adom pa Ekredes
a
Zepi Romany.

Astazi somer, pe 24 Ianuarie
Domnii Ekredes uperand au
ha bote aratzo abazpa
Domnii (ad) pashalor
a fost ur ar snarimul
la abaz Ekredes somer
Kida Domnii autot a
Dokdabii cu sa uperand
Domnii ur ar Zepi Romany.
Se hrastate arat pashalor
Washetzihi Gupadzi 2. Luyshajie
1859. 11. 24. 1859

supra
K. W. Riker
D. W. Riker
P. H. Riker

Facsimilul documentului care consemnează alegerea ca domn a
Al. I. Cuza, la 24 ianuarie 1859, de către Adunarea electivă a
Munteniei

pronunțată la Constantinopol. Se va începe revizuirea listelor electorale care se va termina în 15 zile [...]. Vrem, pe cât e posibil, a trece cu buretele peste trecut". În același timp, Musurus-paşa — ambasadorul turc la Londra — trimitea şi el Porţii următoarea telegramă: „Clarendon mi-a confirmat că renunţarea Franţei la unirea Principatelor este completă şi mi-a recomandat din nou să ţinem cel mai mare secret asupra acestui punct”.

Acest secret a fost într-adevăr bine păstrat. Poporul nu ştia decât atât: puterile care-l susţineau au reputat victoria. Ordinul de anulare a alegerilor falsificate trebuia să sosească din mo-

ment în moment. La 21 august, două săptămâni după înţelegerea de la Osborne, Ali-paşa a trimis caimacamului Moldovei următoarea telegramă: „Înalta Poartă, în baza înţelegerii stabilite cu cele şase puteri semnatare ale Tratatului de la Paris, vă ordonă: să anulaţi alegerile ce s-au făcut în această provincie; să revizuiţi listele electorale; să procedaţi la noi alegeri, după 15 zile de la primirea acestui ordin”.

A doua zi a apărut ordinul lui Vogoride, adresat Consiliului administrativ extraordinar, prin care anunţa anularea vechilor alegeri şi ţinerea altora peste 15 zile, accentuându-se în mod deosebit: „Să nu se împiedice în nici un chip libera consfătuire a alegătorilor ori de ce opinie ar fi. Orice amestec direct sau indirect al autorităţilor, va fi considerat ca abuziv şi pedepsit, autorităţile având numai partea administrativă, a privilegia ţinerea linişte şi a bunei rânduiei în timpul alegerilor”. Referindu-se la această „nouă” atitudine a lui Vogoride, T.W. Riker scria: „Dacă-şi atrăsese neplăceri pentru că se folosise de situaţie ca să zădărnicească unirea, era acum gata a se

arunca în tabăra opusă cu tot atita însufleţire, numai să-şi mulţumească în acest fel suveranul şi să-şi scape politiceşte pielea”.

Atât ţările potrivnice unirii, cât şi separatiştii din Moldova nu renunţaseră la luptă; îşi dăduseră însă seama că trebuie să sacrifice alegerile în schimbul asigurării că „oricare vor fi dorinţele Divanurilor, unirea tot nu se va face”. Pentru a ilustra mai bine acest fapt, este suficient să citim o parte din telegrama lui Musurus-paşa trimisă Porţii: „S-a convenit că oricare va fi opinia Divanurilor ad-hoc Anglia şi Franţa în întrunirea Conferinţei de la Paris, vor menţine suzeranitatea

Porții și își vor da toate silințele pentru a restatornici în Principate o organizare care le va uni în ceea ce privește raporturile lor militare, financiare și juridice, însă sub guvernarea a doi hospodari separați. Poarta va fi scăpată de toate încurcăturile momentului și de celelalte care se vor fi ivit mai târziu, cîștigînd punctul principal: părăsirea definitivă a unirii”.

Deci anularea alegerilor din Moldova nu însemna pentru Turcia și pentru separatiști pierderea bătăliei, ci doar îndeplinirea unei formalități pentru a masca „fondul”: asigurarea dată de Franța și de celelalte puteri că unirea nu se va mai face. Dar „fondul” acestei probleme nu se găsea pe plan extern, ci în interior, acolo unde procesul de dezvoltare a societății românești cerea cu necesitate înfăptuirea unirii.

Cînd s-a aflat de anularea alegerilor, lumea românească — cum spunea V. Place — a fost în culmea fericirii. Noile alegeri care au început la 20 septembrie 1857 s-au desfășurat într-un entuziasm general. O mare însuflețire domnea pretutindeni. „Din 86 deputați aleși, numai 6 erau separatiști. Nimeni nu bănuia că pînă la urmă toți deputații, afară de doi (Alec Balș și episcopul Nectarie) aveau să sfîrșească votînd pentru unire”.

În această însuflețire generală și-au început lucrările Divanurile ad-hoc — „după secole de mizerie, ființele adunări naționale care sub ochii Europei întregi au rostit cu vrednicie voința națiunii române”.

La mijlocul lui octombrie 1858, în baza hotărîrilor Convenției de la Paris, sultanul a trimis un firman prin care pune capăt

căimăcămiei de tristă amintire a lui N. V. Gorige, înlocuind-o cu căimăcămia de trei. Cu aceasta se încheia o etapă grea din lupta dusă de poporul român pentru înfăptuirea unității și independenței sale naționale.

Cu toate greutățile ce au urmat, cu toată opoziția forțelor reacționare interne și externe, poporul român a reușit la 24 ianuarie 1859, la numai 11 ani după revoluția de la 1848, să înfăptuiască actul demnității naționale, punînd temelii de granit statului român modern prin unirea Moldovei cu Muntenia. Se deschidea astfel poporului român drumul spre cucerirea independenței naționale în 1877 și desăvîșirea unității de stat în granițele sale firești — realizată la 1 decembrie 1918.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. 9, 11 și 12, Ed. Politică, 1959 și 1962; V.I. Lenin, *Opere complete*, vol. 24, 29, 6, Ed. Politică, 1964, 1959, 1961; D.A. Sturdza, *Acte și documente relative la renașterea României* (vol. II-V), Buc., 1889; *Însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București*, Buc., 1889; E.V. Tarle, *Războiul Crimeei*, vol. I-II, Buc., 1952; A.D. Xenopol, *Războiul dintre ruși și turci și înfrîngerea lui asupra țărilor române*, Iași, 1880; *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. XII, Buc., 1922; *Istoria contemporană a poporului român*, Iași, 1890; *Istoria partidelor politice*, vol. I, Buc., 1911; T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, Buc., 1940; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IX, Buc., 1938; *Istoria românilor prin călătorii*, Buc., 1922; *Studii și documente*, vol. XVIII, Buc., 1941; *Correspondența lui Știrbei Vodă*, Buc., 1904; N. Soutzo, *Mémoires — publiées par Panafioti-Rizos*, Viena, 1899; *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, Buc., 1959; *Acte și documente*, vol. II-V, Buc., 1890, (Correspondență politică); *Istoria diplomației*, vol. I, Buc., 1962.

Vă place istoria? Doriți să vă familiarizați cu marile probleme de istorie națională și universală? Probabil că da, altfel nu ați fi ajuns să citiți nici aceste rînduri.

Pentru a vă asigura primirea cu regularitate a fiecărui număr din **MAGAZIN ISTORIC**, nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. pînă la data de 17 a fiecărei luni. După cum știți, **ABONAMENTELE** se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, din instituții și de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „**ROMPRESFILATELIA**” — Serviciul Import-Export presă — București — Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B. — 2001.

STUDENȚI ȘI PROFESORI TIMIȘORENI ÎMPOTRIVA FASCISMULUI

Conf. univ. dr.
WILIAM MARIN

În noaptea de 23 spre 24 februarie 1932, organele de Siguranță din Timișoara au arestat cinci studenți, printre care Vladimir Neaga, Iosif Roșiu și Vladimir Uzunov. A urmat o percheziție făcută în imobilul din str. Diaconul Coresi nr. 11, care n-a turnizat nici un fel de probe autorităților. Nici confruntarea cu agentul care informase Siguranța n-a putut să-i determine pe cei arestați să facă mărturisiri. Ancheta efectuată de chestorul Ovidiu Gritta s-a soldat cu un eșec. Lipsa de probe a obligat organele de represiune să-i elibereze pe tinerii reținuți.

Eșecul a stîrnit, însă, furia autorităților, la care s-au asociat și o serie de ziare de dreapta. Împotriva studenților cu vederi progresiste din Timișoara a început o adevărată campanie de presă, în fruntea căreia se afla cotidianul de dreapta *Curentul* din București, secundat de organul local al național-țărăniștilor *Vestul*. Acestea stăruiau asupra pericolului pe care îl constituia pentru regimul burghez răspîndirea ideilor marxist-leniniste printre studenți. În asemenea atmosferă Siguranța din Timișoara a inițiat noi represiuni împotriva tinerilor cunoscuți pentru opiniile lor de stînga. La începutul lunii martie 1933 au fost arestați 30 studenți de la Politehnică. Despre atitudinea demnă a acestora în fața organelor de anchetă, un raport întocmit la 7 martie 1933 de Biroul de Siguranță din Timișoara arăta: „Cel 30 de acuzați nu se sfîșie să declare că au cîțit literatură comunistă, că au discutat între colegi și persoane particulare diferite chestiuni și stări din Rusia [...], despre prăbușirea capitalismului, despre revoluție, forme de guvernămînt etc“. Raportul menționa că studenții arestați au dispus de o bibliotecă înzestrată

cu literatură revoluționară și publicații periodice de stînga și că au desfășurat o vastă activitate propagandistică printre colegii lor și printre muncitori. „La cîteva din locuințele lor, indicate de informatorii noștri drept case conspirative — continua raportul — s-au făcut descinderi, cu care ocazie am găsit întruniți cîte 4-5 studenți, iar la perchezițiile făcute s-au aflat cîteva broșuri și publicații comuniste“.

Arestarea celor 30 studenți a provocat un val de proteste din partea opiniei publice timișorene. Gazetele democratice au început o largă campanie de apărare. Astfel, *Țara*, la 20 martie 1933 a condamnat cu vehemență samovolniciile anchetatorilor și a subliniat înalta conduită morală a studenților arestați. „În majoritate săraci — scria gazeta — ei și-au consacrat toată puterea lor de muncă și tot spiritul lor de abnegație preocupărilor [...] universitare și formării intelectului“. În același timp, gazeta a luat atitudine împotriva poziției calomnioase adoptată de ziarul *Vestul* față de studenții aflați în anchetă. Scurt timp după aceasta, sub presiunea opiniei publice, autoritățile au fost nevoite să-i elibereze și pe acești arestați.

Studentii și muncitori — același țel

Întîmplările relatate reprezintă doar cîteva secvențe din activitatea democratică desfășurată de studenții bănățeni în perioada interbelică. Școala Politehnică a fost înființată la 15 noiembrie 1920. La scurt timp, atît corpul profesoral cît și studenții s-au remarcat nu numai prin ținuta lor didactică și științifică, ci și printr-o participare activă, de pe poziții înaintate, la viața social-politică a orașului. Documentele de arhivă și presa vremii atestă existența, încă din anul 1922, a unor elemente avansate în rîndul corpului didactic și al studenților, care s-au situat pe pozițiile misiunii muncitorești. În presa locală de orientare democratică au apărut articole de condamnare a manifestărilor reacționare ale adeptilor lui A.C. Cuza. La 21 decembrie 1922, de pildă, gazeta muncitorească locală, tipărită în limba germană, *Arbeiter Zeitung* a publicat articolul unui student care critica cu vehemență diversunile șovine ale cuziștilor. Universitarii timișoreni progresiști și-au continuat, de-a lungul anilor, activitatea în slujba ideilor înaintate. Printre manifestările demne de relevat este și participarea unui reprezentant al studențimii bănățene la Congresul Sindicatelor Unite, care a avut loc, între 2 și 5 aprilie 1929, la Timișoara. Cu acest prilej, delegatul tineretului studios din localitate și-a exprimat solidaritatea cu lupta și dezideratele muncitorilor.

În anii crizei economice, cînd clasele dominante din România au înăsprit măsurile antidemocratice, de restrîngere a drepturilor și libertăților cetățenești, activitatea universitarilor timișoreni a cunoscut un nou avînt. În 1932, sub conducerea Comitetului regional P.C.R., organizația U.T.C. din Timișoara a creat la Politehnică, un puternic nucleu de uteciști. Aceștia au organizat un seminar marxist condus de publicistul Ladislav Izsák, membru în Comitetul local al U.T.C. Alături de comuniști, la dezbateri au participat și alți studenți cu vederi democratice. O vie activitate în cadrul seminarului au avut studenții Vladimir Neaga, Alexandru Circu, Dumitru Buhinev, Vladimir Cazacu și Alexandru Marinov.

Studenții comuniști au desfășurat o largă muncă politică și ideologică la care au reușit să atragă aproximativ un sfert din totalul colegilor lor de la Politehnică. Printre alte acțiuni, difuzarea literaturii și presei progresiste era pe primul plan. Circulau *Capitalul* și *Manifestul Partidului Comunist*, broșuri și cărți care popularizau realizările din U.R.S.S., opere ale unor scriitori

progresiști, precum și publicații periodice de stînga, din țară și străinătate.

În anii 1932-1933, seminarul marxist și-a desfășurat activitatea în casele conspirative din str. Cosminului nr. 5 și str. Diaconul Coresi nr. 11. Aci, au fost studiate probleme de marxism-leninism, au fost dezbătute — pe baza documentelor de partid și U.T.C. — probleme ale politicii interne din România acelor ani. Membrii seminarului purtau apoi discuții individuale sau în grup cu colegii lor. Întîlnirile cu aceștia aveau loc, de obicei, în suburbiile timișorene Freidorf și Fratelina.

Nucleul comunist de la Politehnică avea strînse legături cu muncitorii. Locul întîlnirilor conspirative cu aceștia era clubul „Lyra”, frecventat îndeosebi de muncitorii ceferiști.

Zece ani și mai bine

În iulie 1932, ca răspuns la agitațiile forțelor agresive, a luat ființă, din inițiativa și sub conducerea P.C.R., Comitetul național antirăzboinic, care, în scurtă vreme, și-a creat comitete locale într-o serie de orașe ale țării. La Timișoara, alături de reprezentanții muncitorilor, meseriașilor și ai altor pături sociale, în comitetul de inițiativă în vederea creării Comitetului antirăzboinic local au intrat și o serie de personalități culturale. În luna august, în oraș a fost convocată o mare adunare pentru apărarea păcii. Întrînrarea, desfășurată în sala „Novotny”, a cuprins peste o mie de persoane, printre care numeroși studenți și cadre didactice universitare. Ion Stoia-Udrea, directorul gazetei democratice locale *Vreera*, a dat citire apelului Comitetului național antirăzboinic, care chema masele largi la luptă împotriva celor ce pregăteau o nouă conflagrație mondială. Primul vorbitor a fost inginerul Ion Cristescu, profesor la Politehnică din Timișoara, membru în Comitetul național antirăzboinic. La adunare au mai luat cuvîntul și alți participanți, muncitori și intelectuali, unii dintre ei membri ai P.C.R.

Mitingul s-a încheiat cu adoptarea unei moțiuni în care, printre altele, se spunea: „Intelectuali și muncitori, reprezentanți ai tuturor claselor sociale și ai sindicatelor muncitorești, întruniți azi 28 august în sala «Novotny», ascultînd expunerile delegațiilor asupra marilor probleme care se dezbate azi la Amsterdam [la 27 august 1932, în acest oraș se deschisese un congres mondial pentru pace — n.r.] pentru înălțurarea războiului, declarăm că ne constituim în unanimitate în secțiune a Ligii împotriva războiului* și

* De fapt, cu această formulă documentul se referă la Comitetul național antirăzboinic — n. r.

că ne obligăm să executăm întocmai hotărârile congresului de la Amsterdam”.

Adunarea a ales un Comitet provizoriu al Secțiunii din Timișoara, din care au făcut parte muncitori, funcționari, scriitori, artiști, ziariști, precum și doi profesori de la Politehnică.

În lunile care au urmat, secțiunea din Timișoara a Comitetului național antirăzboinic a desfășurat o largă activitate. La 18 septembrie 1932, cu ocazia unei noi intruniri, poliția a intervenit provocând ciocniri cu manifestanții. Au avut loc arestări masive, la care opinia publică și presa progresistă locală au răspuns cu proteste vehemente.

Cu toate măsurile luate de organele repressive, mișcarea antifascistă timișoreană a continuat să desfășoare o prodigioasă activitate. Printre acțiunile studenților progresiști amintim curajoasa luare de poziție în sprijinul profesorului universitar Petre Constantinescu-Iași, supus represiunilor autorităților pentru activitatea sa antifascistă. Un număr de 21 studenți din localitate au trimis ziarului bucareștean **Dimineața** o scrisoare de protest în care cereau „stingerea completă a procesului intentat și reintegrarea în învățământ a profesorului Constantinescu-Iași”. Printre semnatarii se aflau Ion Afteie, Vladimir Cazacu și Ioan T. Theodoru. Publicarea scrisorii a stîrnit furia presei reacționare din Timișoara, care a cerut sancționarea autorilor. Ca urmare, împotriva semnatarilor protestului au fost luate măsuri administrative, mergîndu-se pînă la retragerea burselor.

Universitarii timișoreni cu vederi de stînga și-au afirmat convingerile și în coloanele presei progresiste, mai ales în revista **Tărînimul bănățean**, publicație editată în anii 1935-1937 sub îndrumarea P.C.R. Revista a fost condusă de juristul Gheorghe Ciorman, care avea strînse legături cu partidul; printre redactorii și colaboratorii publicației amintim pe studenții democrați Gheorghe Boescu, Gheorghe Bugin, Vladimir Cazacu ș.a. Publicația a combătut activitatea grupărilor politice de extremă dreaptă, șovinismul și demagogia practicate de acestea. Iată titlurile citorva articole: **Pericolul dreptei, Naționalism de clasă, Moralitatea Gărzii de fier**. Într-unul din articole, infierînd șovinismul și rasismul propagate de legionari, Gh. Bugin scria: „**Pretextînd ideea națională, tineretul naționalist, mie la număr, dar gălăgios, dorește izgonirea elementelor umane care diferă ca limbă, religie, obiceiuri, dar avînd comun teritoriul pe care s-au născut, cu scopul de a le lua locul [...]. Pentru ei [pentru legionari - n.r.] o viață socială organizată nu se poate concepe decît [...] prin încălecare**

drepturilor cetățenilor de alt sînge. Tineretul democratic urăște aceste procedee. El face operă de educație a mulțimii, iar nu una de învîrjbi și de opresiune”.

Revista a militat, de asemenea, împotriva regimului hitlerist instaurat în Germania, demascînd, printre altele, propaganda sa demagogică. În acest sens cităm articolul prof. dr. Coriolan Drăgulescu, intitulat **Hitlerismul nu și-a ținut promisiunile făcute țăranilor**.

Publicația bănățeană a popularizat sistematic realizările primului stat socialist din lume, combătînd calomniile răspindite de presa reacționară. Ca urmare a poziției sale înaintate, revista a fost suprimată la sfîrșitul anului 1937 de către guvernul Goga-Cuza.

★

În perioada regimului militarofascist, organizația U.T.C. din Politehnică timișoreană, în rîndul căreia au activat studenții Anton Anuica, Octavian Groza, Ion Mețiu, Mircea Orban, soții Crivinaru, Toma Boldea ș.a., a desfășurat o largă muncă de demascare a caracterului trădător al poliției lui Antonescu. Numeroși studenți au participat la difuzarea manifestelor editate ilegal de către Comitetul regional Banat al P.C.R. O serie de cadre didactice, printre care prof. univ. dr. Coriolan Drăgulescu, Ilie Murgulescu, Valeriu Novacu au îndeplinit sarcini de răspundere în cadrul activității ilegale antifasciste, făcînd parte din conducerea Uniunii patrioților — regiunea Banat. Casa profesorului C. Drăgulescu a fost folosită pentru activitatea conspirativă a activiștilor P.C.R. Unele cadre universitare au participat la redactarea presei ilegale antifasciste. Printre aceștia s-au aflat de pildă, comunistul Ion Gheorghe Cimponeriu, inginer, pe atunci preparator la Politehnică, care a luat parte la elaborarea mai multor numere ale gazetei ilegale **Presa liberă**, apărută la Timișoara în 1941, iar în anii următori a participat la redactarea periodicelor **România liberă** (Banat), **Apărarea**, **Lupta patriotică** ș.a.

Activitatea profesorilor și studenților timișoreni cu vederi înaintate se încadrează în largă mișcare antifascistă și democratică dusă împotriva grupărilor de extremă dreaptă și a dictaturii antonesciene, pentru drepturi și libertăți democratice, acțiune inițiată și condusă de Partidul Comunist Român. Eforturile cadrelor universitare și ale studenților de la Politehnică timișoreană reprezintă o pagină glorioasă din istoria orașului de pe malul Begăii, o contribuție valoroasă la lupta poporului român pentru democrație și socialism.

„FÎNTÎNA TUTUROR DREPTĂȚILOR...”

(Urmare din p. 16)

- din Hîrlău și „Sf. Nicolae-Domnesc” din Iași.
- 1494: a fost terminată ctitoria lui Ștefan din Borzești.
- 1495: au fost isprăvite alte două ctitorii: „Sf. Nicolae” din Dorohoi și biserica episcopală din Huși.
- 1496: Ștefan a reconstruit și amplificat curtea domnească din Hîrlău; meșterii săi terminau lucrările la „Sf. Nicolae-Popăuți” din Botoșani și la biserica din Războieni.
- 1497: s-au zidit bisericile de la Măndăstirile Tozîdu și Neamț.
- 1498: Ștefan a dăruit o ferecătură de carte bisericii din Feleac (Cluj); s-au terminat lucrările la „Sf. Ioan” din Piatra Neamț și paraclisul de la Mănăstirea Bistrița.
- 1499: a fost ridicat turnul-clopotniță din Piatra Neamț.
- 1502: Ștefan a zidit biserica Volovăț (Ilgă Rădăuți).
- 1504: au fost terminate alte două ctitorii domnești, la Dobrovăț și Reușeni. Tradiția îi atribuie lui Ștefan cel Mare și alte construcții, cum sînt, de pildă, biserica de la Bala, Podul de la Borzești, biserica din Cotnari etc.

M. ȘT.

● Clio anunță ● Clio anunță ● Clio anun

■ Castelul-muzeu

În 1295, avocatul William Howard (care-și scria numele și Haward) a fost chemat în calitate de magistrat, de către Parlamentul britanic, pentru a judeca „fără părtinire și așa cum cer legiurile, plîngerile celor de rînd”.

După cîi se pare, fostul avocat și-a îndeplinit cu stîruință și pricepere misiunea încredințată de Parlament, căci, printre alte răsplăți primite, a fost și titlul de baronet pe care l-a transmis fiului său mai mare, John Howard.

Acestea sînt rădăcinile precis cunoscute ale unuia dintre cei mai semeți arbori genealogici cu care se mîndrește aristocrația britanică (cîțiva specialiști afirmă chiar că originile familiei pot fi identificate încă în sec. X). Urmașii lui William Howard ocupă treptele cele mai de sus ale ierarhiei nobiliare, printre ei numărîndu-se: ducele de Norfolk — care poartă titulatura de „prim duce al regatului” și de „conte-mareșal ereditar al Angliei” — conții de Suffolk, Carlisle și Effingham și lordul Howard de Glossop.

Dintre nenumăratele castele construite de diversele ramuri, încrîngături și vîdăstare ale acestei familii cu sînge ultraalbastru se numără și cel înălțat între 1699 și 1726. În clipe de fașă, fastuoasa clădire s-a transformat într-un muzeu care adăpostește peste două mii de costume din cele mai variate țări și epoci.

PLANȘELE NOASTRE

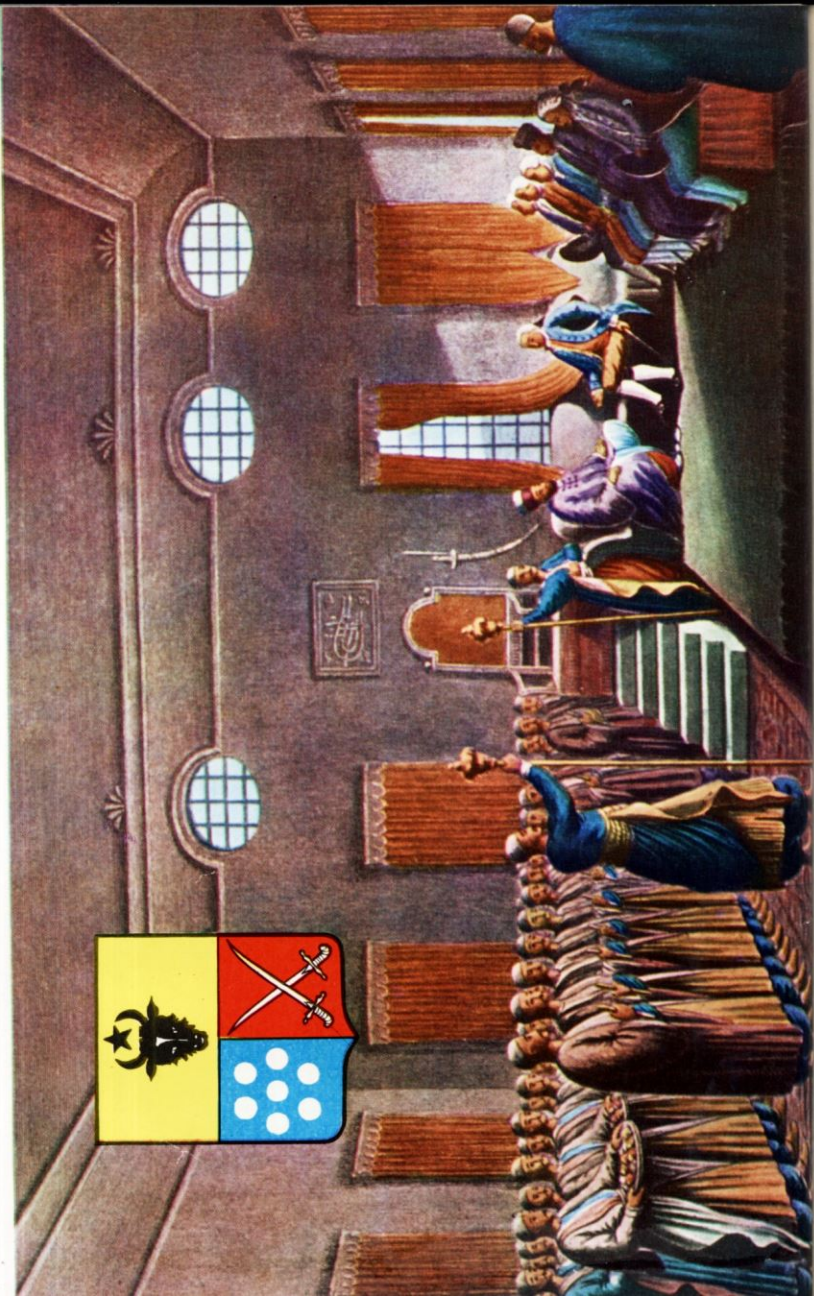
- ① Cîteva din cele peste 2 000 costume expuse la Howard-Anglia (Castelul-muzeu, p. 32)
 - ② José de San Martín, xilografură de Victor Dellaz (Condorul Anzilor, p. 56)
 - ③ Lupta popoarelor din America Latină pentru independență, împotriva dominației spaniole, a inspirat și pe Diego Rivera, creatorul acestei picturi murale (Condorul Anzilor, p. 56)
 - ④ În drum spre sau dinspre Istanbul, ambasadorii statelor europene se opreau deseori în capitalele românești. În imagine: domnitorul Alexandru Moruzi primind un ambasador, în 1796, la Curtea domnească din București. (Ștampă expusă în Muzeul de istorie al R.S. României)
- Rapoarte ale acestor soli se găsesc și în marea colecție Hurmuzaki. În medalion: stema familiei Hurmuzaki (Un pionier al istoriografiei românești, p. 62)

prefirió mas que la
dad de su Patria.

Zîmbete din cronic

Rubrică redactată cu concursul cititorilor

„Cea mai mare excrocherie a secolului“

Timp de 20 ani Thérèse Humbert a fost una din vedetele Parisului. În luxoa sa locuință de pe Avenue de la Grande-Armée în castelele sale de la Celeyran și Vives-Eaux, a dus o viață „pe picior mare“. Soțul ei, Frédéric Humbert, fusese deputat, iar socrul, Gustave Humbert, vice-președinte al Senatului și prim-președinte al Curții de conturi.

Cu toată viața de huzur, Thérèse nu era lipsită de necazuri. Ba, dimpotrivă, avea destulă bătaie de cap. Nu pentru că i-ar fi lipsit banii. Erau prea mulți, chiar. În 1883 bogătașul american Crawford îi lăsase ca moștenire toată averea sa: o sută milioane franci aur, adică patru sute milioane franci actuali.

Dar, cu toate că avea moștenirea în casa de bani, Thérèse n-o putea folosi. Cei doi nepoți ai bogătașului, Henry și Robert Crawford, domiciliați în S.U.A., o purtau într-un interminabil proces, utilizând împotriva ei toate subtilitățile procedurale.

În fața instanței, nepoții au prezentat un alt testament conform căruia Crawford le-ar fi lăsat două treimi din avere lor, iar cealaltă treime surorii mai mici a Thérèsei. Henry Crawford era însărcinat să verse Thérèsei Humbert o

rentă viageră de treizeci mii franci aur. Justiția însă nu acordă Thérèsei dreptul de a intra în posesia acestei sume.

Mai târziu, spre a evita un nou proces, frații Crawford semnează o convenție, instituind un sechestru pe toată moștenirea, cu condiția ca Thérèse să nu înstrăineze nimic din aceasta. Ulterior, chiar au renunțat la toate drepturile lor în schimbul unei despăgubiri de șase milioane franci aur.

Pînă în acea clipă, Thérèse Humbert se găsisse în situația paradoxală de a fi posesoarea unei averi imense pe care însă nu o putea folosi. În contul fabuloasei moșteniri făcuse împrumuturi considerabile pentru care, punctuală, vărsa de altfel dobânzi foarte mari.

De data aceasta, putea, în fine, să-și plătească datoriile.

Dar frații Crawford, aflați în trecere prin Franța, revin brusc asupra celor hotărâte anterior și intențază o nouă acțiune care, pare-se trebuia să ducă mai mult decît cele precedente.

Thérèse este însă tenace; de cîte ori adversarii săi îi fac greutăți, de atîtea ori magistrații francezi dau verdicte în favoarea sa. La Tribunalul civil, la

Curtea de apel, la Curtea de casație, s-au strîns cu kilogramele dosarele acestei afaceri care durează de aproape două decenii.

Cu ajutorul proceselor cîștigate, izbutise să împrumute pînă în primăvara anului 1902 un total de cincizeci milioane franci aur, jumătatea sumei bănuită a se afla în casa de bani și pe care, în fine, sosise momentul s-o deschidă.

Dar... frații Crawford intentează o nouă acțiune.

De data aceasta, creditorii și-au pierdut răbdarea. Unul dintre ei, Morel cere și obține ca faimoasa casă de bani să fie deschisă. La 6 mai 1902, în fața unei asistențe emoționate, casa de bani este deschisă: era goală. În ajun, Thérèse și Frédéric Humbert fugiseră în Spania.

De abia atunci, stupefiați, cei implicați în această afacere și-au pus fireasca întrebare: bogătașul Crawford lăsase intr-adevăr, toată averea sa Thérèsei Humbert? Răspunsul era unul singur: n-a putut face acest lucru din simplul motiv că el n-a existat decît în imaginația ingenioasei aventuriere. După cum nu existau de fapt nici nepoții, cu revendicările lor. Unul din ei era fratele Thérèsei, celălalt un simplu complice.

Ambii și-au jucat doar rolurile încredințate în această prelungită farsă.

Timp de 20 ani magistrații, conștiincioși, au judecat niște fantome.

Arestați la Madrid, soții Humbert au fost aduși în fața instanței la 22 august 1903. Judecătorii, care se simțeau poate puțin ridiculi, nu i-au condamnat decît la 5 ani închisoare.

Astfel sfîrșea „cea mai mare excrocherie a secolului“ [trecut — n.n.], cum a numit-o Waldeck Rousseau care, în timpul procesului, a pledat cauza creditorilor pîcăliți.

George V. IONESCU,
București

KEITH HITCHINS: APROPIEREA MEA DE ROMÂNIA A FOST UN PROCES CONSTANT

istoricul american Keith Hitchins, profesor la Universitatea din Illinois (S.U.A.), s-a impus, în ultimul deceniu, ca unul din remarcabili specialiști străini în istoria românilor. În anul 1964 a susținut teza de doctorat la Universitatea Harvard cu o temă din istoria Transilvaniei: The Rumanian National Movement in Transylvania, 1780-1849, („Mișcarea națională română în Transilvania, 1780-1849”). Lucrarea a fost publicată în 1969. Keith Hitchins este, de asemenea, autorul unui mare număr de articole și studii privind istoria patriei noastre. Trei din cărțile sale au fost editate în România: Studii privind istoria modernă a Transilvaniei, Cluj, 1970; Corespondența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu (1861-1892), Cluj, 1970 (în colaborare cu Liviu Maior); Cultură și naționalitate în Transilvania, Cluj, 1972.

— Cum s-a născut interesul dumneavoastră pentru istoria României?

— În anul 1953 m-am înscris pentru doctorat la Universitatea Harvard, alegându-mi ca obiect de studiu istoria Europei Răsăritene. M-a interesat tot mai mult Europa Sud-Estică, ea devenind subiectul meu principal de cercetare. În cadrul fiecărui subiect, trebuia aleasă o țară sau o anumită perioadă. Am ales istoria României, probabil și datorită faptului că profesorul meu, Robert Wolff se ocupa de această problemă. Tot la Harvard am început să învăț și limba română.

În 1957-1958 mi-am continuat studiile la Paris, la Sorbona. Aici am asistat la cursurile de limbă și literatură română ale profesorului Jean Boutière, autorul unei apreciate monografii despre Ion Creangă. Tot la Sorbona, am auzit și un curs despre nuyela românească.

În anul 1960, în cadrul schimburilor culturale dintre S.U.A. și România, am venit în țara dumneavoastră pentru doi ani. Începând de atunci m-am apropiat, de fapt, de istoria României. Specializarea în această direcție, a fost, deci, un proces lent, dar constant, de-a lungul mai multor ani.

— Ați acordat o mare atenție în studiile dv. istoriei Transilvaniei.

— Încă din timpul facultății, m-a interesat problema națională în Imperiul habsburgic, mai ales așa cum s-a înfățișat ea în sec. XIX. Inițial, am urmărit procesul de trezire a conștiinței naționale la unele popoare din Europa Centrală. Pornind de aici, am dorit să studiez evoluția conștiinței naționale în Europa Sud-Estică, pentru a stabili o comparație cu Europa Centrală. Astfel, am ajuns, dat fiind că după 1960 m-am stabilit la istoria țării dv., să mă ocup de mișcarea națională a românilor din Transilvania începând cu sec. XVIII. Aceasta a fost, de altfel, și subiectul tezei mele de doctorat.

— Sinteți cunoscut nu numai ca autor al unor studii și monografii istorice, ci și ca editor al revistei Rumanian Studies.

— Ideea de a edita o asemenea publicație s-a născut în 1967, în cadrul unui cerc care cuprinde pe câțiva dintre cei care am făcut studii în România. I-aș aminti, printre alții, pe istoricii Philip Eidelberg* și Glenn Torrey. Ne-a

* Vezi Magazin Istoric, nr. 4/1973.

preocupat mult problema găsirii unei formule de colaborare între istoricii români și cei americani, pentru a valorifica într-o publicație americană atât cercetările unora cât și ale celorlalți. Amintesc că **Rumanian Studies** nu abordează numai probleme de istorie, ci și de literatură și artă, civilizația română în general. Ideea a fost foarte bine primită și mulți oameni de știință români ne-au trimis colaborări. Universitatea din Illinois ne-a sprijinit financiar. Primul număr al revistei a apărut în 1970*, al doilea în 1972. Dorim însă să reușim să asigurăm publicației noastre o apariție anuală, sau chiar de mai multe ori pe an.

— Există, din câte știm, un interes sporit în rândul studenților americani pentru istoria României.

— În anumite centre universitare există, intr-adevăr, cursuri de istorie a României. La Universitatea din Illinois, spre pildă, eu țin un curs de istorie a României — de la iluminism pînă la primul război mondial. Prelegerile sînt audiate de aproximativ 15 studenți. Un alt curs pe care îl predau este consacrat revoluției de la 1848 în Imperiul habsburgic; firește, aici mă ocup pe larg și de revoluția românilor din Transilvania. În anul universitar 1972-1973, conferențiarul Pompiliu Teodor, de la Universitatea din Cluj, a predat, tot la Illinois, un curs despre istoria civilizației române. Am și un doctorand, Leonard Olson, care redactează o teză despre Principatele Române în anii 1829-1834. Se poate spune că în S.U.A., la diferite universități sînt vreo 10 profesori care se ocupă cu istoria României.

* Vezi Magazin Istoric, nr. 8/1971.

Un rol însemnat îl are catedra „N. Iorga” de la Universitatea Columbia din New York, înființată cu sprijinul specialiștilor români, tot în cadrul schimburilor culturale între cele două țări. În cadrul acestei catedre au ținut cursuri în anii 1972-1973 profesorul C. C. Giurescu, Vlad Georgescu etc. Amintesc de asemenea pe dr. Cristian Popișteanu, care în urmă cu doi ani a conferențiat la Boston College.

O afluență sporită înregistrează Biblioteca română deschisă la New York și care organizează numeroase manifestări de ordin cultural-științific.

— Ce lucrări privind istoria noastră pregătiți în prezent?

— Am terminat o monografie despre Andrei Șaguna care va apare în cursul anului 1974. Lucrarea prezintă viața lui Șaguna în contextul perioadei 1848-1870.

Adun, de asemenea, material pentru o lucrare privind mișcarea națională a românilor din Transilvania (1867-1918). Intenționez să fie o sinteză atât a problemelor politice cât și a celor culturale, economice. Materialul documentar provine din arhivele din Cluj, București, Budapesta, Viena.

Lucrez, în același timp, la o carte mai mare despre istoria culturală și intelectuală a românilor; aceasta va apare — sper — peste circa trei ani.

În sfîrșit, împreună cu Liviu Maior, de la Universitatea din Cluj, pregătesc o ediție a *Jurnalului* lui I. Rațiu, întocmit în închisoarea de la Seghedin (1894-1895). Volumul va cuprinde și alte însemnări ale fruntașului transilvănean din perioada *Memoandumului*.

— Cum decurge colaborarea dumneavoastră cu istoricii români?

— Cunosco mulți istorici români. În anii 1960-1962 am lucrat mai ales cu acad. Andrei Oțetea, care mi-a fost conducătorul științific la teza de doctorat. Cu acad. David Prodan, am discutat multe probleme privind istoria Transilvaniei. Am cunoscut numeroși alți istorici, dintre care aș aminti pe Ștefan Pascu, C.C. Giurescu, Ștefan Ștefănescu, Dan Berindei, Pompiliu Teodor, Liviu Maior. De mare ajutor îmi sînt cărțile și revistele primite, regulat, din partea Institutului de istorie „Nicolae Iorga” din București. În ce privește istoriografia română actuală, cred că se remarcă în primul rînd preocuparea pentru istoria socială. Rezultatele în acest domeniu mi se par foarte bune (aș aminti astfel studiile lui D. Prodan privind iobăgia). De asemenea, foarte interesantă este dezvoltarea sociologiei istorice. În ultimii 12 ani am fost în România de zece ori.

Dacă ar fi să rezum pe puncte, așa cum sîntem noi obișnuiți în universitățile americane, impresiile mele despre această nouă călătorie de studii în țara dv., aș remarca: puternica dezvoltare a spiritualității românești și afirmarea pe diferite planuri a capacităților creatoare ale intelectualității în această țară; interesul evident pentru dezvoltarea învățămîntului și remarcabilele succese obținute în România în desfășurarea acestui proces de primă însemnătate în lumea contemporană; dragostea cu care sînt citite și urmărite aparițiile editoriale în România.

Numărul mare al lectorilor cititorului român, receptivitatea lui față de știința și literatura autohtonă și universală sînt, pentru un străin, semne prețioase ale gradului de înaltă emancipare culturală a societății românești.

**Interviu realizat de:
dr. Lucian BOIA**

1924-1974:

50 ani de la încetarea din viață a lui Vladimir Ilici Lenin

OMUL PRIN CARE A VORBIT ISTORIA

În seara zilei de 21 ianuarie 1924, Vladimir Ilici Lenin acela care prin viață și activitatea sa revoluționară transformase în realitate năzuințele de libertate, dreptate și progres social a sute de milioane de oameni, a încetat din viață. Organul central al P.C.R. *Socialismul*, ca și alte numeroase gazete și ziare revoluționare și democratice, anunțând dureroasa știre, au publicat, zile de-a rîndul, articole, studii și amintiri despre personalitatea și activitatea marelui dispărut.

Se reflecta în acestea prețuirea deosebită pe care proletariatul român o acorda lui Lenin, prețuire venită din înțelegerea aprofundată a învățăturii sale deschizătoare de noi drumuri în destinele omenirii.

Între mișcarea muncitorească și comunistă din România, între revoluționarii români și Vladimir Ilici Lenin s-au statornicit în decursul timpului legături trănice, pe

multiple planuri, bazate pe cunoașterea și însușirea principiilor marxism-leninismului, izvorite din experiența practicii revoluționare*.

În anii în care învățătura leninistă pătrundea în România, mișcarea revoluționară din țara noastră străbătuse deja în secolul XIX o lungă perioadă în timpul căreia ideile și operele lui Marx și Engels, întemeietorii socialismului științific, fuseseră larg răspândite și însușite de socialiștii români.

În 1893 se făurise partidul politic al claselor muncitoare din România, P.S.D.M.R., moment de o importanță majoră pentru mișcarea revoluționară din țara noastră. În acel an, de la sfârșitul secolului XIX, prin intermediul presei muncitorești și al celor care l-au cunoscut pe Lenin, ideile sale și știrile despre bogata sa activitate s-au răspândit în rîndul opiniei publice de la noi. Prima atestare documentară cu privire la apariția numelui lui Vladimir Ilici în România o găsim în gazeta socialistă *Mișcarea socială* din București, care, într-un articol intitulat *Din Rusia*, publicat la 6 aprilie 1897, făcea cunoscută cititorilor săi trimiterea lui Ulianov și a altor revoluționari care formau nucleul „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare din Petrograd” în surghiun, exprimînd, totodată, încrederea în victoria proletariatului rus. Din această perioadă datează și legăturile directe ale lui Constantin Dobrogeanu-Gherea cu Lenin și cu alți fruntași ai mișcării bolșevice.

La Congresul Internațional al II-a de la Stuttgart, la care Vladimir Ilci Lenin a participat ca reprezentant al social-democrației ruse, delegații români — C. Racovski, A. Constantinescu, N.D. Cocea, A. Ionescu — s-au situat pe poziții revoluționare alături de Lenin. La acest congres, delegația rusă a exprimat totodată sentimentele de caldă simpatie și frățească recunoștință ale social-democrației ruse pentru sprijinul pe care mișcarea muncitorească din România l-a dat în cursul multor ani cauzei revoluției ruse și luptei proletariatului din această țară, contra țarismului.

Recunoscînd justetea ideilor leniniste în problemele capitale ale mișcării muncitorești internaționale, membrii marcanți din conducerea mișcării noastre muncitorești, au inițiat publicarea și popularizarea în presa socialistă și muncitorească a unora din articolele, studiile și lucrările scrise de Lenin în această perioadă.

În 1912, gazeta *România muncitoare* a publicat raportul prezentat de Lenin Biroului socialist internațional în legătură cu Conferința VI generală a P.M.S.D.R. La sfârșitul raportului, oficiosul Partidului Social-Democrat din România a inserat o notă semnificativă pentru orientarea mișcării noastre muncitorești: „Toate relațiile cu Partidul Social-Democrat din Rusia (P.M.S.D.R.) vor trebui să se facă — de acum înainte — prin intermediul Comitetului Central pe adresa Vladimir Ulianov — Paris, Rue Marie Rose”.

În perioada premergătoare izbucnirii primului război mondial, Partidul Social-Democrat din România s-a situat pe o poziție marxist-leninistă în principalele probleme care se ridicau în fața partidelor muncitorești: atitudinea față de războiul imperialist al marilor puteri, apărarea principiului luptei de clasă și a solidarității internaționale. În acei ani erau cunoscute în țara noastră lucrări ale lui Lenin, ca: *Falimentul Internațional al II-a*, *Imperialismul și socialismul în Italia*, *Glasul unui socialist francez cinstit etc.*

Declanșarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, strălucită confirmare a justetei leninismului, a avut un puternic ecou în conștiința maselor largi din țara noastră, aflate în plină frământare, determinînd accelerarea procesului de radicalizare a acestora. Într-un manifest, apărut imediat după Revoluția din Octombrie, se aprecia că „astăzi Rusia lui Lenin este cea mai liberă țară din lume pentru clasa celor obișnuiți”. În perioada de înfăptuire a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și de apărare a tinărului stat sovietic împotriva loviturilor dușmanilor interni și externi, revoluționarii români care se găseau pe teritoriul Rusiei sovietice s-au alăturat proletariatului rus, condus de partidul bolșevic, apărînd cu arma în mînă cauza revoluției.

În aceste condiții, numărul celor care au luat legătură directă cu Lenin, care l-au văzut și l-au ascultat s-a înzecit.

În primele zile ale lunii octombrie 1917 a plecat de la Odesa spre Petrograd (în prezent Leningrad — n.n.) revoluționarul M.Gh.Bujor, organizatorul Comitetului de acțiune social-democrat român din Odesa și al batalioanelor revoluționare românești pe teritoriul Rusiei sovietice. La Petrograd a fost primit de Lenin, cu care a avut un schimb de păreri asupra situației din țară și din Balcani. Cu cîțva timp înainte, tot la Petrograd, N.D.Cocea l-a înțîlnit pe Lenin. O vie amintire ?-au păstrat lui Vladimir Ilci revoluționarii români Dic-Dicescu, Zamfir Enache, Gheorghe Borș și mulți alții. Mai tîrziu, în 1920, cu Lenin s-au înțîlnit fruntași ai Partidului Socialist Român, Eugen Rozvan, Gheorghe Cristescu, D. Fabian, C. Popovici, Al. Dobrogeanu-Gherea ș.a.

În anii avîntului revoluționar din România, 1918-1921, în presa muncitorească din București și din alte centre industriale ale țării, au apărut cu regularitate articole

* Vezi și *Magazin Istorie*, nr. 3/1969; 2,3,4/1970; 11/1971; 4/1973.

despre variatele aspecte ale Revoluției Socialiste din Octombrie, cuvântări sau fragmente din operele lui Vladimir Ilici Lenin. Tot atunci s-au tipărit broșuri cu lucrări ale lui Lenin în limba română, ca *Statul și revoluția*, *Problemele actuale ale Puterii Sovietice*, *Democrația burgheză și dictatura proletariatului*, *Stingismul* — boala copilăriei comunismului, *Eroii Internaționalei de la Berna*, *Internaționala a III-a și rolul ei istoric*. Au fost publicate de asemenea, decretul Puterii Sovietice semnat de Lenin în calitate de președinte al Consiliului Comisariatelor. Odată cu crearea Partidului Comunist Român, în mai 1921, moment crucial în istoria țării noastre, însușirea marxism-leninismului și aplicarea sa creează în condițiile țării noastre a căpătat noi dimensiuni. Partidul Comunist Român a găsit forme variate de răspundere a marxism-leninismului, ceea ce a contribuit la întărirea sa și la ridicarea nivelului politic și ideologic al membrilor de partid.

Alți militanți români au avut prilejul să-l întâlnească și să-l cunoască pe Vladimir Ilici Lenin. Îi amintim pe Lucrețiu Pătrășcanu, Ecaterina Arbore, Marcel Pauker, Constantin Pirvulescu, Alter Zalic etc. Vibrante sînt amintirile acestora despre Lenin. Lucrețiu Pătrășcanu, membru al delegației române la Congresul IV al Internaționalei Comuniste din 1922, scria mai târziu: „Cuvintele și frazele lui Lenin cădeau ritmic și apăsat, vorbea cu căldură, cu convingere și cu acea sinceritate ce captivase de la început... Lenin convingea și impresiona. Ascultîndu-l îmi dădeam seama de puternica influență pe care o putea exercita tocmai ca vorbitor...”.

Moartea lui Lenin a îndoliat inimile revoluționarilor români. Dispariția sa a fost resimțită ca o grea pierdere pentru clasa muncitoare, pentru toți cei care erau angajați în marea luptă pentru triumful cauzei marxist-leniniste.

„Atîta sînt de mari, de uriașe, de epocale aceste două produse rare ale istoriei — genul lui Lenin și revoluția rusă—scria emoționat la moartea lui Vladimir Ilici unul dintre conducătorii Partidului Comunist Român — încît parcă într-adins le-a așezat istoria în același moment din desfășurarea ei... Valoarea lui Lenin, puterea geniului său, vraja personalității sale conducătoare își au explicația tocmai în acest fapt; personalitatea sa universală s-a înodat de nevoile societății însăși, de tendințele dezvoltării ei; aptitudinile sale geniale au știut să se pună de acord cu cerințele epocii în care a trăit. Istoria și-a ales în Lenin omul prin care ea a vorbit...”.

Comemorînd împlinirea a cinci decenii de la moartea lui Lenin, *Magazin istoric* prezintă cititorilor săi fragmente inedite din relatarea unui apropiat colaborator al lui C. Stere, despre întîlnirea acestuia cu Lenin și o reconstituire documentară a scriitorului sovietic Mihail Șatrov care evocă momente din activitatea desfășurată de Vladimir Ilici Lenin în zbuciumatul an 1918.

Dr. Augustin DEAC

Cum l-a cunoscut Constantin Stere pe Vladimir Ilici

D. MOLDOVEANU

Între Vladimir Ilici Lenin și Constantin Stere s-a încheiat o prietenie strînsă, la închisoare*.

Amîndoi erau tineri, cînd s-au cunoscut. Lenin abia începuse studiile dreptului, iar Stere terminase liceul luîndu-și bacalaureatul.

* Lenin a fost arestat și închis, apoi deportat în Siberia (1897-1900).

În închisoare, unde se găsea Stere s-a aflat și un tînră fărăn de meserie plutăș, care, fiind surprins de o furtună mare, pe înserate, cam în dreptul Sculenilor a fost repezit de furtună, cu plută lui cu tot, de apele Prutului și aruncat pe malul stîng al râului.

A fost bucuros că a scăpat cu viața. A făcut sub o răchită bătrînă din luncă foc, și a așteptat poate va sosi vreun om care să-l ajute pentru a putea împinge plută înapoi în apele Prutului ca să poată pluti mai departe, pînă la Galați, ca să predea lemnișaria plutei stăpînului său.

Dar s-au ivit doi grăniceri ruși, care l-au luat cu asprul și cu repede, întrebându-l cum de-a îndrăznit să se așeze, cu pluta lui, pe pământul Sfintei Rusii?

I-au cerut pașaport; i-au cerut acte de proprietate asupra lemnului și acte de identitate, cu fotografie.

La toate cererile și socotelile celor doi grăniceri ruși, flăcăul le-a spus că el nu știe rusește, că el este plutaș, pleacă pentru a nu știu cîta oară, cu pluta transportînd lemnul la Galași, pe baza actului pe care l-a arătat.

A fost legat și luat cu ei de către cei doi grăniceri ruși. L-au judecat pentru spionaj și l-au condamnat la muncă silnică pe viață. Judecata s-a făcut la Odesa. Colonelul rus, comandantul închisorii din Siberia, în care se afla închis tînrul Stere, și-a adus aminte că acesta s-ar putea înțelege cu omul care plînge întru-una și se jeluiește, spunînd „Unde-i pluta mea, unde-i pluta mea?”.

Colonelul i-a adus pe amîndoi tinerii la un loc și aceștia s-au cuprins, s-au sărutat și s-au înțeles de minune.

Plutașul i-a povestit lui Stere, cum s-au întîmplat lucrurile cu pluta lui.

A povestit apoi, cum l-au dus la Odesa și l-au judecat și condamnat la muncă silnică pe viață, pentru spionaj.

Colonelul i-a spus lui Stere ca să-l asculte pe om, să-i scrie apoi o contestație exactă, în rusește, după faptele reale, arătînd cum s-au petrecut lucrurile și

spunînd că el, Ilie Ursu, nu știe deloc rusește, iar pentru ceea ce privește circulația plutelor pe Prut, există o convenție între Rusia, Austria și România care le dă dreptul să folosească Prutul, pentru plutărit, pînă la Galași, avînd fiecare plutaș doar un act din partea prefecturii județului respectiv, care dovedește cum îl cheamă, al cărui material lemnos plutărește, de unde și pînă unde, și care este locul său de naștere.

Contestația aceasta, scrisă de Stere și certificată de el și de colonel, comandantul închisorii, a fost îndreptată către Curtea de casație a Rusiei, la Petersburg, căreia i s-a cerut casarea actului de condamnare și achitarea plutașului Ilie Ursu*.

După un timp oarecare, a venit ordin către închisoare, că procesul plutașului Ilie Ursu a fost revizuit și casat, că plutașul este liber și poate pleca acasă, luîndu-și lemnul din plută.

Plutașul a cerut fluierul său și l-a rugat, prin Stere, pe comandant ca să-i dea voie ca să-i cînte lui Stere drept recunoștință, o doină din fluier.

Apoi s-au îmbrățișat, s-au sărutat amîndoi și s-au despărțit.

A rămas impresionat și Lenin.

Inchisoarea întregă a rămas uimită. Multă vreme s-a povestit despre doina plutașului Ilie Ursu și des-

pre despărțirea celor doi români.

Și astfel Vladimir Ilici Lenin l-a cunoscut pe Constantin Stere, s-au apropiat unul de altul, s-au împrietenit.

Lenin i-a cerut lui Stere să-i facă, pe scurt, un rezumat de istorie a poporului român pentru a cunoaște acest popor.

Stere a început a istorisi simplu, după cum învășase istoria românilor din lectura lui Kogălniceanu, Xenopol și Onciul.

Vladimir Ilici Lenin a arătat mult interes pentru istoria poporului român. El i-a cerut lui Stere explicații și detalii geografice, filologice și istorice.

Stere l-a informat apoi pe Lenin asupra literaturii române din acel timp, vorbindu-i despre poezia și teatrul pe care le-a dat Vasile Alecsandri poporului român și despre poezia lui Mihai Eminescu, amîndoi moldoveni.

Lenin a arătat mare interes pentru poezia populară **Miorița**, pe care i-a recitat-o Stere.

Baladele Toma Alimoș, Mihai Copilul, Meșterul Mănole și altele, Stere i le-a spus lui Lenin, în formă de fragmente, cît l-a putut ajuta memoria.

Apoi Stere i-a vorbit lui Lenin despre **Cîntarea României** scrisă de Alecu Russo, colaboratorul și prietenul lui Vasile Alecsandri.

(Arhiva Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., dosar nr. 1 368, fond. XVII.)

* Episodul acesta, transfigurat literar, este povestit și de C. Stere în vol. III al romanului său **În preajma revoluției**—n.r.

Nouăzeci de minute în cabinetul lui Lenin

MIHAIL ȘATROV

Anul 1918 a fost unul dintre anii cel mai dramatici din istoria tinerei Republici Sovietice. Puterea sovietică a avut de făcut față unor imense greutăți pricinuite de forțele contrarevoluționare interne și externe, care au căutat să se opună cu înverșunare noli orînduirii. Povestirea istorică documentară Nouăzeci de minute în cabinetul lui Lenin, a dramaturgului Mihail Șatrov*, este o cronică ilustrativă a celor nouăzeci de minute dintr-o zi a aceluia înfrăcărât an. Ea reflectă un moment din lupta acerbă dusă de Lenin și de tovarășii săi pentru consolidarea puterii sovietice, pentru salvarea cuceririlor revoluției.

Moscova, Kremlin,
14 Iulie 1918,
orele 22 și 15 minute - 23
și 45 minute

Lenin își consultă ceasul: este ora 22 și 15 minute. Cu un gest din cap îl invită pe ofițerul vitrinic, care șade pe fotoliul din fața lui, să continue.

— Spitalele din Moscova sînt arhipline. Bolnavilor de tifos le facem ieșirea îndată după criză. Oamenii zac apoi prin găvi. Dar nici acesta n-ar fi lucrul cel mai cumplit. Uitați-vă...

Cu mâini tremurătoare, ofițerul începe să desfacă o legăturică pe care o pusese pe birou între el și Lenin. Cînd o dezlegă, Vladimir Ilici văzu ceva ca un boț de lut sau de chit...

— Este pline, Vladimir Ilici, sau ceea ce se cheamă la noi pline. Nu se poate mîncea, mai ales răniții nu o pot mîncea.

Lenin se încrunță, rupse o bucăciță de „pline” și,

în timp ce o mesteca, luă o foaie de hîrtie și un creion.

— Moscova nu mai are pline decît pentru douăzeci și patru de ore — spuse, după o pauză. Astăzi n-a sosit nici un vagon. Și totuși...

Sună telefonul. Lenin ridică receptorul.

— Alo! Da, am cerut. Serie, te rog. Tula, Sovietul gubernial. Mă surprinde tăcerea dumneavoastră. Comunicați urgent cît grîu s-a trimis, cîte vagoane s-au expediat, cîți chiaburi și speculanți au fost arestați. Președintele Consiliului Comisarilor Poporului**, Lenin.

Vladimir Ilici puse receptorul în furcă și începu să scrie un bilețel. Telefonul îl întrerupse din nou.

— Alo. Da, știu. Și totuși am semnat. Dumneata nu înțelegi un lucru: dacă nu trimitem pe front două sute de vagoane zilnic, s-a dus totul, ne vor lua cu

miinile goale! Crezi că muncitorii pot fi hrăniți numai cu propagandă? Le trebuie propagandă, dar și pline! Lenin semnă bilețul și îl întinse medicului militar.

— Treceți pe la tovarășul Tiurupa***, comisarul nostru cu aprovizionarea. Va face tot ce îi stă în putință. Și fără a-i da interlocutorului său răgaz să se scoale, îl întrebă: Care a fost poziția personalului medical față de răscoala eserilor**** de stînga?

Doctorul ridică din umeri încurcat:

— Nu mi-am pus această întrebare...

— Și totuși? — ochii lui Lenin îl sfredeau pe doctor, nu te puteai ascunde de ei.

— Nu putem fi de acord cu un act ca asasinarea ambasadorului... E război. Noi, medicii militari, știm prea bine ce înseamnă războiul. Însă nu ne amestecăm, sîntem loiali...

— Asta-i tragedia intelectualității ruse — remarcă Lenin sarcastic.

Doctorul nu răspunse imediat. Pe fața lui se citea o luptă chinătoare. În cele din urmă se decise.

— Cred că greșiți grav — spuse doctorul.

— De ce? întrebă iute Lenin.

*** A. D.Tiurupa (1870—1928) — comisar al poporului (ministru) pentru Aprovizionare.

**** Este vorba de partidul socialților-revoluționari (eseri) — partid mic-burghez din Rusia creat prin fuziunea mai multor grupuri narodnice.

* Apărută în revista sovietică Spunîia (editată de Agenția de presă Novosti) nr. 4/1970.

** Consiliul Comisarilor Poporului — denumirea de atunci a guvernului sovietic; din 1946 — Consiliul de Miniștri al U.R.S.S.

Conducătorul statului sovietic stînd de vorbă cu delegați ai partidelor muncitorești și comuniste din alte țări

— Tragedia intelectualității ruse stă în persecuțiile, hărțuiala la care e supusă zi și noapte, din ordinul tot al unor intelectuali, din păcate, care se află la cîrma actualei puteri.

— Mulțumesc — răspunde prompt Lenin, zîmbind. N-ai putea expune această idee mai pe larg?

— Pot — făcu doctorul hotărît și se ridică din fotoliu; se ridică și Lenin. Pe toți specialiștii noștri, acești veritabili proletari ai muncii intelectuale, i-ai vîrît într-o oală blestemată, pe care ai aplicat eticheta de „intelectualitate burgheză sau mic-burgheză”. Permanente denunțări și acuzații absurde, percheziții fără nici un rezultat, dar jîgnitoare, amenințări cu împușcarea, rechiziții și confiscări, imixțiuni în aspectele cele mai intime ale vieții... Iată condițiile în care sîntem siliți să lucrăm, învîntîndu-i și salvînd viașa aceluia care ne urăsc de moarte. Ziarele dumneavoastră scriu acum că specialiștii trebuie atrași, mîrîndu-li-se salariile. Dar, vă asigur, Vladimir Ilici, că dintre toți aceia pe care i-ați numit, în bloc, burghezi, nu veți putea cumpăra pe nici unul cu prețul la care vă gîndiți. Dacă

veți să vi se alătore și alți oameni cinstiți, trebuie mai întîi să curățați partidul și instituțiile dumneavoastră de stat de „tovarăși de drum” ocazionali, lipsiți de scrupule, de tot felul de profitori, aventurieri, carieriști și bandiți, care sub steagul comunismului, ori pradă, din ticăloșie, bunul obțesc, ori slăbesc, din prostie, rădăcinile vieții poporului prin activitatea lor criminală, de dezorganizare. Dacă veți să-i folosiți pe specialiști, nu-i cumpărați, ci învîsași-vă să-i respectați, tratîndu-i ca pe niște oameni, nu ca pe un inventar viu sau mort de care aveți nevoie pînă la un moment dat.

Doctorul începu să tusească și Lenin îi întinse un pahar cu apă.

— Acum sînt gata să răspund pentru cuvintele mele — spuse doctorul.

Lenin zîmbi.

— Da, veți răspunde pe loc, prin aceea că mă veți asculta și pe mine.

— Sînt gata.

Doctorul încercă să-și potolească tremurul minilor care îi trăda emoția puterinică.

— Din ceea ce ați spus

— începu Lenin rar, fixîndu-și interlocutorul — reiese că noi, comuniștii, i-am îndepărtat pe intelectuali,

botezîndu-i cu tot felul de cuvinte urite.

— Da, așa am spus.

— Lucrurile n-au stat chiar așa. Sabotajul — și o confirmă zeci de documente — a fost inițiat de intelectualitate și de funcționari, care sînt în masă burghezi și mic-burghezi. Acest termen, doctore, nu trebuie să vă supere, el conține o caracterizare de clasă, o apreciere istorică, ce poate fi justă sau nu, însă a o lua drept ofensă, este cel puțin naiv.

Lenin vorbea sever, sigur, ochii lui ușor mișiți continuau să-l sfredească pe doctor.

— Dacă am fi asmuțit poporul împotriva intelectualității, am fi meritat să fim spînzurați pentru asta. Însă noi nu numai că n-am asmuțit poporul împotriva ei, dar am propagat întotdeauna necesitatea crederii unor condiții de lucru mai bune pentru intelectuali. Eu mă ocup de politică, adică examinez fenomenele din punctul de vedere al masei, nu al unei persoane, de aceea mi se pare bizar să aud că intenția de a mări veniturile intelectualilor este înțeleasă ca o încercare nedemnă de a-i „cumpăra”. Cînd este vorba de sute de mii, dacă nu chiar de milioane de oameni care au

cîştigat întotdeauna mai mult decît muncitorii, cum — decît sub imperiul unei enervări cumplite — poate fi considerată drept utilitate sau ofensă ideea unui salariu mai mare pentru intelectuali în condiții de foamete și distrugere?

Doctorul tăcea.

— Dumneavoastră pretindeți o atitudine tovarășească față de intelectuali. Este foarte just. Și noi pretindem același lucru. Dar, pe de altă parte, cerem de la intelectuali aceeași atitudine tovarășească față de soldații istoviți, de muncitorii epuizați, înrași de secole de exploatare. Dumneavoastră cereți să curățăm partidul nostru și instituțiile noastre de „tovarăși de drum” ocazionali, lipșiți de scrupule, de profesori, aventurieri, carieristi și bandiți. Este, de asemenea, o cerință foarte justă. Ne-am propus-o și noi de mult și o realizăm. Cînd un partid ajunge la putere, el devine inevitabil ținta amatorilor de căpătuială. În concepția noastră, comuniștii n-au decît un singur avantaj: dreptul de a muri primii. Pe bandiți, profesori și aventurieri pe care i-am prins, i-am împușcat și vom continua să-i împușcăm. Dar pentru ca epurarea să se facă mai repede și mai complet, avem nevoie de sprijinul intelectualilor cinstiți, avem nevoie ca ei să nu se limiteze la a critica pe la colțul sistemul nostru. Nu-i așa că ați înțeles și dumneavoastră astfel de oameni?

— Da, și nu o dată.

— Și ce-ați făcut ca să-i puneți la punct, să stîrpim o dată această plagă? Unde, cînd, cui ați adus la cunoștință? De ce ați trecut indiferent mai departe? În ultimul timp, am avut destul de des ocazii să observ cum intelectualii se vaită, se sperie, se pierd în fața oricărei manifestări de infamie, violență, fărădelege, își pierd controlul, cred în orice zvon.

Copleșit, doctorul tăcea. Lenin măsura cabinetul în

lung și în lat, privindu-și interlocutorul cu coada ochiului.

— Vă mulțumesc pentru grija ce o purtați răniților, spuse el în sfîrșit.

— Este o obligație profesională.

— Deocamdată — Lenin apăsă pe acest cuvînt — ne mulțumim și cu atît. V-aș ruga să lăsați această „pline” aici, dacă n-aveți nimic contra.

— Nu, n-am.

— La revedere.

— La revedere.

Lenin își turnă un pahar cu ceai și după ce îl mestecă mîșnal cu lingurița începu să bea cu sorbituri mici. În cabinet intrară Țiurupa și Sverdlov*. Lenin le arătă în tăcere „plina”.

— Doctorul a fost adineori la mine — spuse Țiurupa. Părea foarte tulburat.

Țiurupa se așeză la birou, desfăcu mapa cu care venise și începu să scoată niște hîrtii. Lenin îl privi dintr-o parte și îi făcu semn lui Sverdlov. Țiurupa arăta groaznic: fața palidă-vineție și suptă, ochii înfundați în orbite, mîinile mari, scheletice — totul indica o extenuare extremă. Țiurupa îi întinse hîrțiile lui Lenin. Acesta le examină cu atenție și i le dădu lui Sverdlov.

— Azi am fost informat din mai multe locuri — li se adresă Lenin — că detașamentele de rechiziție își fac de cap, compromițînd prin purtarea lor puterea sovietică.

— Da, este ilegal ce fac — răspunse Țiurupa.

— Constat de multă vreme că pentru unii tovarăși noțiunea de dictatură a proletariatului se confundă cu noțiunea de „putere nelimitată a persoanei lor”. Trebuie să fim foarte atenți cu orice încălcare a legii, a legilor revoluției, și să nu admitem ilegalități sub steagul revoluției!

— * I.M. Sverdlov (1885-1919) — primul președinte al Comitetului Executiv Central al Sovietelor din Rusia.

— Sînt de părere, Vladimir Ilici — propuse Sverdlov — să avertizăm încă o dată sovietele de deputați asupra arestărilor ilegale și să trimitem telegrame tuturor detașamentelor de rechiziții.

Lenin făcu un gest de aprobare. Sverdlov se așeză la masă și începu să scrie repede.

— Spune-mi, Alexandr Mihailovici — se adresă Lenin lui Țiurupa — la scara întregii țări cam ce cantitate de grîne zace în hambarele țăranilor?

— Am aici toate datele. Țiurupa îi întinse lui Lenin un tabel. Anul trecut recolta a fost excelentă și practic, a rămas toată la țară.

— Avem pline, iar orașele crapă de foamete... Desigur, din punctul de vedere al economiei politice clasice, orașul trebuie să trimită satului mărfuri și să aducă de acolo pline. La început așa credeam. Însă muncitorii nu pot da mărfuri, fiindcă sînt flămînzi, iar satul nu dă pline pînă nu primește marfa.

— Așa este.

— Dacă-i așa, atunci hai-de să ne lămurim aici împreună de ce, totuși, sub dictatura proletariatului, proletariatul moare de foamete?

— Vladimir Ilici, înțeleg unde bați — zîmbi Țiurupa.

— Unde? — Lenin își miji ochii hîtru.

— Comisariatul poporului pentru aprovizionare lasă detașamentele de capul lor, asta ai vrut să spui, nu?

— Bîntîrîrea lui Țiurupa n-are limită — remarcă Sverdlov.

— Iakov Mihailovici are dreptate: ești un om mult prea blajin, Alexandr Dimitrievici, iar noi n-avem voie să fim blajini. Drepti — da, dar nu blînzii. Plaga birocratică ce a înflorit în comisariatele noastre este capabilă să anihileze orice inițiativă, iar noi îi mîngîiem pe vinovați pe cap. De ce s-ar grăbi? Domnii funcționari își primesc titlul, pentru ei plînea aceeași

— și arată „piinea” care rămăsese pe masă — este o abstracție.

— Fără sprijinul muncitorilor, Comisariatul poporului pentru aprovizionare este egal cu zero — spuse Tiurupa.

— Asta am înțeles-o amindoi de mult, Alexandr Dimitrievici — replică Lenin și se așază pe brațul fotoliului. Dar chiar dacă i-am ridică pe muncitori, totuna, am bate pasul pe loc. Dumneata nu dormi nopțile, arăși îngrozitor, te islovești pentru cauza aprovizionării și undeva un ticălos scuipă pe tot sacrificiul dumitale și în loc să rezolve treaba în câteva minute, o întinde o zi întreagă — adică lasă mii de muncitori să piară de foame! Iar dragul nostru Alexandr Dimitrievici nu se îndură să-i împuște fără milă pe vinovați, că doar nici ei n-au milă...

Lenin nu termină fraza, tăcu, se ridică și începu să se plimbe prin cameră. Apoi se întoarce brusc spre Tiurupa și adăugă:

— Te asigur că și Marx ar fi procedat tot așa! El a criticat Comuna din Paris nu pentru teoare și dictatură, ci pentru inconsecvență, pentru că după ce a spus „a” n-a mai spus nimic...

— Am înțeles, Vladimir Ilici. Tiurupa îl privi pe Lenin drept în față și nu-și întoarce ochii sub privirea lui insistentă, scormitoare. Am să mă străduiesc să pun lucrurile la punct.

— Și acum să ne ocupăm de Nijni Novgorod. Lenin scoase din sertar o mapă și i-o dădu lui Sverdlov. Este limpede că acolo albgardiști pregătesc o răscoală. Aș vrea să te ocupi dumneata de treaba aceasta, împreună cu Peters.

— Am și vorbit cu el.

— Trebuie organizat un comitat de dictatori — Feodorov, Markin și încă cineva, care să facă ordine imediat. Trebuie acționat energic.

— Bine, Vladimir Ilici. Sverdlov își scoase blocnotul și notă. Aș vrea să vezi acest proiect.

Lenin își aruncă privirile pe document, îl semnă și-l înapoie lui Sverdlov.

— Vladimir Ilici, și-e rău?

— Un fleac, mă doar puțin capul...

Sverdlov se uită îngrijorat la Lenin, care își apăsă timpurile cu palmele.

Sună telefonul. Sverdlov ridică receptorul.

— Sverdlov la aparat. Vladimir Ilici este ocupat, am să vă dictez eu.

Lenin îl privi cu recunoștință și se lăsă în fotoliu, închizând ochii. În încăperea răsună vocea clară, egală a lui Sverdlov.

— Către comandanții detașamentelor de rechiziție de pe toate liniile de cale ferată. Consiliul Comisarilor Poporului este informat de purtarea absolut intolerabilă și dăunătoare pentru puterea sovietică a unor detașamente de rechiziție. Detașamentele să nu uite că au fost trimise pentru o misiune de cea mai mare răspundere, pentru lupta împotriva speculei. Comandanții de detașamente să asigure disciplina cea mai severă.

Terminând de dictat Sverdlov încheie:

— Președintele Consiliului Comisarilor Poporului, Ulianov (Lenin). Da, e bine, mulțumesc.

Puse receptorul în furcă și se întoarce spre Lenin:

— Ți-a trecut durerea de cap?

— Aproape.

Un timp stătură amindoi tăcuși, urmărind dunga subțire de lumină de la orizont, care se stingea încet-încet. Lenin rupse tăcerea, arătând spre harta frontului care se strîngea ca un inel în jurul Moscovei.

— Iakov Mihailovici, mi s-a adus la cunoștință că într-o serie de regiuni comitetele executive guberniale dau afară din serviciu pe toți eserii de stînga, fără nici un discernămint, fără

a face distincție între cei care au fost de partea aventurii și cei care au fost contra ei.

— Am și trimis o scrisoare — îl informă Sverdlov.

Lenin dădu din mîini, rîzînd:

— Ca de obicei, ai și trimis...

— Să nu stai tirziu, îl sfătui Sverdlov din ușă. Te doar capul, trebuie să te odihnești.

— Mai am de primit doi tovarăși și mă duc la culcare. A venit Kairov de la Simbirsk, abia aștept să vorbesc cu el.

— Am să-l văd și eu mîine. Noapte bună.

Sverdlov ieși. Lenin își mai apăsă o dată timpurile, își trecu palma peste frunte, de parcă ar fi vrut să-și ia durerea, făcu cîteva pași prin odaie și se așază.

În cabinet intră secretara.

— Vladimir Ilici, a venit Vinogradov.

Cînd Vinogradov intră, Lenin se ridică în întîmpinarea lui.

— Bună seara, tovarășe Vinogradov. Ce vești bune îmi aduci? Vinogradov rise.

— Să vedeți, Vladimir Ilici, abia am fost ales... V-am adus listele... Ne-am întrunit de cîteva ori și... poftim, uitați-vă.

Lenin își aruncă privirea pe liste.

— S-a scremut muntele ca să nască un șoarecel! — zise el aspru și începu să se plimbe cu pași iuși. Tovarășe Vinogradov, ești om tînd, te rog să-mi spui: de unde la noi această capacitate uluitoare de a îneca orice inițiativă minunată în mlaștina birocratiei?

— Vladimir Ilici, Comisia pentru monumente, al cărei secretar sînt, a fost înștiințată foarte recent. Ne-am întrunit abia de patru ori.

— Nu „abia”, ci „deja” de patru ori... rise Lenin. Lunacearski* n-a venit, te-a

*A.V. Lunacearski (1875-1933) — publicist, dramaturg, eseist. După Revoluția din Octombrie a fost mulți ani comisar al poporului pentru învățămînt.

trimis pe dumneata. El și Pokrowski răspund direct pentru această tărgăneală de neierat!

— Anatoli Vasilievici e plecat, cum știi, în gubernia Tula, după grîne...

Faza lui Lenin se îmbună.

— Da, știu... Și totuși e vinovată... A trecut altă timp, iar noi n-am făcut încă nimic pentru înfrumusețarea Capitalei. Măcar dumneata, tovarășe Vinogradov să înțelegi de ce avem nevoie de acest lucru. Am obosit să tot repet.

Lenin se apropie de Vinogradov, îl apucă cu un aer confidențial de un nasture de la haină, și, ba trăgându-l spre dînsul, ba îndepărtându-l, îi spune:

— Visăm toți la timpul cînd Moscova noastră, Piterul* nostru toate orașele noastre vor fi mai frumoase, mai înverzite, vor avea parcuri uriașe, piețe în care se vor plimba și se vor recrea masele de oameni ai muncii. Revoluția înseamnă și frumusețe. Vom dăruia monumentele care în afară de ură față de Romanovi** și slugoii lor, nu inspiră nimic. În locul lor vom ridica altele în cinstea marilor figuri ale omenirii, ca semn al admirației și respectului nostru. Dar la noi numai listele se întocmesc de vreo două luni și tot nu sînt gata.

Luă iar lista.

— Unde-i Byron? Gari-baldi? Unde credești că trebuie ridicată statuia lui Lev Tolstoi?

— Încă nu ne-am gândit.

— Și încă ceva. Esențial. Cine va face aceste monumente? Atrageți tot ce avem mai talentat în Rusia.

Lenin îl așază cu forța pe Vinogradov în fotoliu și luă loc în fața lui.

— Ce profesie ai?

— Sînt arhitect.

— Și în acest domeniu avem foarte mult de lucru.

* Piter — numele familiar al Petrogradului.

** Romanov — dinastie de țari ruși (1613-1917). A fost înaltă după revoluția din februarie 1917.

— Știu, Vladimir Ilici, a și fost creată o comisie ca a noastră. I-au găsit și un nume: „Comisia pentru restaurarea monumentelor de arhitectură”.

— Au intrat mulți nechemăși în această comisie. Am văzut proiectele lor. Aproape că nu-i unul care să nu preconizeze transformarea minunatelor noastre edificii într-un soi de căzărni, care cîcă ar fi mai potrivite cu epoca revoluției. Nu știu de unde această dorință, aproape perversă de a distruge ce e frumos, de a uniformiza, de a face totul o apă și un pămînt. Îți poși imaginea un oraș făcut tot din cazărni geometrice care seamănă ca două picături de apă? Nu, astfel de oameni n-au ce căuta alături de noi.

Întră secretara și îi predă lui Lenin un dosar. Lenin se uită la ceas...

— Iartă-mă, tovarășe Vinogradov, te-am reținut cam mult. Uite cum facem: peste o săptămînă te aștept cu proiectul decretului „Monumentele Republicii”. Ia legătura cu Lunacearski și revedeți listele încă o dată, pentru a cincea și ultima oară...

Lenin rețină mîna lui Vinogradov într-a lui și îi spune:

— Să fie frumos și fără excese. Trebuie să luptăm contra îngrîștirii de vederi.

Vinogradov plecă.

Lenin examină listele aduse de secretară și ridică receptorul.

— Te rog să scrii. Zadonski, Comitetul executiv, tovarășului Boldîrev. Acțiunea drastic împotriva chiaburilor și a eserilor de stînga cu care au intrat în cîrășie. Faceți apel la jăranimea săracă. Organizați-o.

Lenin puse receptorul, se așază în fotoliu, se lăsă pe spate, închise ochii și ră-mase o vreme nemișcat. Telefonul sună din nou. În aceeași clipă intră în cabinet un bărbat în vîrstă, scund, cu înfățișarea de muncitor. Lenin zîmbi, ieși în

întîmpinarea lui, îi strînse mîna tare, îl invită să ia loc și abia după aceea ridică receptorul.

— Alo, Da, da. Nadea, am să vin repede. Numai să vorbești cu Kaiurov și vin. E la mine. Cum să arate, bine...

— Transmite-i complimente din partea mea — interveni Kaiurov.

— Îți transmite complimente. Bine, îi spun. Fii liniștită...

Terminînd convorbirea, Lenin se întoarse spre Kaiurov.

— Mă bucur că te văd tovarășe Kaiurov. Am întrebă de cîteva ori de dumneata, bine că ai venit. Ei hai, povestește, povestește, te ascult cu toată atenția.

Kaiurov tăcea; Lenin aștepta, nu voia să-l zorească.

— Se cheamă că la noi s-a instaurat dictatura proletariatului, dar proletariatul moare pe capete, începui Kaiurov în sfîrșit. Foamea te alungă mulți muncitori din Piter în provincie. Și ce ne-am zis, eu cu băiatul, să mergem să vedem și noi ce se întîmplă acolo. Am plecat în gubernia Simbirsk, de unde sînt de loc. Am întîlnit acolo tovarăși vechi din 1905-1907, azi menșevici și eseri, în majoritate. Tăranii trag spre ei. Ne-am înfruntat puțin, fără să ajungem la pîrșială, dar nici mult n-a fost. „Cărați-vă de aici — ne-au spus — cu puterea voastră sovietică cu tot”. Nu pricepeam de unde atîtitudine asta, chiar și la jăranii săraci. Am încercat să mă lămuresc.

— Și?

— Cu o săptămînă înainte trecuse pe acolo un detașament de rechiziție.

— Aha, și s-au supărat că li s-a luat surplusul?

— Nu te grăbi, Vladimir Ilici. Așa am crezut și eu. Dar n-a fost așa. Surplusul l-au luat nu de la chiaburi, care au dat mită, ci de la săraci, și nu surplusul, ci tot, înțelegi? Tot!

— Și ce ai făcut?

— Am încercat să descurc firele poveștii ăsteia. Drăguțul de detașament se plimbase prin întregul raion. Le-am dat de urmă și am vrut să-i cunosc și eu. Comandant este un oarecare Krasovski. L-am întrebat de ce a procedat cum a procedat. Ce să fac — îmi spune — dacă trebuie să scot din fiecare sat douăzeci de căruțe de grâu? Scot. Și chiar scoate. Dacă ar da numai cincisprezece căruțe, l-ar trimite în judecată, așa cum avertizează telegramele voastre amenințătoare. Iar de la săraci scoți grânele mai lesne decât de la chiaburi. Am hotărât să merg și eu cu detașamentul. Am ajuns la Kuskovo, un sat prăpădit, mai mult fărăni săraci. I-am adunat, le-am vorbit, le-am explicat situația și ne-au sărit imediat în ajutor, arătându-nii chiar ei pe chiaburi și ajutându-ne să luăm de la aceștia surplusul. Am adunat grânele, fără să tragem un foc de armă, o parte am împărțit-o săracilor, iar restul l-am trimis la oraș.

— Așa a făcut și Slihter*! exclamă Lenin. A adunat grul dintr-un județ întreg, fără un foc de armă! Așa ar fi ideal, însă din păcate, avem pușini oameni ca el. Ne-ar trebui vreo zece mii de funcționari inteligenți, dar nu-i avem.

— Și nouă nu ne-a mers decât într-un sat, Vladimir Ilici. În alte părți a trebuit să ne ascundem. Am plecat la Simbirsk pe jos și pe drum m-am interesat pe la oameni cum stau lucrurile. Erau supărați foc pe noi. În județul Senghilei am dat peste un sălc care fusese ras de pe fața pământului cu artileria. De ce? Satul nu dăduse grâne și cai pentru armată. Și cine nu dăduse? Chiaburimea. Ei bine, s-a găsit un deștept care a adus artileria și i-a făcut praf pe toți — pe bogăși și pe săraci, de-a valma. Văzând

eu toată nelegiuirea asta am înțeles, Vladimir Ilici, că puterea sovietică este amenințată de o mare primejdie. Am greșit pe undeva față de fărăni. Dacă merge tot așa ne spintecă fărăni...

— Și încă cum — replică Lenin zimbând. Or să vă arate ei vouă, tovarăși — și n-ar fi pentru prima oară, dacă nu le veniți de hac chiaburilor, înainte de a vă veni ei vouă...

— De ce rizi, Vladimir Ilici, în caz de ceva o pățești și dumneata.

— Bineînțeles. Ne vor spînzura pe amîndoi de același stîlp! Nu rîd, mă bucur: observațiile dumitale sînt foarte interesante, iar concluziile cît se poate de juste. Și ce propui?

— Uite ce propun. Punctul unu. Ca să salvăm cuceririle revoluției, trebuie să trimitem la sate toate elementele proletare sovietice pentru organizare și propagandă în rîndul fărănimii sărace, deoarece eserii și menșevicii, înfrînși la oraș, s-au refugiat la țară și duc acolo o campanie violentă împotriva puterii sovietice. În cursa lor cad și fărăni săraci. Punctul doi. Să trimitem pe Volga vreo două tunuri în ajutorul gardiștilor roșii care luptă contra albilor. Asta le-ar ridica moralul. Punctul trei. Să fie avertizate toate detașamentele de rechiziție că vor fi trase la răspundere cu toată severitatea pentru denaturarea politicii puterii sovietice la sate și să fie împușcați exemplar cîșiva șperțari și ticăloși. Punctul patru. Să plătim mai mult pe grîu, să nu ne zgîrcim chiar aici, pentru ca fărănul să simtă că are un avantaj. Punctul cinci. Într-unul proletariat care n-are de lucru să fie trimis la țară, pe de o parte ca să scîpăm de foamete, iar pe de altă parte, ca să întărim poziția fărănimii sărace, care cu ajutorul muncitorilor va da o ripostă contrarevoluției. Cam asta ar fi, Vladimir Ilici.

— Ai înțeles perfect de bine ceea ce nu constituie un secret pentru nici un marxist: chiaburimea urăște puterea sovietică și o va doborî în mod sigur dacă muncitorii nu vor preîntîmpina atacul chiaburilor asupra sovietelor. Pentru aceasta e nevoie de deplasarea masivă a proletariatului la sate. Te rog să vii mîine să îmi o scrisoare pentru muncitorii din Piter, am s-o scriu la noapte. Caută să-i convingi pe cei care se mai îndoiesc că revoluția este în primejdie. Nu o poate salva decât plecarea masivă a proletariatului la sate.

Lenin îi finisase mîna lui Kairurov.

— Nu-mi iau rămas bun. Amîndăm discuția noastră pe mîine. Să treci neapărat pe la Sverdlov și pe la Troșki și să le povestești și lor ce mi-ai povestit mie. Te aștept mîine dimineață, la zece.

Lenin stînsese lumina și ieși pe coridor. În ușa apartamentului auzi în urma lui pași grabiși. Se întoarce brusc: era Sverdlov, foarte agitat.

— Vladimir Ilici — Sverdlov respira greu — presa suedeză și austriacă scrie că se așteaptă ca Germania să ceară să trimită la Moscova un regiment pentru paza ambasadei sale. Mi-a telegrafiat adineaori Cicerin*, le-a căutat și pe dumneata, dar nu te-a mai găsit.

— Uite cum plătim pentru doamna Spiridonova** și prietenii ei. Să mergem. Iakov Mihailovici...

Și porniră înapoi spre cabinetul președintelui Consiliului Comisarilor Poporului.

În românește de: Iulia CRISTEA-SCUTARU

* O.V. Cicerin (1872-1936) — comisar al poporului pentru Afacerile Externe ale U.R.S.S. între anii 1918-1930. Vezi și *Magazin Istorie*, nr. 4/1969.

** Maria Spiridonova (1884-1941) — lider al partidului socialiştilor revoluționari eseri.

* A.G. Slihter (1868-1940) — om politic și de stat sovietic.

**Octombrie 1940:
trupe hitleriste
pătrund în România**

MUSAFIRI NEDORIȚI

A. SIMION

„Este necesar, prin urmare, să se evite și cea mai mică aparență de ocupație militară a României și să se dea de la început transferului de unități militare în această țară caracterul unei trimiteri de misiune a Wehrmachtului german avînd trupele de instrucție necesare¹“. Acesta era conținutul esențial al directivei semnată de Hitler la 10 octombrie 1940 și adresată comandanților trupelor armatei terestre și forțelor aeriene care intrau în componența Misiunii militare germane din România și potrivit căreia le era clar subliniată „poziția cheie pe care o ocupă România în Balcani“. Necesitatea politică ce dicta camuflarea adevăratului scop al intrării trupelor hitleriste în țara noastră era și ea subliniată în același document, atrăgîndu-se atenția că prezența militară a Germaniei în acest teritoriu afecta „în modul cel mai hotărît relațiile noastre [ale Reichului] cu celelalte țări balcanice, cu Italia și în special cu Rusia Sovietică“.

¹ Documents on German Foreign Policy 1918-1945, Series D, volume XI, September 1, 1940 -- January 31, 1941, London: Her Majesty's Stationery Office 1961, doc. 171 (în continuare sursa va fi menționată prescurtat D.G.F.P.).

În căutarea omului de incredere

În cadrul planurilor expansioniste ale fascismului german, România reprezenta unul din obiectivele importante care ofereau hitleriștilor, în afara bogatelor resurse materiale, și dobândirea unor noi poziții strategice în vederea înfăptuirii politicii de expansiune spre răsărit, exprimată prin formula „Drang nach Osten”.

Căpeteniile hitleriste concepușeră includerea României în „spațiul vital german”, fie printr-o agresiune militară, fie pe calea sprijinirii instaurării unui guvern român filogerman, care să alăture țara politicii hitleriste. Proiecte privind ocuparea prin forța armelor au fost date în vileag în repetate rânduri: în martie 1939 (în momentul cuceririi Cehoslovaciei), ca și în septembrie același an, în zilele imediat următoare înfringerii și ocupării Poloniei.

Evoluția evenimentelor în a doua parte a anului 1940 a dat însă Germaniei hitleriste posibilitatea să aleagă varianta care-i permitea să-și camufleze scopurile. Spre sfârșitul verii, situația politică internă și externă a României s-a agravat foarte mult. Sprijinite direct de Berlin, cercurile politice prohitleriste, în special Garda de fier, au făcut presiuni puternice pentru acapararea puterii. Înfrângerea militară a Franței și izolarea Angliei au pus România în situația de a se afla singură în fața agresiunii hitleriste. Sub presiunea grupurilor fasciste din țară și a amenințărilor Germaniei, Carol II, în efortul său disperat de a-și păstra tronul, a încercat o reorientare a politicii externe a țării în sensul apropierii de cel de-al III-lea Reich. La 1 iulie 1940, el a cerut ministrului german din București, Wilhelm Fabricius, să comunice la Berlin că s-a hotărât pentru „o strânsă colaborare cu Germania în toate domeniile”; cu același prilej el a propus lui Hitler să trimită la București o misiune militară germană. Pentru cercurile conducătoare ale celui de-al III-lea Reich, Carol II nu oferea însă nici o garanție, el fiind considerat mult prea legat de interesele anglo-franceze pentru a putea duce la îndeplinire politica de orientare spre Berlin. Stăpîn pe cea mai mare parte a Europei, Hitler dorea categoric instaurarea în România a unui guvern fascist, subordonat Reichului. În acest scop hitleriștii i-au împins pe generalul Antonescu și pe legionari spre putere. Este semnificativ faptul că Berlinul a acordat sprijin viitorului dictator român după ce Antonescu s-a arătat de acord să primească o misiune militară germană și să inițieze strînse legături

economice cu Germania². Fabricius, care se considera „cel mai intim sfătuitor al lui [Antonescu]” aprecia: „Cred că în persoana lui am găsit un om în fruntea guvernului român, care este ferm hotărât să îndeplinească importanțele noastre cereri aici”³.

Hitler s-a grăbit să profite de împrejurări și sub formula trimiterii unei misiuni și-a realizat, de fapt, obiectivul principal politico-strategic față de țara noastră: acapararea resurselor economice și subordonarea ei politică și militară. Evenimentele au cunoscut o desfășurare precipitată.

Eforturi pentru salvarea aparențelor...

În ziua de 7 septembrie 1940, Antonescu a avut o convorbire cu colonelul Alfred Gerstenberg — atașatul militar al Reichului la București. Cu acel prilej el a solicitat ofițeri germani ca profesori la Școala Superioară de Război și a „cerut” trimiterea unor unități germane de blindate și aviație în România⁴.

La 12 septembrie, Fabricius a primit o telegramă din partea Ministerului de Externe al Germaniei în care se arăta că „Führerul a ordonat, în principiu, trimiterea unei misiuni militare în România” și, în acest scop, un ofițer superior german va veni la București, „probabil generalul von Tippelskirch, care să conducă convorbirile preliminare necesare”. A doua zi, Fabricius a comunicat la Berlin că l-a informat pe Antonescu despre „ordinul Führerului” și despre „sosirea unui general la București”.

Două zile mai târziu, generalul Kurt von Tippelskirch a sosit în capitala României și s-a întreținut cu generalul Antonescu. Șeful guvernului român a fost de părere că misiunea ce urma a fi trimisă în țara noastră nu trebuia „să depășească un număr limitat de unități”, deoarece avea în vedere reacția populară precum și „serioase dificultăți internaționale”. În privința sarcinilor trupelor germane, s-a stabilit ca acestea să fie formulate cât mai evaziv posibil, cam în sensul unei colaborări „cu comandamentul român la reorganizarea, dotarea și instruirea armatei române, pe baza experienței făcute de armata germană în campaniile din Polonia și Franța”⁵. Antonescu a făcut apoi propuneri privind componența misiunii, precizând că unitățile respective urmau a fi înzestrate cu material și tehnică de luptă similare celor aflate în dotarea ce-

² D.G.F.P., Series D, vol. XI, doc. 17.

³ Ibidem, doc. 19.

⁴ Ibidem, doc. 151.

⁵ Arhiva M.A.I., pachet nr. 202, dosar 1842, filele 1-7.

lor mai bune unități ale armatei germane. Întreținerea efectivelor hitleriste cădea în sarcina statului român; alte detalii legate de venirea trupelor germane urmau a fi stabilite ulterior.

Întors la Berlin, la 18 septembrie, Tippleskirch a înaintat O.K.W.-ului un raport detaliat în legătură cu convectorile avute la București. El arăta că Antonescu se temea de reacția poporului român față de prezența trupelor străine în țară și, pentru a motiva această prezență, ceruse ca materialul militar din dotarea misiunii germane să fie preluat de armata română, după ce trupele hitleriste își vor fi încheiat misiunea. „Este cu totul evident — preciza generalul hitlerist — că el [Antonescu] dorește [...] să folosească această formulă [...] față de propria lui țară, ca fiind justificarea cea mai simplă pentru prezența forțelor germane [în România]”⁶.

În urma acestui raport, la 20 septembrie, Hitler și Comandamentul german au hotărât trimiterea urgentă în România a unor trupe germane de proporțiile unei divizii⁷. Ministerul de Externe nazist a fost însărcinat să examineze problema tranzitului unităților germane pe teritoriul ungar și să informeze guvernele prietene sau neutre despre trimiterea unei misiuni militare în România⁸.

„...Efectiv în favoarea intereselor Germaniei...”

Din motive lesne de înțeles, căpeteniile hitleriste țineau foarte mult la aparențe. În nota prin care generalul Keitel — șeful Înalțului Comandament al Wehrmachtului — aducea la cunoștința ministrului de Externe german hotărârea lui Hitler de a trimite trupe în România, se preciza că opinia publică trebuia să vadă în trimiterea misiunii militare gestul prin care Reichul voia să „ajute România, prietenă, în ce privește organizarea și pregătirea forțelor ei armate”. Referitor la „sarcinile reale, care nu trebuie să devină evidente nici pentru români, nici pentru propriile noastre trupe”, nota le preciza cu atîtă claritate, încît nu mai rămînea loc pentru nici un fel de comentariu: „a) să aprobe cîmpurile petrolifere de a fi acaparate de o terță putere sau de a distruge; b) să dea posibilitatea armatei române de a efectua sarcini diferite, corespunzător unui plan efectiv, elaborat în favoarea intereselor Germaniei; c) în cazul cînd vom fi siliți la un război cu Rusia Sovietică, să se pregătească pentru angajarea forțelor germane și române din direcția României” (subl. a.).

Același document reliefa și un alt aspect, tipic diplomației hitleriste. Încă înainte ca înseși convențiile încheiate cu Antonescu să fi intrat în vigoare, se și dăduseră dispoziții de încălcarea lor. „Amplasarea trupelor — preciza Keitel — nuse va face, deci, așa cum se așteaptă românii, împărțite în subunități mici, pe diviziuni de trupe românești, ci, după posibilitate, în grupare compactă”⁹ (subl. a.).

Regimul de staționare și funcționare a Misiunii militare germane în România a fost stabilit de Înalțul Comandament al Wehrmachtului și de Ministerul de Externe nazist. În permanență forurile hitleriste au făcut un joc dublu: sub masca tratativelor de suprafață, menite să escamoteze adevăratul scop al prezenței germane în România și să-i lase lui Antonescu impresia că totul se va desfășura conform înțelegerilor realizate, autoritățile de resort naziste aveau un plan de procedură — ca să-i spunem așa — mult mai precis și care privea România ca pe o țară subordonată. Și evenimentele au relevat cu prisosință acest lucru.

Intrarea unităților hitleriste în țara noastră s-a produs într-un ritm foarte rapid, determinat de viteza de deplasare a unităților motorizate. În dimineața de 10 octombrie primele eșaloane au trecut linia de demarcație stabilită prin Dictatul de la Viena, iar seara s-au și instalat în mai multe puncte de pe Valea Prahovei. Autoritățile locale române civile și militare au fost luate prin surprindere, căci deși guvernul își dăduse acordul de principiu, data exactă a pătrunderii trupelor hitleriste în țară a fost comunicată la București abia în ultima clipă; o serie de detalii privind caracterul, staționarea și funcționarea misiunii nici nu fuseseră perfectate. Abia la 16 octombrie ministrul de Externe, M. Sturdza și generalul Al. Ioanițiu — șeful Marelui Stat Major — au primit dispoziții de la Antonescu să studieze condițiile concrete financiare și politice, în baza cărora urma să funcționeze Misiunea militară germană din România. Dar evenimentele au evoluat într-un singur sens — cel dorit de Germania. În numai cîteva zile, România a devenit în fapt o țară ocupată. Noua situație a fost remarcată cu promptitudine și de cercurile politice internaționale. Astfel „cu începerea zilei de 10 octombrie 1940, Roosevelt blochează toate bunurile românești din S.U.A. Luînd această măsură, guvernul american se situează pe poziția că România ca și Belgia ș.a.m.d. trebuie considerată țară ocupată”¹⁰ (subl. a.).

⁶ D.G.F.P., Series D., vol. XI, doc. 75.

⁷ Ibidem, doc. 80.

⁸ Ibidem, doc. 166 și 169.

⁹ Ibidem, doc. 84.

¹⁰ Cf. Cristian Popăsteanu: *România și Antanta Balcanică*, Ed. II, București, 1971, p. 305.

Consecințe...

Încălcarea suveranității României devenise fapt împlinit. În dimineața zilei de 12 octombrie, în gara Băneasa au sosit șeful misiunii — generalul de cavalerie Erik Hansen, generalul Wilhelm Speidel — comandantul forțelor aeriene și generalul Hauße — șeful de stat major al misiunii. Trenul special a fost întâmpinat de M. Sturdza, generalul Al. Ioanițiu, miniștrii Germaniei, Italiei și Japoniei la București, reprezentanți ai Gărzii de fier. „Transporturile Misiunii militare [germane] în România — preciza un raport al Marelui Stat Major — s-au terminat în ziua de 11 noiembrie 1940”¹¹. La acea dată în țara noastră se aflau 22 430 militari germani (290 ofițeri și 21 540 soldați). Aceștia au fost încartiruiți în localitățile: București, Mihai Bravu, Giurgiu, Brașov, Bod, Hălchiu, Codlea, Vulcan, Ghimbav, Rîșnov, Cristian, Făgăraș, Sibiu, Rîmnicu Vlcea, Tîrgoviște, Cîmpina, Ploiești, Buzău, Rîmnicu Sărat, Focșani, Bacău, Roman; ofițerii au fost cazați în hoteluri, iar subofițerii și trupa în cazărmiile din localitățile respective¹². Trupele germane au fost astfel amplasate încît să poată ține sub control cele mai importante zone strategice ale României — Valea Prahovei, Valea Oltului, Capitala etc. — ceea ce ilustrează încă odată că sub masca unei misiuni, hitleriştilor efectuasera, de fapt, ocuparea militară a țării noastre.

Curînd s-a produs o nouă escaladă. Pentru a răspunde cît mai bine intereselor germane în această zonă, în decembrie 1940, misiunea a fost întărită cu noi unități. La 23 noiembrie, cu prilejul vizitei lui Antonescu la Berlin, Keitel l-a pus în situația de a accepta trimiterea „încă a unei divizii germane [de blindate], care să se adauge la unitățile de instrucțai staționate în România. La această propunere, Antonescu a atras atenția asupra faptului că se vor „ivi dificultăți de ordin pur psihologic, dacă poporul va avea prilejul să compare propria lui subzistență cu rațiile primite de soldatul german”. Dar, odată intrat în joc, el acceptă cu același prilej și propunerea „încartiruirii” în țară a altor mari unități germane, ce urmau a fi „lansate în Bulgaria și România, în eventualitatea cînd englezii ar obține, în cele din urmă, un cap de pod în Grecia”¹³.

La 13 decembrie 1940, Hitler a semnat Directiva nr. 20 (codificat-operația „Ma-

rița”), care avea în vedere invadarea Greciei. În acest scop, în România au fost deplasate — în trecere — noi mari unități. În ianuarie 1941, deci în numai 3 luni, efectivele hitleriste din România crescuseră, potrivit datelor Marelui Stat Major Român, de 8 ori, ajungînd la 170 639 soldați și s-au dublat încă odată (367 744) la sfîrșitul lunii februarie¹⁴.

Documentele care stabileau condițiile juridice, politice și financiare ale staționării și funcționării Misiunii militare germane în România ne duc la aceeași concluzie: nu era vorba de o simplă misiune a Wehrmachtului, ci de trupe de ocupație. Militarilor hitlerişti se bucurau de privilegiul extraterritorialității, fiind scoși de sub jurisdicția română, chiar în cazul comiterii unor crime împotriva cetățenilor români sau cînd provocau daune bunurilor statului român. Scoaterea totală de sub controlul vamal a trenurilor și altor mijloace de transport germane și instituirea, pentru efectuarea operațiilor de vamă, a unor puncte de control formate din personal exclusiv german au limitat, încă de la început, posibilitățile statului român de a cunoaște mișcările de trupe și materiale dinspre și spre Germania. Totodată, militarilor hitlerişti li s-a dat posibilitatea să trimită acasă pachete cu alimente și alte produse nesupuse controlului vamal, aceasta constituind, pînă la 23 august 1944, una din căile de scoatere de pe piața românească a unor imense cantități de bunuri, ce nu pot fi nici astăzi evaluate.

Potrivit protocolului¹⁵ semnat la 22 octombrie 1940 de către generalul Nicolae Tătăranu, din partea română și consilierul delegației dr. Lohman, din partea germană, toate cheltuielile privind hrana, cazarea, transportul, soldele și alte sume necesare funcționării aparatului militar german reveneau statului român, care se obliga să plătească lunar o sumă forfetară de 100 milioane lei¹⁶. Imensele cheltuieli făcute cu prilejul instalării Misiunii militare germane în România, precum și pentru întreținerea acesteia l-au îngrijorat chiar și pe Antonescu. La numai cîteva zile după intrarea trupelor hitleriste în țară, la 3-5 noiembrie 1940, el a avut convorbiri cu Karl Clodius — adjunctul însărcinatului cu probleme economice al Reichului la București. Prezîntîndu-i comparativ sumele alocate pentru misiune cu cele afectate

¹¹ Arh. M.F.A. — M.St.M., dosar 457/647, f. 217.
¹² Arh. M.A.E., fond România-general, vol. 282/1940, f. 129.

¹³ D.G.F.F., Series D., vol. XI, doc. 388.

¹⁴ Arh. M.F.A. — M.St.M., dosar 457/674, f. 219 și 358.

¹⁵ Arh. M.F.A. — M.St.M., dosar 1041/50, f. 75-90.

¹⁶ Ibidem, dosar 219, f. 40.

unor unități românești similare ca efectiv, el arăta că pentru germani se cereau 175 milioane lei lunar, iar pentru trupa română doar 94 milioane lei. După aceste tratative s-a stabilit suma de 100 milioane lei, dar în realitate, ele au fost mult mai mari.

Prezența în România a Misiunii militare germane a costat statul român sume uriașe, constituind o grea povară pentru popor. Într-un memorandum trimis, în februarie 1943, lui Adolf Hitler, Antonescu arăta: „România, deși nu avea inițial decît obligația de a da 100 milioane lei lunar pentru Misiunea militară germană și aceasta numai pe timpul mărginit al folosirii ei, a fost totuși silită, prin cereri succesive începute în faza premergătoare războiului cu Rusia, să finanțeze cu 35 miliarde lei nevoile armatei germane intrate pe teritoriul său” [este vorba de cheltuielile generale de pînă în februarie 1943]¹⁷.

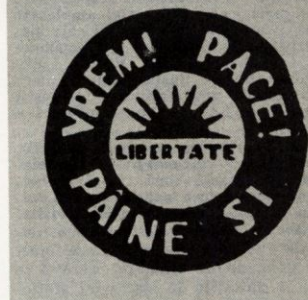
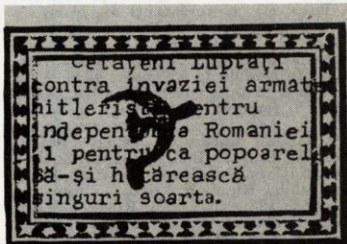
În decursul celor aproape patru ani cît au staționat în România, pretențiile hitleristilor au crescut continuu, astfel încît contribuția statului român ajunsese, în vara anului 1944, la circa 3 miliarde lei lunar¹⁸. Din octombrie 1940 și pînă în august 1944, suma cheltuită de statul român pentru întreținerea trupelor Misiunii militare germane a atins cifra de 67 miliarde lei (valuta 1938)¹⁹.

„Afară cu armata de ocupație!”

Pătrunderea trupelor germane în România a fost întîmpinată cu profundă nemulțumire și ostilitate fățișă de către poporul român. Masele populare au văzut în unitățile hitleriste venite în România principalul instrument cu ajutorul căruia al III-lea Reich își asigura subordonarea economică și politică a țării noastre. În același timp, pentru poporul român trupele germane reprezentau acea forță brutală sub a cărei amenințare granițele țării fuseseră sfîrșite în august 1940, iar la conducerea țării se instalaseră cele mai reacționare cercuri politice.

Formele sub care populația românească și-a manifestat ostilitatea față de prezența trupelor germane pe teritoriul României au fost variate. Expresia cea mai clară a atitudinii patriotice a poporului român a constituit-o demonstrația desfășurată la

Obor (București), la 3 noiembrie 1940, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, cu prilejul căreia participanții au scandat lozincile lansate de comuniști: „Jos fascismul!”, „Vrem independența națională!”, „Afară cu armata de ocupație!”²⁰. De asemenea, numeroși cetățeni au refuzat cartiruirea trupelor germane și aprovizionarea lor, au protestat împotriva actelor de brutalitate ale militarilor hitleriști. În sintezele informa-

tive alcătuite de diferite organe de stat în perioada respectivă, se puteau citi relatări de acest fel: „Populația română nu privește cu ochi buni prezența trupelor germane și de aceea se dă naștere la diferite incidente cu militari germani”; „Starea de spirit a populației din regiunea Făgăraș și Sibiu este vădită contra unităților germane sosite în țară. Se manifestă convingerea, în special în pătura intelectuală, că războiul va fi câștigat de Anglia”; „În județul Vlașca populația refuză a vinde alimente grupului german care încadrează postul de pîndă din comuna Arsache...”. La Bacău, militarii germani aparținînd unor unități motori-

¹⁷ Arh. M.A.E., fond 71, Germania, vol. 91.

¹⁸ Arh. M.F.A., — M.St.M., dosar 1041/50, f. 183, dosar 457/693, f. 911-912.

¹⁹ Procesul marilor trădări naționale, București, 1946, p. 285.

²⁰ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 3, mapa 824.

zate, „au fost nevoiți a cere să fie cartuiri la hoteluri, întrucât majoritatea populației i-a primit cu răceală”²¹.

Au fost numeroase cazurile în care, jigniți în sentimentele lor patriotice, ofițerii români și-au manifestat deschis ostilitatea față de prezența trupelor hitleriste în țară. Un document emanând, de la Marele Stat Major, menționa cazul unui ofițer român care, aflat la cîmpul de instrucție cu subunitatea pe care o comanda, în momentul cînd un ofițer german s-a apropiat pentru a urmări desfășurarea exercițiilor, și-a adunat soldații și a părăsit locul în mod ostentativ²². La 14 octombrie, un grup de ofițeri rezerviști și-au exprimat temerea că „prezența trupelor germane în țara noastră să nu aibă ca scop ocuparea României”²³. Atitudinea ostilă a populației românești era atât de evidentă, încît un ofițer german declara: „Venim din Bretania, [dintr-o] țară ocupată, unde am găsit o primire mai puțin ostilă decît aici — la Craiova — în țară prietenă”²⁴.

Încercînd să descifreze cauzele care determinau această stare de spirit profund ostilă, unul din documente arăta: „Ofițerii și subofițerii [...] nu văd cu ochi buni faptele de brutalitate ale trupelor germane care atacă și distrug popoarele mici, care caută să-și păstreze libertatea nevrînd altceva. Nu văd cu ochi buni... și pentru faptul că din cauza lor [germanilor] și sub patronajul și aprobarea lor ni s-au ciuntit granițele”²⁵.

Sentimentele antihitleriste din sînul armatei române au alarmat guvernul și Ministerul Apărării Naționale. În consecință, au fost date o serie de ordine în unități prin care li se cerea ofițerilor și soldaților să manifeste o atitudine prietenoasă față de germani. „Comandamentele de toate treptele trebuie să urmărească ca prin toate mijloacele să determine relațiuni strînse și de bună camaraderie între ofițerii români și cei germani — se arată într-un ordin al M.St. M. din 24 aprilie 1941. Domnii comandanți de M[ar]i U[n]ități nu vor tolera nici o abateră de la prescripțiunile acestui ordin și vor sancționa sever orice încălcare, raportînd imediat Marelui Stat Major”²⁶.

În ciuda acestui ordin categoric și a intervențiilor personale ale lui Ion Anto-

nescu, atitudinea militarilor români, a întregului nostru popor, față de ocupații hitleriste a continuat să se manifeste cu o amploare mereu crescîndă și în perioada următoare.

Apărător al intereselor vitale generale ale întregului popor român, interpret fidel al sentimentelor patriotice ale maselor, al aspirațiilor lor de libertate și unitate națională, Partidul Comunist Român a desfășurat o consecventă și sistematică muncă politică pentru demascarea dictaturii militare-fasciste, a politicii acesteia de subordonare a intereselor țării Reichului hitlerist. În documentul intitulat **Punctul nostru de vedere** elaborat la 10 septembrie 1940, P.C.R. avertiza poporul român că dictatura militară-gardistă pregătea invadarea României de către armata germană. În manifeste, articole de presă, fluturări etc. P.C.R. a dezvăluit scopul intrării trupelor hitleriste pe teritoriul României, caracterul lor de forțe de ocupație. „România este cîtotipită de armatele germane de ocupație — sublinia un manifest al P.C.R. din decembrie 1940 — zilnic continuă să invadeze țara noi forțe militare germane”²⁷. În același sens, un alt manifest editat de Comitetul P.C.R. al sectorului Albastru din Capitală arăta: „România nu poate fi liberă și independentă, poporul român nu poate fi fericit, atîta timp cît țara va fi cîtotipită de hoardele nemțești. Numai prin nimicirea lui Hitler, numai alungînd din țară hienele cîtotipitoare, numai alungînd de la guvern pe Antonescu, România va putea deveni liberă și independentă”²⁸.

Atitudinea ostilă a poporului român față de ocupații germani, care avea să cunoască o amploare sporită odată cu antrenarea țării în războiul dezlănțuit de Hitler împotriva Uniunii Sovietice și a pierderilor imense umane și materiale suferite pe front a constituit una dintre premisele favorabile organizării de către P.C.R., în colaborare cu celelalte forțe patriotice și democratice naționale, a mișcării de rezistență antifascistă, antihitleristă, care a culminat în zilele lui august 1944, cînd întreaga națiune română s-a ridicat la luptă pentru alungarea din țară a trupelor cîtotipitoare, pentru refacerea hotarelor ciuntite în urma Dictatului de la Viena și redobîndirea deplinei independențe și suveranități a patriei.

²¹ Arh. M.F.A., — M.St.M., dosarul nr. 725/1, filele 2-19.

²² Ibidem, dosarul nr. 293/67, fila 350.

²³ Ibidem, dosarul nr. 725/1, filele 2-19.

²⁴ Ibidem, filele 45-47.

²⁵ Ibidem, dosarul nr. 305/144, fila 70.

²⁶ Ibidem, dosarul 306/55, fila 120.

²⁷ Arh. M.F.A. — M.St.M., dosarul nr. 337/58, fila 377.

²⁸ Arh. I.S.I.S.P. Cota XXV-2, M.v. 1114.

JOSÉ SAN MARTÍN, CONDORUL ANZILOR

DUMITRU ALMAȘ

S-ar putea ca, în misterioasa-i retragere în singurătatea de la Boulogne sur Mer, echivalentă cu un surghiun voluntar, José San Martín să fi cugetat adînc (asemeni lui Napoleon în Insula Sf. Elena) asupra faptelor sale și asupra destinului rezervat eroului în istorie. S-ar putea ca, pînă în 1850, cînd a coborît în mormînt, să fi re trăit de zeci, de sute, de mii de ori bătăliile cîștigate, acolo, în Anzi, și să se fi minunat el însuși de propriile isprăvi, uluitoare și azi, după un veac și jumătate.

S-ar putea să le fi uitat sau să se fi prefăcut că le uită. De fapt, ele erau înscrise de pe atunci cu neștersă slovă în istoria popoarelor Americii Latine. José San Martín, stîns în singurătate și uitare, într-un posomorît orașel francez de pe țărmul Minecii, a fost, de fapt, un personaj de legendă. Un remarcabil erou al luptei de eliberare a popoarelor Americii de Sud, supuse colonialismului spaniol. A fost unul din acei corifei ai războiului de independență dintre 1810 și 1825, purtat de sud-americanii creoli, amerindieni, negri, mulatri, metiși, împotriva stăpînirii lui Ferdinand VII, regele Spaniei, restaurat de Congresul de la Viena în 1815 și sprijinit de politica și de forțele intervenționiste ale Sfintei Alianțe. A fost unul dintre numeroșii și temerarii eroi ai libertății de la începutul veacului XIX și unul dintre eliberatorii popoarelor de sub jugul colonialismului spaniol și al tiraniei.

A fost confratele de luptă și, pînă la un punct, și de idealuri, al lui Paez, Sucre, O'Higgins, Morelos, Hidalgo, confratele acelei falange de viteji, în fruntea căreia strălucește Simon Bolivar. Dar dintre toți acești mari luptători, argentinianul José San Martin se aseamănă și se deosebește de Simon Bolivar, mai mult ca oricare dintre contemporani și dintre confracți. De ce?

Un tânăr ofițer se răzvrătește

Să încercăm a răspunde, prin cîteva din faptele săvîrșite și înscrise în istoria vremii. S-a născut în Uruguay, în localitatea Yapeu, ca fiu al lui don Juan de San Martin, ofițer, locotenent-gubernator al administrației spaniole din acea regiune. Era deci un creol, din nobilime. Ziua de naștere: 25 februarie 1778. Venise pe lume cu nouă ani mai tîrziu decît Napoleon Bonaparte și cu cinci ani înaintea lui Bolivar (născut în 1783). Se numea José de San Martin y Matorras.

De la vîrsta de opt ani a trăit în Spania, unde și-a făcut și studiile. A nutrit o mare pasiune pentru matematică. De altfel, modest, tăcut, retras, foarte ordonat, susținea că în viață organizarea e totul. Îmbrățișînd cariera armelor, a căutat să dea tacticii și strategiei militare valori matematice. Încă foarte tînăr, a participat la o serie de bătălii, pe uscat sau pe mare, împotriva francezilor, a portughezilor ori a englezilor, atît ca ofițer în armata terestră cit și în marină. Și-a făcut astfel o pregătire complexă: infanterist, cavalierist și marinar. Se dovedea a fi un tînăr ofițer înzestrat cu mare putere de muncă și un excepțional simț al organizării. E vrednic de reținut că s-a bătut și cu armatele generalilor lui Napoleon, în timpul invaziei în Spania, că a participat chiar la răsunătoarea victorie de la Bailen, unde partizanii rezistenței spaniole au luat prizonieră armata generalului Dupont. A figurat deci printre ofițerii ce pricinuiseră o gravă știrbire faimei de invincibilitate care aureola armata lui Napoleon. Tocmai de aceea, cînd Napoleon a intrat el însuși în Spania și a cîștigat victoria de la Somo Sierra, José San Martin, ca și alți tineri spanioli, s-a refugiat în Anglia.

Așa cum s-a întîmplat mai apoi și cu alți frunțași ai luptei antispaniole din America Latină, ca, de pildă, Bolivar însuși, José San Martin, cunoscînd suferințele popoarelor din coloniile spaniole din America de Sud, a îmbrățișat cu entuziasm cauza luptei împotriva coloniștilor spanioli pentru libertate. În timpul cit s-a aflat în refugiu, la Londra, a aderat la diverse societăți secrete, s-a împrietenit cu tineri creoli, care, însuflețiți de marea lumină a libertății, inițiau lupta pentru independență a popoarelor

din America Latină. Și și-a reamintit că, în fond, era un creol, care avea multe răfuieli cu „peninsularii”. În martie 1812 s-a reîntors la Buenos Aires. Aici, împreună cu Carlos Alvear, a trecut la organizarea temeinică a unei lupte, pe care mulți o vedeau doar prin prisma diformantă a entuziasmului romantic. I s-a incredințat organizarea armatei patriotice argentinene. Și, la scurt timp, a început bătălia împotriva armatei regaliste spaniole care, deși pierduse puterea în metropola ocupată de Napoleon, continua a exercita teroarea în colonii.

O stăpînire tiranică și absurdă

Dar, ca să înțelegem această trecere de la lupta împotriva ocupațiilor francezi la acțiunea deschisă anticolonialistă este necesar un cuvînt despre viața popoarelor din această Americă Latină.

Încă din a doua jumătate a veacului XVII, sub aparent solida stăpînire spaniolă, în acest continent tiranizat de „peninsulari”, de administrația și armata regală, începea să ardă focul revoltei. Creolii, amerindienii, negrii, metișii, mulatrii* se ridicau împotriva administrației civile și eclesiastice exercitată de „peninsulari”, în numele regelui din Madrid. În teritoriile din care stăpînii colonialiști storceau, fără milă, bogățiile, de la aur și cupru, pînă la fructe și zahărul din trestie, de la pieile și lîna turmelor din llanos și pampas pînă la peștele din La Plata, în regiunile unde biserica stăpînea încă din vremea conquistadorilor mai mult de o treime din terenurile productive, în orașele unde meseriile și comerțul erau un monopol al metropolei, în continentul în care spiritul inchiziției continua să dăinuie, în această parte a lumii unde tiparul era interzis, iar lectura cărților lui Voltaire ori Rousseau conta drept un atentat împotriva dreptei cre-

* Numim creoli, albi născuți și crescuți în colonii, spre deosebire de „peninsulari”, spaniolii care veneau din metropolă, din Peninsula Iberică, în calitate de militari, negustori sau funcționari, se îmbogățeau și se întorceau acasă. Amerindienii sau pieile roșii sînt urmașii băștinășilor precolumbieni, care în Mexic s-au numit, în genere, azteci, iar în Peru incași. Metișii au rezultat din amestecul albilor cu amerindienii, iar mulatrii din amestecul albilor cu negrii.

dințe catolice, era firesc ca nemulțumirile să sporească pe măsura apăsării coloniale. Dar și pe măsura dezvoltării conștiinței umane, a ideilor de libertate, o dată cu izbînda celor treisprezece colonii anglo-saxone din America de Nord în lupta lor împotriva stăpînirii britanice, între 1774 și 1783 sau a revoltei negrilor din Haiti, conduși de Toussaint l'Ouverture (1796-1802).

La început amerindienii, iar mai apoi și mețișii, negrii și chiar creolii, s-au angajat periodic în luptă. Comunerosii* din Paraguay, conduși de José de Antequera și de Fernando Mompox s-au răscolat în 1721. Llanerosii** din Venezuela s-au răzvrătit în 1749 și 1797, acțiunea lor fiind un prolog al luptei din 1806-1825. Amerindienii din Peru s-au ridicat la luptă în 1780, sub conducerea incasului Tupac Amaru, erou devenit azi o figură legendară expresie a luptei pentru libertatea amerindienilor. Creolii, lipsiți și ei ca și celelalte populații băstinașe, de drepturi politice, umiliți de trufia „peninsularilor”, îngrădiți de barierele economice impuse de metropolă, influențați de ideile iluministe care au pregătît lovitura de grație împotriva feudalismului și a absolutismului monarhic, însuflețiți de succesele revoluției franceze, ale luptei de eliberare din America Latină și a coloniilor nord-americane, s-au angajat, tot mai activ, în bătălia pentru scuturarea jugului colonial și pentru alcătuirea unor state independente. Cînd Napoleon a ocupat Spania, creolii s-au manifestat ca adver-

sari ai cuceritorului, Răscoala lor a început în 1810 și din antifranceză a devenit, repede, antispagnolă. În multe regiuni, stăpînirea spaniolă a fost înlăturată în numai cîteva luni de război. Dar în anii următori și mai ales după 1815, după revenirea Bourbonilor pe tronul din Madrid, dominația colonială s-a reinstaurat, cu forța, aproape pretutindeni.

Lupta a trebuit să fie luată de la capăt, cu forțe noi și cu principii noi. În fruntea acestei lupte, dintr-un mare grup de bărbați tineri a țișnit atunci pateticul, îndrăznețul, entuziastul, neobositul, clarvăzătorul și, totuși, atît de romanticul Simon Bolivar***. Îmbinînd lupta armată cu reformele economice și sociale, ca, de pildă, confiscarea pămînturilor și desființarea sclaviei, el și companionii lui au atras pe amerindieni, pe negri, pe mețiși și au cîștigat, pas cu pas libertatea Venezuelei, a Columbiei, a Ecuadorului, în virtutea dramatic al unor uimitoare expediții peste Anzi și al unor eroice victorii, cum au fost cele de la riul Boyaca (august 1819), de la Carabobo (iunie 1820), ori de la Pichincha (mai 1822).

Numele lui Bolivar a devenit stindardul libertății. Nu mai era Simon Bolivar, ci „El Libertador”. Nordul coloniilor spaniole din America Latină se eliberase aproape în întregime.

Un Bonaparte al Argentinei

În vremea aceasta, în Argentina, care atunci se numea La Plata, José San Martin se făcea tot mai cunoscut ca un ofițer

*** Vezi Magazin Istoric, nr. 5/1971 și nr. 3/1973.

* Denumire dată primilor luptători pentru independența națională în America Latină.

** Țărani, crescători de vite pe cîmpurile Americii de Sud.

tenace și îndrăzneț luptător antispaniol. Cea dintîi victorie împotriva armatei regale spaniole, San Martin a cîștigat-o la San Lorenzo, în 3 februarie 1813. Prin ea a alungat pe colonialiști din valea râului Parana și a pus temeiul unei faime care avea să sporească mereu. Peste un an, în ianuarie 1814, San Martin a fost avansat general, comandant al „Armatei Nordului”, adică al armatei care lupta în partea de miazănoapte a Argentinei de azi. El și-a stabilit sediul la Tucuman. Aici, în fortul numit La Ciudadela, a înființat o școală militară de tactică și strategie modernă, aplicînd și adaptînd la condițiile specifice ale continentului sud-american principiile napoleoniene de organizare militară, fără a neglija însă și ceea ce creaseră adversarii acestuia în domeniul ducerii războiului. Acestor principii eminentul ofițer a ținut să le alăture și interesanta experiență a războiului de partizani, a celui guerillas spaniol, prin care se obținuseră primele succese împotriva nebiruitorilor armate ale împăratului francez.

El socotea că argentinienii nu se pot bucura de libertate atîta timp cît armate regale spaniole mai stăpîneau în Peru sau în Chile, atîta timp cît toate regiunile răscolite nu vor colabora între ele, înmănușindu-se într-o mare federație sud-americană. În plus, știa că viceregele din Peru și generalii regaliști din Chile dispuneau de forțe militare numeroase; patrioții cu greu ar fi putut recruta, organiza și întreține forțe de asemenea nivel. Numai un plan bine gîndit și executat îi putea, deci, asigura victoria. În concepția lui José San Martin un astfel

de plan se bîzua pe un triplu sistem: a) trecerea Anzilor cu o armată mică, dar bine organizată și ireproșabil condusă, b) ridicarea la luptă a popoarelor din Peru și din Chile și dezlănțuirea împotriva armatei regale și a „peninsularilor” a unui război de guerillas, c) unirea cu forțele lui Bolivar, care obțineau răsunătoare victorii în nordul Americii de Sud.

Un singur lucru părea să creeze dificultăți: orientarea politică a conducătorilor argentinienii. Unii erau unitariști, adică se mulțumeau cu eliberarea teritoriului și formarea unui stat, a unei republici în limitele guvernămîntului general La Plata. Alții erau, însă, federaliști: precunizau o federație a statelor nou create după eliberare. San Martin era adept al federalismului monarhic. În realizarea planurilor sale, s-a bîzuit pe popor — pe forța maselor. În etapa grea a contraofensivei armatei regale, efectuată în toate coloniile spaniole după ce Ferdinand VII a revenit pe tronul din Madrid, San Martin, ca și Bolivar în nord, s-a adresat populației locale, metișilor, mulatrilor, negrilor, amerindienilor de pe ambele versante andine, chemîndu-i la luptă. Pe unii i-a înrolat în „Armata Anzilor”. Pe cei mai mulți i-a antrenat în răzvrătirea generală împotriva stăpînirii coloniale.

Nu s-a ferit de a folosi în lupta sa chiar detașamentele de țărani conduse de Pablo Ramirez, forțele patrioților chilieni, oricît de mărunte ar fi fost, cete răzlețe ca, de exemplu, cea a haiducului chilian Nere, care acționa în văile strimte din vestul Anzilor.

Amerindieni (stînga) și țărani din Argentina și-au părăsit înțelepciunile pentru a se înrola în „Armata Anzilor”

În 1816, San Martin avea concentrați la Mendoza peste 5000 soldați, pregătiți să înceapă marea expediție transandină. Avea arme, tunuri, muniții (900 000 gloanțe, 2000 obuze), căruțe anume construite ca să poată fi transformate în sănii necesare în zona zăpezilor veșnice ale Anzilor, peste 3000 cai, peste 10 000 catiri, atât de necesari transportului în regiuni muntoase, cu totul sălbatiche, pe care nu le traversase niciodată vreo unitate militară. A trece Anzii la o înălțime de peste 4000 m era o încercare nu mai prejos decât cea întreprinsă de Hani-bal sau de generalul Bonaparte peste Alpi. Trebuia multă îndrăzneală, mult entuziasm, mult eroism, dar și foarte mult calcul și o stranie organizare.

După ce guvernul La Platei, în frunte cu Puyrerdon, a încuviințat planul acestei cutezante expediții, San Martin a pornit la drum. L-au secundat ofițeri de seamă: chilianul Bernard O'Higgins, Zapiola, Las Heras, Cramer, Escalada, Ramallo, Cabot, Davila. A început trecerea Anzilor în ziua de 12 februarie 1817, prin trei direcții: unitățile din centru — prin trecătorile Los Patos și Uspallato, iar cele de pe flancuri — prin pasurile Planchon și Conquimbo. O bună cunoaștere a terenului și a dispozitivului forțelor adverse i-a permis lui José San Martin să se avînte, urmat de soldații săi, peste ghețarii veșnici ai Anzilor, spre cîmpia de la poalele masivului Chacabuco, unde unitățile expediției s-au și reîntîlnit. Traversarea Anzilor prin cele trei direcții s-a efectuat așa cum a conceput-o, calculat-o și ordonat-o generalul. Istoricul american W.Z. Foster afirmă că armata lui San Martin a operat „unul din cele mai grele și mai strălucitoare marșuri din istoria militară”.

Deși alcătuită din albi, piei roșii, negri și mulatri, armata lui San Martin s-a comportat excelent: disciplinată, unită, eroică. Entuziasmul, setea luptei pentru libertate au însuflețit pe luptători și au întărit coeziunea între ei, au sporit îndrăzneala, întemeiată pe excelenta organizare, instruire și dotare.

O dată cu trecerea Anzilor, în mai multe regiuni din spațiul chilian s-au dezlănțuit răcoale antispagnole, silind comandanții regalisti să-și disperseze forțele și ușurînd astfel situația și misiunea unităților lui San Martin. După o serie de scurte, dar violente ciocniri de avangardă, el a angajat, în ziua de 12 februarie 1817, marea bătălie de la Chacabuco. A fost o strălucită victorie împotriva colonialisților. O primă mare victorie în sudul Americii Latine care a lovit mortal forțele regaliste din această regiune. O bătă-

lie hotărîtoare și pentru că generalul a știut să exploateze succesul. La 14 februarie, în a douăzeci și patra zi de la pornirea expediției, San Martin a atins primul mare obiectiv: intra în Santiago de Chile. A devenit, după expresia unui contemporan, „campionul teribil al independenței sud-americane”.

Erou al eliberării Americii Latine

În mai puțin de un an, după ce a obținut și a doua mare victorie împotriva forțelor spaniole, la Maypu, a eliberat întregul teritoriu Chile, în ciuda distanțelor uriașe și a marilor dificultăți de transport. După victorie a organizat guvernul și a proclamat independența acestui nou stat liber. În fruntea guvernului l-a numit pe Bernard O'Higgins, aghiotantul său, iar el a trecut la pregătirea expediției în Peru. A adăugat la „Armata Anzilor” detașamente chilene și o flotă militară, comandată de amiralul Blanco Encalada. Pentru că drumul spre nord pe uscat, prin platoul pustiu al Perului și al Boliviei era imposibil de parcurs, San Martin a tratat cu amiralul englez Cochrane, care i-a transportat armata pe ocean, în august-octombrie 1820, în șaisprezece curse. Deși nu avea mai mult de 6000 soldați, a susținut totuși bătălia de la Pasco, zdrobind o armată de 16 000 regalisti. Așa a putut, în ziua de 9 iulie 1821, să intre victorios în Lima. Devenise acum „El Libertador del Sud” și „protector” al Perului. Guverna ajutat de un consiliu ales din rîndul „oamenilor de vază”. Era în culmea puterii și faima lui de eliberator al Argentinei, al statului Chile, al Perului, nu era mai mică decât a lui Bolivar, „El Libertador del Nort”. În calitate de „protector”, înzestrat cu puteri dictatoriale, a eliberat sclavi, a expulzat mulți spanioli și le-a confiscat averile în folosul statului, a ușurat viața minerilor, a desființat barierele vamale a interzis pedepsele corporale, a decretat libertatea tiparului. Dar aristocrația creolă din Peru îi suporta tot mai greu dictatura și reformele. Și pe cît de repede îl înconjuraseră reprezentanții acestei aristocrații în clipa victoriei, tot așa de repede l-au părăsit. Unul din ofițerii săi, Bernard O'Higgins, amenințat de o nouă contraofensivă a armatelor regaliste, și-a retras voluntarii și flota chiliană din Peru. Neplătiți la timp, mulți dintre soldații cu care plecase din Argentina s-au răzvrătit. Amiralul Cochrane, nemulțumit de plata și prada pe care o luase de la regala-

liști, l-a părăsit, în timp ce forțele regaliste se regrupau sub comanda generalului Canterac și se pregăteau de atac.

Libertadorii față în față

În această vreme, în nord, Simon Bolivar obținea victoria de la Bombona și intra victorios în orașul Quito. În curând a alipit, la 12 iulie 1822, provincia Guayaquil la Marea Columbie, al cărei conducător era. San Martin s-a grăbit să iasă în întâmpinarea eliberatorului care venea din miazănoapte, să-i ceară ajutor și să încerce a conlucra pentru același scop: eliberarea completă a Americii Latine. Cu un mic detașament, la sfârșitul lui iulie 1822, a sosit în orașul Guayaquil. Toată lumea aștepta, cu nerăbdare, rezultatul întrevederii dintre cei doi „libertadori”. Cei mai mulți credeau că vor colabora pînă la zdrobirea definitivă a dușmanului și pînă la organizarea temeinică a vaselor teritorii eliberate. „Libertadorii” Bolivar și San Martin păreau destinați de istorie să repare tot ce făcuseră rău pe aceste teritorii, conquistadorii Almagro și Pizarro. Bolivar i-a orînduit lui San Martin o strălucită primire, cîstindu-l ca pe un confrate care merita toate onorurile pentru marile lui succese în eroica luptă de eliberare. S-au întîlnit în ziua de 27 iulie 1822. Se aflau față în față un venezuelean înfocat, încărcat de patos și de romantism și un argentinian lucid și ponderat; un poet impetuos al politicii și al artei militare și un matematician echilibrat, modest și calm în toate. Nimeni nu știe exact ce au discutat în cele peste trei ore cît a durat întrevederea. Seara, Bolivar i-a oferit un banchet. Contemporanii spun că Bolivar, cu înflăcărarea și dezinvoltura-i cunoscută, cu afabilitatea și exuberanța care-i caracterizau personalitatea, a dominat toată societatea. Dimpotrivă: San Martin a privit liniștit, calm, demonstrînd o modestie cuceritoare, dar foarte păgubitoare pentru popularitatea lui. Toasturile rostite, deși foarte scurte, ilustrează totuși deosebirile de temperament și de concepții ale celor doi eliberatori. Bolivar: „Beau în cîntecul celor doi oameni mari ai Americii, a generalului San Martin și a mea!”. San Martin: „Beau pentru sfîrșitul biruitor al războiului, pentru organizarea republicilor pe acest continent și pentru sănătatea eliberatorului Columbiei”. Dorință sinceră? Ironie? Modestie? Din toate cîte un pic. Apoi s-au despărțit. Și nu s-au mai întîlnit niciodată. A treia zi Bolivar scria despre această întrevedere: „...N-am făcut decît să ne îmbrățișăm, să vorbim și să ne despărțim... Mi-a oferit prietenia sa veșnică... S-a arătat partizanul unei federații complete și absolute... Sînt convins că nu aspiră la demnitatea de rege...

ceea ce nu-l împiedică să nu iubească democrația și să dorească domnia unui prinț european în Peru”. I s-a părut „milităros”, „activ, hotărît și abil”, cu idei sănătoase, dar nu suficient de subtil ca să surprindă „nuanțele sublimului conținute în idei și acțiuni”.

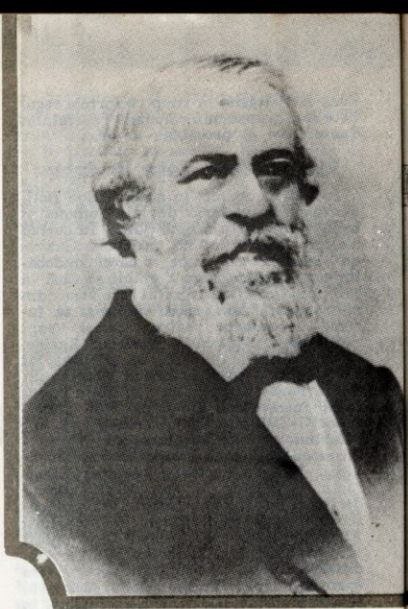
Despre cauzele despărțirii între cei doi mari comandanți și „libertadori” s-au întrebat și contemporanii și istoricii de atunci încoace. Pentru unii, comportarea lui San Martin rămîne un fapt straniu, o enigmă. Pentru alții, retragerea subită a argentinianului apare ca o dezamăgire. Unii îl învinuiesc pe Bolivar că, în loc să se angajeze într-o acțiune comună, rodnică, grăbind victoria, l-a copleșit pe San Martin și poate l-a jignit cu exuberanța lui personalitate, cu încrederea în sine și poate chiar cu trufia. De bună seamă că vor fi contat și asemenea diferențe temperamentale. Hotărîtoare au fost însă deosebirile de vederi politice: sub acest aspect, San Martin nu era un revoluționar, ci un conservator; nu era un republican, ci un monarhist; adept al „ordinei”, se ținea de „haosul” pe care-l presupunea că se va naște, după îndepartarea colonialiștilor, pe un teritoriu atît de imens, cu populații atît de diferite și cu căi de comunicație atît de primitive. Nu credea că o republică de la Istmul Panama pînă la Capul Horn ar putea trăi. Or, planul lui Bolivar era tocmai acesta: o Federație a Anzilor, o republică după modelul Statelor Unite ale Americii. Dintr-o scrisoare către O'Higgins înțelegem că, în fond, Bolivar l-a dezamăgit, deși l-a lăudat cît a putut. La o lună după întrevedere, i-a scris lui Bolivar, din Peru: „Spre nenorocul meu, m-am încredințat că ori n-ați crezut în sinceritatea ofertei de a sluji cu trupele mele sub ordinele Excelenței Voastre, ori vedeți în persoana mea o piedică în calea dumneavoastră”. Îi arăta că nu l-a crezut sincer cînd căuta să demonstreze că „delicatețea” îl împiedica să-i ordone, ca unui subaltern. Din discuția avută ca și din informațiile culese de la cei din jur, San Martin s-a încredințat însă că eliberatorul nordului nu s-ar fi putut niciodată despărți de ideea democrată de republică federală. Așa după cum el, eliberatorul sudului, nu putea renunța la un conservatorism monarhic, la un regat al Anzilor. Deși, cum observase și Bolivar, personal, „nu aspira la demnitatea de rege”.

În Peru, San Martin n-a mai stat decît pînă în a doua jumătate a lunii septembrie 1822. Nu s-a mai putut înțelege cu conducerea politică din Lima. Se pare că nici n-a prea făcut efort spre a se înțelege. Era decepționat? Se resemnase? Greu de

(Continuare în p. 89)

EUDOXIU HURMUZAKI UN PIONIER AL ISTORIOGRAFIEI ROMÂNEȘTI

STEFAN S. GOROVEI

● „Capul tirgului“ și vrednicii săi urmași ● O pleiadă de luptători ● Spre o istorie a „națiunii românești“ ● Alături de Bălcescu și Kogălniceanu ● Pentru dreptate națională și progres spiritual ● Un exemplu de internaționalism arhivistic

Cel al cărui nume îl poartă, de aproape un secol, marea colecție de documente externe privitoare la istoria noastră, Eudoxiu Hurmuzaki a fost urmașul unei familii de boieri din Moldova, de veche tradiție cărturărească, stabiliți la moșia Cernauca.

Primul său strămoș, cunoscut documentar, a fost Cîrstea, mare pitar, nepot de vară primară al lui Gheorghe Duca, voievod al Moldovei (1665-1666, 1668-1672, 1678-1683) și al Munteniei (1673-1678). Acest Cîrstea a jucat un oarecare rol în istoria Moldovei din vremea sa. Astfel, cînd Duca vodă, alungat din țară, era captivul polonilor, el a fost trimis la Liov, cu bani și scrisori, ca să-l răscumpere pe fostul domn, dar — povestesc cronicile — acesta a murit chiar în timp ce nepotul îi deslușea conținutul scrisorilor (31 martie 1684). Era, deci, un om știutor de carte, și sub auspicii cărturărești apare familia Hurmuzaki în istoria culturii românești. La 1711, după plecarea lui Dimitrie Cantemir în Rusia, Cîrstea a fost pus de ieșeni „să fie cap tirgului“. A murit foarte bătrîn, pe la 1741, călugărit sub numele de Hrisant.

STORIA ROMANILOR

cursuri de

Eudoxiu de Hurmuzaki.

Pagina de titlu a primului volum din colecția sa și a succesorilor săi.

VOLUMUL VII.

1750—1818.

BUCUREȘCI

1978

Pagina de titlu a primului volum din colecția care și azi poartă numele lui Eudoxiu Hurmuzaki

Fiul său, Hurmuzaki — al cărui nume de botze a devenit nume de familie — a ajuns pînă la treapta de logofăt al doilea — deci tot un bun știutor de carte — și a fost căsătorit cu o nepoată a cronicarului Ioan Neculce, anume cu fiica lui Ștefan Luca, omul de încredere și solul de taină al lui Dimitrie Cantemir*. Neputul său de fiu a fost **Doxachi (Eudoxiu) Hurmuzaki** (1782-1857), interesantă figură a vremii, om cu vederi largi, sprijinitor al revoluționarilor români pașoptiști mai ales din Moldova și Transilvania, care, după înăbușirea revoluției, au găsit adăpost în conacul său de la Cernaucă. Astfel, dintre moldoveni au trecut pe acolo Toader și George Sion, Anastasie Panu, Petrace Căzimir, Alecu Russo, Al. I. Cuza și Mihail Kogălniceanu, care-și va aminti, peste ani, de „buna și cordială ospitalitate ce, în anul 1848, eu și mai mulți bărbai publici ai României am găsit [...] în snul familiei Hurmuzaki“; dintre ardeleni, trebuie amintiți Aron Pumnul, Andrei Șaguna, Timotei Cipariu și Gheorghe Barițiu, care va rămîne în strînsă relație de prietenie cu toți frații Hurmuzaki, întreținînd cu ei o vie corespondență. Pentru atitudinea sa atît de binevoitoare față de revoluționarii români

refugiați, Doxachi Hurmuzaki va fi cinstit, mai tîrziu, de către Grigore Al. Ghica, voievodul Moldovei — domn cu idei progresiste și unionist convins** — cu rangul de mare vornic.

Aceasta era atmosfera din conacul de la Cernaucă, și toți cei cinci fii ai lui Doxachi Hurmuzaki — Constantin, Eudoxiu (viitorul istoric), Gheorghe, Alecu și Neculai — au dus mai departe atît tradiția cîrturarească, cît și pe cea a luptei pentru progresul social și național. Activitatea istoricului Eudoxiu Hurmuzaki, de la a cărui moarte se împlinesc acum 100 ani, nu poate fi, însă, înțeleasă în măsură deplină corectă, decît dacă aruncăm o privire și asupra activității celorlalți frați. Astfel, cel mai mare, **Constantin Hurmuzaki** (1811-1869), cu studii juridice la Viena, participant direct la revoluția pașoptistă din Moldova, a ajutat materialmente pe Simion Bărnuțiu și pe Andrei Șaguna, a trimis bani și cărți asociațiilor culturale românești din Sibiu, Blaj și Brașov; statornicit în Moldova din 1844, a devenit apoi unionist înflăcărat, deputat în Adunarea ad-hoc, unde — ca și în Adunarea Electorală a Moldovei — a pledat cu însuflețire pentru unirea Principatelor. Alexandru Ioan Cuza i-a încredințat, în 1859 și 1861, portofoliul de ministru al Justiției; a fost ales deputat și vicepreședinte al Adunării Legislative.

Gheorghe (1817-1882) și **Alecu Hurmuzaki** (1823-1871) au editat, din octombrie 1848 pînă în septembrie 1850, revista **Bucovina, gazeta românească pentru politică, religie și literatură**; prin străduințele lui Alecu Hurmuzaki, cunoscutul revoluționar Aron Pumnul (1818-1866)*** — vestitul filolog „latinist“, profesorul de mai tîrziu al lui Eminescu — a fost numit profesor de limbă și literatură română, la catedra atunci înființată la Institutul de studii filozofice din Cernăuți. Tot aici, în 1862, acești frați au inițiat o **Societate pentru cultura și literatura românească**, inaugurată cu un discurs rostit de Alecu Hurmuzaki, iar ca deputați în Dieta provincială, și, mai apoi, și în Camera Imperială de la Viena, ei au apărut cu devotament drepturile și interesele românilor. Pentru meritele sale deosebite, Alecu Hurmuzaki a fost numit, la 22 aprilie 1866, membru al Societății literare române de la București (viitoarea Academie).

O viață mai retrasă de luptele politice a dus al cincilea frate **Neculai Hurmuzaki** (1826-1909), care, însă, a activat cu aceeași însuflețire în mișcarea culturală națională, ceea ce i-a adus proclamarea sa ca membru de onoare al Academiei Române, în 1883. Fiul său, **Constantin Hur-**

* Vezi Magazin Istoric, nr. 10/1973.

** Vezi Magazin Istoric, nr. 7/1970.

*** Vezi Magazin Istoric, nr. 11/1971.

muzaki (1863-1937), de asemenea membru de onoare al Academiei, a fost un remarcabil entomolog.

Cîteva cuvinte merită și cele două fiice ale bătrînului Doxachi Hurmuzaki: **Elisa**, căsătorită cu logofătul Gheorghe Sturdza de la Dulcești, de asemenea prieteni și sprijinitori ai pașoptiștilor și corespondenți ai lui Barițiu, și **Eufrosina**, mama poetului **D. Petrino** (1846-1878).

„O ocupație care va folosi națiunii...”

Drumul vieții lui **Eudoxiu Hurmuzaki**, al doilea din cei cinci frați, a fost oarecum deosebit. Născut la 29 septembrie 1812 la Cernauca, și-a făcut studiile superioare la

pol (1842). Atras de istorie, dobîndind o perspectivă clară asupra însemnătății acestei științe pentru afirmarea drepturilor poporului român, îndemnat și de prețuirea pe care Kogălniceanu o arăta documentelor istorice, pe care începuse a le publica în **Arhiva românească**, apărută în 1840, și în ale cărei pagini Constantin Hurmuzaki publicase în 1845 însemnate „documenturi aflate în Muzeul de la Odesa”, Eudoxiu Hurmuzaki s-a întors în vara aceluiași an, 1845, în Austria, cu hotărîrea să cerceteze arhivele vieneze și să copieze toate documentele referitoare la istoria românilor. În ianuarie 1846, s-a adresat Arhivei Ministerului de Externe de la Viena, cerînd să i se permită „a face copii și extrase după documentele ce se află în arhivă, documente care se referă la istoria românilor, din veacurile trecute

Familia vornicului Doxachi Hurmuzaki (fotografie după un tablou de la mijlocul sec. XIX, din colecția Tr. Larionescu); în spate, al treilea din dreapta: Eudoxiu, viitorul istoric

Viena, împreună cu fratele său Constantin, urmînd simultan cu dreptul și cursurile facultății de istorie; admis, apoi, ca practicant la o judecătorie vieneză, s-a înscris la doctorat, dînd și două examene, după care, la insistențele tatălui său, a revenit acasă. A făcut, apoi, o serie de călătorii, la Ipotești — moșie administrată de căminarul Gheorghe Eminovici — la Dulcești, ajungînd pînă la Constantino-

pînă la începutul timpului prezent”. Cu cereri similare s-a adresat și Ministerului de Interne și celui de Finanțe. Deși era cetățean austriac, a obținut aprobările necesare cu mari rezerve din partea conducătorilor arhivelor respective.

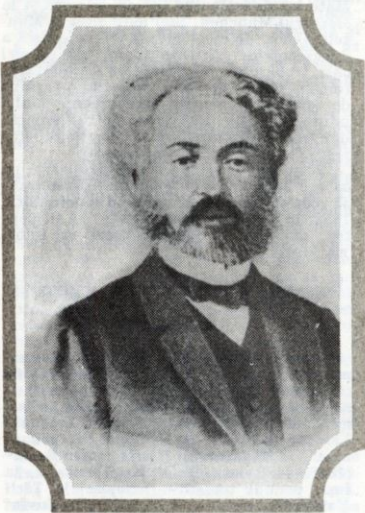
În toul acestor preocupări, care-l absorbisera cu totul, în martie 1848 izbucnește la Viena revoluția. Eudoxiu Hurmuzaki, membru al asociațiilor politice revoluțio-

mare, nu a putut rămâne departe de mișcarea românilor bucovineni pentru drepturi naționale și autonomie. Anexată Imperiului habsburgic la 1775, această regiune fusese încorporată așa-zisului regat al Galiei. Acum, în 1848, funtașii din Bucovina au cerut împăratului să acorde autonomia acestei provincii românești, prin separarea de Galia. Argumentarea istorică a petiției făcute în acest sens i-a revenit lui Eudoxiu Hurmuzaki. Cum primul memoriu a rămas fără ecou, Hurmuzaki a redactat încă unul, prezentat împăratului de o delegație din care a făcut parte. În urma acestor stăruințe, continuă și după retragerea guvernului și Parlamentului imperial la Olmütz și Kremier, în Moravia, sub presiunea evenimentelor revoluționare, prin Constituția promulgată la 4 martie 1849 Bucovina a devenit

Evenimentele revoluționare, la care Hurmuzaki a participat cu însuflețire și cu contribuții atît de însemnate pentru concetățenii săi, i-au arătat și mai limpede cît de necesară era adunarea actelor care priveau istoria poporului român; se confirmase în cursul evenimentelor, că fundamentindu-și drepturile sale istorice pe o bogată și de necontestat documentație, neamul nostru putea să poarte cu mai multe șanse lupta pentru libertate și o dezvoltare independentă. Cuvintele lui Bălcescu — „Istoria este cea dintîi carte a unei nații” — își vădiseră din plin înțelesul temeinic cel mai adînc. Pătruns de adevărul acestor idei, Eudoxiu Hurmuzaki și-a pus pasiunea pentru istorie în slujba luptei pentru progresul poporului român. **Aceasta a fost una din armele sale.**

Constantin Hurmuzaki, pașoptist și unionist înflăcărat

Alecu Hurmuzaki, întemeietor al Societății pentru cultura și literatura românească

nit **ducat autonom**, egal în drepturi cu celelalte țări care formau multinaționalul Imperiu habsburgic. Mai tîrziu, în 1860, cînd s-a încercat o revocare a hotărîrilor din 1849 și reincorporarea Bucovinei la Galia, tot Eudoxiu Hurmuzaki a fost acela care, conducînd acțiunea energică a unei delegații, a obținut reconfirmarea, autonomiei provinciei sale.

Cu aceste gînduri se va fi întors la Viena, în februarie 1852, și o scrisoare din 6 aprilie, adresată fratelui său, Constantin, ne dezvăluie nu numai munca sa din acel moment, ci și marile sale proiecte:

„Ocupația mea principală este explorarea tuturor arhivelor ministeriale, îndeosebi, însă, a Arhivei Ministerului de Externe, pentru a putea scrie o istorie documentată a Moldo-Valahiei, sau, mai bine-

zis, a națiunii românești. Zilnic lucrez mai multe ore în această arhivă, unde continui colectarea documentelor, întreruptă prin absența mea, servindu-mă de doi copisti stabili. Posed acum, în copii frumoase, aproape 600 documente, rapoarte, instrucțiuni etc. de o importanță istorică mai mare sau mai mică, care cuprind mult peste 250 coale și varsă o nouă lumină asupra multor probleme istorice din trecutul principatelor române [...]. După Paști, voi angaja cu bani grei probabil patru copisti, fiindcă mi s-a permis accesul atât în Arhiva Ministerului de Război, cât și în cea a fostei Cancellarii ungurești. Afară de aceasta, voi primi, peste câteva zile, de la Bach [ministrul de Interne — n.n.] autorizația să fac cerțări în arhivele din Budapesta, Sibiu, Cluj, Brașov, Lemberg [Liov] și Veneția. Material documentar se mai găsește și la Berlin și München, mai mult însă la Muntele Athos, de unde mi s-a trimis o listă a documentelor păstrate acolo, tot lucruri care trebuie să intereseze pe un adevărat român. Peste tot, este vorba de o acțiune de amploare, pentru care trebuie mulți bani și răbdare, atât știință cât și voință, dar în cele din urmă va fi folositoare istoriei" [istoriografiei românești].

Conștiința clară a muncii patriotice pe care o făcea atunci Eudoxiu Hurmuzaki se vede și din altă scrisoare, din octombrie 1852, în care scria fratelui său: „Am, pentru, moment, o ocupație care va folosi națiunii”.

Pentru promovarea culturii spirituale

Pentru a înțelege mai deplin ce a însemnat „acțiunea de amploare” începută de cărturarul bucovinean în 1845, nu trebuie să pierdem din vedere faptul că, în același an, Nicolae Bălcescu și August Treboniu Laurian scoteau, la București, primul număr al *Magazinului istoric pentru Dacia** (1845-1848), iar Mihail Kogălniceanu, la Iași, primul tom din *Letopisețele Țării Moldovei* (3 volume, 1845-1852). În *Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*, Bălcescu — el însuși înfrigurat scormonitor al arhivelor din Paris, Roma (Vatican), Genova și Viena — arăta, în 1845, necesitatea adunării tuturor surselor pe baza cărora să se poată scrie istoria poporului român. Începînd, deci, această acțiune simultan cu programul lansat de Bălcescu și independent de el, Eudoxiu Hurmuzaki demonstra că, la vremea aceea intelectualii din toate ținuturile românești aveau aceleași gânduri, aceleași idei, aceleași idealuri, văzînd în istorie arma spirituală cea mai puternică în lupta pen-

tru progresul poporului român. „Știu foarte bine — scria Eudoxiu Hurmuzaki în vara anului 1852 — că trebuie oferite nației românești ocazia și posibilitatea unui progres spiritual și material [...]. Pentru buna stare materială, se îngrijește fiecare român în parte, și, cu timpul, se obține acest lucru. Altfel se prezintă, însă, problema progresului spiritual, care, de obicei, este o urmare a bunei stări materiale. Dar tot atât de adevărat este că nu trebuie să-i urmeze [prea tirziu — n.n.]. Din pricina aceasta, este necesar să se jertfească unii indivizi pentru binele public și să fie gata să cheltuiască, în măsura mijloacelor lor, timp, muncă și bani, pentru promovarea unei laturi a culturii spirituale a neamului lor. Am înțeles să mă jertfesc, alegîndu-mi specialitatea istoriei” (subl. n.).

Aceste rinduri, care concentrează idealul întreg al lui Eudoxiu Hurmuzaki, arată că nu-i lipsea nici conștiința pionieratului, într-o vreme cînd unele din cele mai însemnate documente ale istoriei noastre trebuiau culese din ediții rare și scumpe, austriece, maghiare, germane, italiene, poloneze. Dar planul pe care-l țeseu, de cercetare a marilor arhive europene, neamînd nici pe cele de la Muntele Athos și Ierusalim, era prea vast ca să poată fi realizat într-o viață de om. Explorarea acelor arhive europene a fost continuată, patru-cinci decenii mai tirziu, de N. Iorga, apoi de I. Bogdan, A. Veress, de elevii școlilor române din Franța și Italia, la Ierusalim, Constantinopol și Muntele Athos ajungîndu-se ceva mai tirziu, prin Marcu Beza, C.N. Velichi, Paul Mihail, Gr. Nandriș ș.a.

Deocamdată, Hurmuzaki avea adunate cîteva mii de documente și începuse să se gîndească la tipărirea lor. În decembrie 1852, el scria fratelui său Constantin: „Am prezentat ginerului princiar Nicachi Mavrocordat, pe cînd se afla în trecere pe la Viena, un plan pentru editarea de documente istorice românești. Intenționez să-l invit pe domn a se înscrie ca abonat, și să participe, astfel, la întreprindere. Se pare că n-a făcut nimic, sau nimic esențial, și planul, se pare, se găsește și astăzi fără rost în minile sale” Nu se poate ști ce s-a întîmplat de n-a avut Hurmuzaki un răspuns pozitiv, dar credem că nu trebuie bănuită o atitudine ostilă din partea celor cărora — nu întîmplător — li se adresase: N. Mavrocordat era ginerele domnului Moldovei, Grigore Al. Ghica, cunoscut pentru patriotismul său, și datorită căruia, în anul următor, a văzut lumina tiparului, la Iași, primul volum din *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, după aproape patru decenii de la moartea autorului ei, Gheorghe Șincai. Mai mult decît atât, am arătat mai înainte că domnitorul păstra familia Hurmuzaki

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 5/1967 și nr. 5/1969.

frumoase sentimente de recunoștință și prețuire pentru acțiunile ei politice și culturale.

Cercetările în arhivele vieneze au continuat, după cât se pare, până în 1858. Dar, încă din 1855, fratele Alecu, asigurându-l că prin munca sa stăruitoare de până atunci și-a câștigat stima și admirația întregii intelectualități românești, îl îndemna să iasă din izolare pe care și-o impusese pentru cercetarea trecutului, mai ales că viața politică avea nevoie de oameni cu experiență și știința lui. Și doar Eudoxiu Hurmuzaki făcuse dovada acestor însușiri, ca și a utilității sale în politică, nu numai în evenimintele din 1848-1849, ci și ca avocat al locuitorilor din Cimpulung într-un greu proces, purtat timp de mai mulți ani cu fiscalul imperial austriac, pentru stăpânirea unor proprietăți. Cimpulungienii și-au manifestat recunoștința față de cel care le-a apărut străvechile drepturi, înălfind *Movila lui Hurmuzaki* și alegându-l membru al Dietei Bucovinei, a cărei primă sesiune s-a deschis la 6 aprilie 1861. Iar această Dietă, al cărei președinte a fost numit de către împărat, i-a încredințat mandatul de deputat în Camera Imperială de la Viena. În ambele calități, Eudoxiu Hurmuzaki a rămas același vajnic apărător al drepturilor și libertăților românilor; acuzat de naționalism, el a răspuns cu mândrie și curaj: „Noi ne iubim conaționali din Monarhie [Imperiul habsburgic — n.n.] și pe cei din afară de Monarhie, pe cei din Ardeal tot atît de mult ca și pe cei din Moldova, cu acea simpatie care se observă între conaționali, și care e atît de explicabilă“. Aceste cuvinte, rostite în 1861, la numai doi ani după Unirea Principatelor, arată de fapt, idealurile care-l animau pe autorul lor.

Pentru marile sale merite, atît în adunarea documentelor istorice, cît și în lupta națională a românilor bucovineni, Societatea academică română l-a ales membru al ei, la 2 august 1872.

„Monumentul cel mai nepieritor“

Eudoxiu Hurmuzaki a murit pe neașteptate, la 29 ianuarie (10 februarie) 1874 și a fost îngropat la Cernaucă. În urma sa, au rămas documentele, adunate cu atîtă trudă și cheltuială, precum și fragmentele unei istorii a românilor, pe care nu izbutise s-o termine, toate aceste manuscrise fiind transmise de către familie lui D.A. Sturdza*. La rîndul său, acesta le-a

încredințat Societății academice române, pentru valorificare. Titu Maiorescu, pe atunci ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, a numit o comisie, formată din Mihail Kogălniceanu, Alexandru Odobescu, Teodor Rosetti, D.A. Sturdza și Ioan Slavici ca secretar, cu misiunea de a se ocupa de tipărirea manuscriselor lui Hurmuzaki. Atunci, sarcinile s-au împărțit: D.A. Sturdza s-a îngrijit de editarea fragmentelor istorice, iar Slavici — de documente. Prima lucrare a apărut, în limba germană, sub titlul *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, („Fragmente din istoria românilor“), în cinci volume, în următoarea ordine: vol. I, *Istoria Principatelor Române dinădunărene pînă la pierderea pozițiilor de sine stătătoare, 1878*; vol. II, *Istoria bisericilor românești în Transilvania, 1881*; vol. III, *Istoria Principatelor Române de la urmașii lui Mihai Viteazul pînă la Pacea de la Karlowitz [1699], 1884*; vol. IV, *Istoria Principatelor Române și a relațiilor din Orient, de la Pacea de la Karlowitz pînă la Pacea de la Passarowitz [1718], 1886*; vol. V, *Istoria politică a românilor în secolul XVIII, 1886***.

După marii cronicari, după încercarea de sinteză, și ea neterminată, a lui Canteмир, după lucrarea lui Mihail Kogălniceanu scrisă la nivelul vremii ei, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens* (Paris 1837; ed. II, 1854), *Fragmentele* lui Eudoxiu Hurmuzaki au constituit, de fapt, prima încercare de cuprindere a întregii istorii românești, într-o sinteză de largă respirație, bazată pe o documentare cum nu se mai întîlnise în lucrările istorice românești de pînă atunci. Rămasă, din nefericire, neterminată și apărută postum, atît de tîrziu, încercarea de sinteză a lui Hurmuzaki a fost imediat depășită de *Istoria românilor din Dacia Traiană*, pe care A.D. Xenopol a început s-o tipărească din 1888.

În ceea ce privește documentele, D.A. Sturdza anunța, într-o ședință a Societății academice române, în 1877, că „sunt în număr de aproape trei mii bucăți, toate decopiate de pre originalele aflate în arhive. Ele vor forma șapte volume mari, din care a ieșit acum volumul al șaptelea și este în preparație la șaselea“. În adevăr, sub îngrijirea lui Slavici, volumul VII a apărut în 1876, iar volumul VI — în 1878. Nu se știe precis cîte documente copiasse Hurmuzaki: D.A. Sturdza dă cifra aproximativă de 3 000, în timp ce istoricul T. Bălan scotește o cifră dublă! Totuși, întrucît alt istoric, Sever Zotta, nepotul lui Hurmuzaki, arată că numărul documentelor copiate din arhive a fost de 2 717, e posibil ca diferența să privească

* Om politic liberal (vezi *Magazin Istoric*, nr. 10/1973), membru al Academiei din 1876, a avut preocupări istorice (a publicat documente, studii de numismatică etc.).

** În limba română, au apărut trei volume, traduse de Ioan Slavici: vol. I — 1879; vol. II și III — 1900.

pe acelea copiate din diverse colecții documentare străine.

Trebuie spus că tomurile colecției **Hurmuzaki** nu au apărut într-o ordine regulată; astfel, după volumele VII și VI, s-a trecut la volumele III-IV-V (cu mai multe părți!), apoi la **Suplimente**, și abia în 1887 s-a tipărit volumul I, partea 1. Această neregularitate se datora dorinței editorilor de a păstra **ordinea cronologică a documentelor**, deși pentru unele perioade actele respective nu erau încă adunate sau pregătite pentru tipar*.

Colecția **Hurmuzaki** a apărut pînă în 1942, însumînd 45 volume de format mare, care cuprind 30 782 documente dintre anii 1199-1851; 18 persoane au colaborat la această monumentală operă, dar contribuția cea mai însemnată au adus-o I. Slavici (12 volume), N. Iorga (10 volume), N. Densușianu (6 volume) și I. Nistor (4 volume). Istoricii și arhiviștii străini — polonezi, italieni, greci, suedezi — au ajutat și ei la completarea unor volume, trimițînd copii noi de documente, sau verificîndu-le pe cele deja existente. De aceea, după cum arată profesorul Aurelian Sacerdoțeanu, această colecție, care „a fost una din marile experiențe editoriale românești”, „reprezintă un efort de muncă excepțional și un conținut extrem de bogat”.

Publicarea mărturiilor străine relative la istoria românească a fost continuată și în zilele noastre: în semn de cinstire pentru cel prin ale cărui eforturi stăruitoare și dezinteresate se întemeiasă „cea mai importantă sursă de informații occidentale pentru relațiile politice ale țărilor dunărene și din Balcani”, colecția poartă mai departe numele lui Eudoxiu Hurmuzaki. Din seria nouă, s-au publicat trei volume (1962-1967), altele aflîndu-se în pregătire.

Înainte de a încheia, ni se pare util să reproducem încă trei opinii în legătură cu colecția **Hurmuzaki** și inițiatorul ei, opinii exprimate la 65 și, respectiv, 90 ani distanță una de alta.

„Viața lui Eudoxiu Hurmuzaki a fost o viață bine umplută. Ea poate servi de exemplu oricărui bărbat care privește cu seriozitate și conștiință la traiul său trecător pe acest pămînt. Eudoxiu Hurmuzaki era tipul unui bărbat adevărat, cult, statornic și plin de caracter, al unui învățat scrupulos, infatigabil [neobosit], și

* Această practică, impusă de necesități redacționale și editoriale, este continuată și azi, în toate țările care editează colecții de documente.

modest, al unui cetățean devotat și înfocat pentru binele public, al unui amic sincer și iubitor. Dar Eudoxiu Hurmuzaki și-a ridicat sieși monumentul cel mai nepieritor prin istoria românilor, scrisă de dînsul, și prin marea colecțiune de documente privitoare la istoria românilor, pe care el le-a cules” (D.A. Sturdza, 1879).

„Acum o sută de ani, cînd foarte puțini români se ocupau de istorie și de colecționare de material istoric, Eudoxiu Hurmuzaki a cheltuit timp și bani, achiziționînd și lăsînd să se copieze documente privitoare la istoria românilor. Acțiunea lui, pornită din îndemnul sufletului său generos, nu poate fi îndestul lăudată, iar munca lui, desfășurată pentru binele public, deplin apreciată. Un fapt se desprinde: Eudoxiu Hurmuzaki a așternut temeliele celei mai mari și mai bune publicațiuni de documente privitoare la istoria românilor. Fără neobosita lui muncă, istoriografia noastră de astăzi ar fi lipsită de cel mai important izvor de informațiune al ei. Prin colecțiunea sa de documente, Eudoxiu Hurmuzaki se situează între primii noștri istoriografi moderni” (T. Bălan, 1944).

„Prin numărul mare de editori și colaboratori români și străini, dar mai ales prin sprijinul necondiționat adus de numeroși arhiviști străini, se poate spune că sîntem în fața unei colaborări internaționale, care face cîinste celor ce au inițiat-o. Astfel, colecția **Hurmuzaki** reprezintă nu numai o culegere de documente externe privitoare la istoria națională a românilor, ci și un exemplu de internaționalism arhivist, pentru care militează astăzi arhivistica mondială” (Aurelian Sacerdoțeanu, 1969).

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

D.A. Sturdza, *Eudoxiu Hurmuzaki*, în *Columna lui Traian*, VIII, 1877; idem, *Schită biografică asupra lui Eudoxiu de Hurmuzaki și operele sale*, în *Analele Societății Academice Române*, tomul X, 1878; idem, în introducerea la vol. I din *Fragmente* ..., 1879; G. Barițiu, *Familia Hurmuzaki*, în vol. I din *Fragmente* ..., 1879; *Academia Română. Publicațiunile istorice Hurmuzaki*, București 1895; *Enciclopedia Română* (sub redacția lui C. Diaconovici), vol. II, Sibiu 1900, sub voce; Sever Zotta, *Eudoxiu Hurmuzaki, 1812-1912*, în *Arhiva Genealogică*, I, 1912; T.V. Stefanelli, *Eudoxiu Hurmuzaki, 1812-1912*, Cernăuți, 1913; T. Bălan, *Eudoxiu Hurmuzaki. Discurs festiv rostit la 28 martie 1924 cu prilejul serbării semicentenarului morții sale*, Cernăuți, 1924; idem, *Eudoxiu Hurmuzaki și colecția lui de documente*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, X, Cluj-Sibiu, 1944; Aurelian Sacerdoțeanu, *Colecția „Hurmuzaki”*, în *Revista arhivelor*, 2/XII, 1969.

Cărți sosite la redacție

● Dimitrie Cantemir — DESCRIEREA MOLDOVEI.

Traducere după originalul latin de Gh. Gușu. Introducere de Maria Holban. Comentariu istoric de N. Stoicescu. Studiu cartografic de Vintilă Mihăilescu. Indice de Ioana Crețulescu. Notă asupra ediției de D.M. Pippidi. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973; cea mai recentă ediție din celebra scriere a domnitorului și cărturarului român.

● George Macovescu — GHEORGHE LAZĂR.

Editura Albatros, București, 1973; viața și opera deschizătorului de noi drumuri în dezvoltarea învățământului superior în limba română.

● Ștefan Pascu — MIHAI VITEAZUL. UNIREA ȘI CENTRALIZAREA ȚĂRILOR ROMÂNE.

Editura Politică, București, 1973; mărețele fapte ale unui „Ahile de la prag de veac și de la prag de epocă”.

● V. Curticăpeanu — EPOCA LUI CUZA VODĂ.

Editura Enciclopedică Română, București, 1973; domnul Unirii și principalele sale înfăptuiri.

● N. Văcămanu — ISTORIE BUCUREȘTEANĂ.

Editura Enciclopedică Română, București, 1973; personaje, locuri și întâmplări mai puțin cunoscute din Bucureștiul secolului XIX.

● DIPLOMAȚI ILUȘTRI, vol. III.

Editura Politică, București, 1973; Hug de Groot (Hugo Grotius), Ioannis Capodistrias, Lord Palmerston, Ion Ghica, Bernhard von Bülow, Gustav Stresemann, prezentați de Valentin Georgescu, Dumitru Almaș, Dan A. Lăzărescu, Vasile Netea, Șerban Rădulescu-Zoner, N. Z. Lupu.

● CARTEA VECHĂ ROMÂNEASCĂ ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII CENTRALE UNIVERSITARE BUCUREȘTI.

Prefață de Virgil Cândea, București, 1973; fișele bibliografice a peste 350 lucrări tipărite în sec. XVII-XIX (până la 1830).

● Gh. Șincaj — OPERE, vol. IV.

Ediție îngrijită de Florea Fugaru, Editura Minerva, București, 1973; prima parte din *Chronicon Daco-Romanorum sive Valachorum et plurium aliarum nationum*, cunoscuta scriere a învățatului ardelean.

● Cassius Dio — ISTORIA ROMÂNĂ.

Traducere de conf. univ. dr. A. Piatkovski. Studiu introductiv de prof. univ. dr. Gh. Ștefan. Editura Științifică, București, 1973; fragmentele păstrate din principala operă a istoricului latin de origine greacă.

● Mario Ruffini — BIBLIOTECA STOLNICULUI CONSTANTIN CANTACUZINO.

Traducere din limba italiană de D.D. Pănalescu și Titus Pîrvulescu. Prefață de Virgil Cândea, Editura Minerva, București, 1973; renumita bibliotecă de la Mărgineni a Stolnicului Constantin Cantacuzino (c. 1650-1716) — după părerea lui M. Ruffini poate cea mai mare din Europa Orientală a acelei epoci.

● Dr. Ion Vlăduțu — ETNOGRAFIA ROMÂNEASCĂ.

Editura Științifică, București, 1973; principalele probleme ale etnografiei românești.

● STUDII CLASICE, vol. XV.

București, 1973; un nou număr al publicației editată de Societatea de studii clasice din R. S. România.

DWIGHT DAVID EISENHOWER, născut la Denison (Texas), la 14 octombrie 1890, în familia unui mecanic. În 1911 reușește să intre la cea mai renumită instituție de învățământ a armatei americane, Academia Militară West Point, al cărei absolvent devine în 1915, cu gradul de locotenent. Se căsătorește, la 1 iulie 1916, cu Mamie Geneva Doud. După intrarea Statelor Unite în primul război mondial participă la instruirea de unități pentru frontul din Franța. În 1918, la vârsta de 28 ani, conform sistemului existent în armata americană deține, temporar, gradul de colonel. După încheierea demobilizării (1920) este confirmat maior și trece la comanda unei subunități de blindate. Urmează școala de stat major la Fort Leavenworth, Școala de război și Colegiul industrial al armatei, după care funcționează în aparatul secretarului adjunct al Departamentului de război și, ulterior, la Statul major al armatei. În 1935, generalul Douglas Mac Arthur îl transferă pe locotenent-colonelul Eisenhower în Filipine. Revine în Statele Unite după patru ani, preluând, pentru scurt timp, comanda unui regiment. După ce asumă funcția de șef de stat major al unor mari unități, este numit din nou, în urma intrării Statelor Unite în al doilea război mondial, la Statul major al armatei. Avansat general-maior în martie 1942.

Cu acest număr
Magazin istoric începe
publicarea câtorva episoade principale
din memoriile generalului D.D. Eisenhower¹
din timpul celui de-al doilea
război mondial.
Prezentarea care le însoțește
plasează aceste mărturii,
apărute la trei ani după încetarea
marii conflagrații,
în contextul dat de documentele,
istoriile oficiale și memoriile apărute ulterior.

1) D. Eisenhower, *Crusade in Europe*, Doubleday, New York, 1948.

A deținut funcțiile de comandant șef al forțelor anglo-americane în Africa de Nord (1942), Italia (1943). În decembrie 1943 a fost numit comandant suprem al forțelor expediționare anglo-americane în nord-vestul Europei. După debarcarea în Franța i se acordă gradul de general de armată. Devine comandant al forțelor de ocupație americane în Germania după capitularea necondiționată a celui de-al III-lea Reich. Din noiembrie 1945 și pînă în anul 1948 este șef al Statului major al armatei americane. Între 1948-1950 este președinte al Universității Columbia din New York, iar apoi pînă în 1952 comandant suprem al forțelor N.A.T.O. În iulie 1952 demisionează din armată, pentru a accepta candidatura la președinția Statelor Unite, ca exponent al Partidului Republican.

Investit președinte la 20 ianuarie 1953 și 21 ianuarie 1957. În cursul ambelor mandate, vice-președinte a fost Richard M. Nixon. Nepotul său, David Eisenhower, ziarist, este căsătorit cu Julie Nixon, fiica actualului președinte al S.U.A.

În cuvîntarea de adio rostită cîteva zile înainte de a părăsi Casa Albă, președintele D. Eisenhower declara: „Această îmbinare a unei imense organizări militare cu o vastă industrie de armament este un fapt nou în experiența americană. Influența totală—economică, politică și chiar spirituală—se face simțită în fiecare oraș, în fiecare instituție de stat, în fiecare serviciu al guvernului federal. Recunoaștem necesitatea imperativă a acestei dezvoltări. Și totuși trebuie să înțelegem gravele ei implicații. Munca noastră, resursele noastre, mijloacele noastre de trai, însăși structura societății noastre sînt implicate. În consiliile guvernamentale trebuie să ne ferim de acceptarea unei influențe nedorite din partea complexului militar-industrial, fie că această influență este sau nu căutată. Posibilitatea creșterii dezastruoase a puterii greșit folosite există și va persista” (New York Times din 18 ianuarie 1961).

D.D. Eisenhower a murit, după al șaptelea infarct miocardic, la 28 martie 1969, ora 12 și 25.

Lucrări: *Crusade in Europe* (1948); *The White House Years: Mandate for Change, 1953-1956* (1963), *Waging Peace, 1956-1961* (1965); *The Papers of Dwight David Eisenhower. The War Years*, vol. 1-5 (1970). („Cruciada în Europa”; „Anii de la Casa Albă”; „Mandat pentru schimbare”; „În căutarea păcii”; „Documentele lui D. D. Eisenhower”; „Anii de război”).

CRUCIADA ÎN EUROPA

Memoriile comandantului șef al forțelor anglo-americane pe fronturile din Africa de Nord, Italia, Europa Occidentală

— Tu ești, Ike?²
— Da!
— Șeful³ spune să sari în primul avion și să vii aici fără să mai pierzi o secundă. Spune-i patronului tău⁴ că ordinul oficial va fi transmis mai târziu.

Apelul telefonic al colonelului Walter

Bedell Smith⁵, aflat în clădirea masivă și sumbră a Departamentului de război din Washington, l-a chemat în paginile istoriei pe un alt colonel, necunoscut pînă atunci, dar care avea o mare calitate în acel moment. Era singurul ofițer de Stat major aflat pe teritoriul Statelor Unite, care, prin serviciul efectuat în Filipine avea o imagine concretă asupra problemelor din această zonă.

2) Diminutiv sub care era cunoscut Eisenhower.
3) Generalul G. Marshall, șeful Statului major al armatei americane în ajunul și în timpul celui de-al doilea război mondial.

4) Generalul W. Krueger, comandantul Armatei a 3-a.

5) Ulterior general. Din septembrie 1942, șef al statului major al lui Eisenhower.

Trecuseră numai cinci zile de la atacul Japoniei asupra bazei de la Pearl Harbour, care antrenase Statele Unite în cel de-al doilea război mondial. În aceeaşi sufocantă zi de 12 decembrie 1941, colonelul D. Eisenhower a părăsit, pentru totdeauna Fort Sam Houston (Texas), unde îndeplinea funcţia de şef de Stat major al Armatei a 3-a. Reacţia în lanţ a evenimentelor avea să imprime însă o cu totul altă traiectorie carierei lui D. Eisenhower. Cu excepţia primelor zile petrecute la Washington, el nu avea să se mai ocupe niciodată în cursul războiului de operaţiunile din Pacific. La 16 februarie este numit în fruntea Secţiunii planurilor de război şi subşef al Statului major al armatei S.U.A. După nici o lună, a trecut în fruntea nou createi Divizii a planurilor de operaţiuni. Din acest moment, soarta sa a fost tot mai mult legată de războiul din Europa.

Dacă ştirea atacului de la Pearl Harbour a semănat o enormă confuzie în Statele Unite, urmată de o puternică voinţă de apărare şi ripostă, asupra premierului britanic W. Churchill ea a avut un efect tonic⁸. Privirea tristă şi obosită a dispărut, dintr-o dată, premierul, asupra căruia cei doi ani de război pusese o puternică amprentă părea că întinerise. Din subsolul blindat de la Storey's Gate⁹, unde-şi mutase sediul, după ce o bombă germană distrusese parţial reşedinţa oficială din Downing Street 10, orizontul părea că se luminează. Acum americanii erau pe aceeaşi corabie cu englezii, după cum se exprimase preşedintele Roosevelt într-o convorbire telefonică avută cu Churchill.

La 12 decembrie 1941, ziua în care colonelul Eisenhower fusese convocat la Washington, Churchill a părăsit, în cel mai mare secret, Londra. În aceeaşi seară s-a îmbarcat în portul Greenock, pe bordul crucişătorului DUKE OF YORK. Atlanticul era agitat, dar nimic nu putea strica buna dispoziţie a premierului. El a examinat cu şefii săi de stat major planurile viitoarelor operaţii, a stabilit tactica discuţiilor de coordonare cu Statele Unite, a eforturilor de război, a indicat liniile de acţiune. La 16 decembrie Churchill şi-a închis în cabina sa şi, timp de patru zile, a redactat memorandumul destinat să constituie baza convorbirilor cu F.D. Roosevelt: „În esenţă, principalul efort ofensiv al operaţiilor în vest, în 1942 va urmări ocuparea şi controlul de către Marea Britanie şi Statele Unite a tuturor posesiunilor franceze din nordul şi vestul Africii şi controlul ulterior al Marii Britanii asupra întregului litoral nord-african între Tunis şi Egipt“.

Traversarea oceanului a durat nouă zile. Între timp, contra-ofensiva armatei sovie-

tice în faţa Moscovei se dezvoltă cu succes. Trupele hitleriste, care numai cu o lună înainte puteau vedea prin binoclu turlele Capitalei, erau împinse spre vest. Sub loviturile divizilor siberieni, în omătul din pădurile de mesteceni, se împotmoleşte şi capotează definitiv „războiul fulger“. Vestea despre prima mare înfrângere a trupelor germane în cel de-al doilea război mondial străbate meridianele.

„Conferinţa Arcadia“¹⁰ dintre preşedintele Statelor Unite şi premierul Marii Britanii a început chiar în ziua sosirii lui W. Churchill la Washington. În aceeaşi seară, de 22 decembrie, Churchill (găzduit la Casa Albă), a insistat cu ardoare asupra debaterii în Africa, ceea ce va duce — susţinea el — la „închiderea cercului“ în jurul Germaniei şi Italiei, iar, prin invadarea Siciliei dividendele politice vor începe să curgă, schimbând situaţia strategică în tot nordul Mediteranei. Se confirma, astfel, presupunerea comandanţilor militari americani că punctul de vedere britanic era „motivată mai ales de scopuri politice decât de argumente strategice puternice“. Ei considerau că acceptarea propunerii britanice ar constitui „o greşeală de primă dimensiune“. Aceste raţionamente se confruntaseră în cabinetul preşedintelui cu cele parvenite de la colonelul William Donovan¹¹ şi cu ale fostului însărcinat cu afaceri al S.U.A. la Vichy, Robert Murphy¹².

În momentul „Conferinţei Arcadia“ ultimul îndeplinea misiunea de trimis special al preşedintelui Roosevelt în Africa de Nord franceză. Aceştia apreciau că Mediterana devenise o „mare a nimănui“ între Europa şi Africa şi că interesele Statelor Unite cereau să se exploateze o atare situaţie.

„Marea strategie“¹³ a format obiectul unor dezbateri amănunţite ale şefilor de stat major american şi englez care, în fiecare seară le raportau preşedintelui şi primului ministru. Dar în cursul celor trei săptămâni cît a rămas Churchill în Statele Unite, pe teatrele de operaţiuni s-au petrecut evenimente care nu puteau să nu influenţeze cursul sinuos al dezbaterilor:

a) *frontul de război* — contraofensiva armatei roşii, armată care a dus greu celui de-al doilea război mondial, după ce a aruncat înapoi cu 350 kilometri trupele hitleriste de lângă Moscova se trans-

8) Denumire codificată a primei conferinţe Roosevelt-Churchill de la Washington.

9) Avocat celebru din Wall Street, însărcinat, la începutul anului 1941, cu o misiune de informare în Egipt, Grecia, Bulgaria, Iugoslavia, Albania, Turcia. Ulterior, şef al organismului de spionaj O.S.S. (Office of Strategic Services — „Biroul Serviciilor Strategice“) cu gradul de general.

10) Ulterior consilier politic la cartierul general al lui Eisenhower în Africa.

11) Noţiune care îngloba stabilirea planurilor militare şi politice pentru perioada celui de-al doilea război mondial.

6) Vezi Magazin Istoric, nr. 5/1969.

7) Cartier în centrul Londrei.

Bombardiere americane în al doilea război mondial, cunoscute sub denumirea de forțe zburătoare

formă într-o ofensivă generală, care cuprindea o mare parte a frontului sovieto-german; b) *frontul din Pacific și Asia de Sud-Est* — japonezii ocupă Hong-Kong, Manila, Insula Wake, sudul Birmaniei și întreaga Malayezie, cu excepția extremității sudice (Johore), ajungând în vecinătatea bazei de la Singapore; c) *frontul din Africa* — în urma atacului torpiloarelor italiene asupra bazei de la Alexandria, Marea Britanie pierde supremația navală în Mediterana Răsăriteană: ofensiva în deșertul libian a trupelor engleze nu dă rezultate decisive, forțele germane se consolidează în sectorul El Agheila. Churchill consideră că evenimentele din deșert subminează posibilitățile de a-i convinge pe americani la o debarcare imediată în Africa.

Concluziile militare ale „Conferinței Arcadia” afirmău că „Germania era factorul predominant al puterilor axei și, în consecință, zona Atlanticului și Europa este considerată teatrul de război decisiv”. Se ajunsese la un compromis, care avea să dea naștere ulterior multor conflicte de interpretare. Churchill a obținut totuși ca prima operație de amploare să se desfășoare în bazinul Mediteranei. Roose-

velt, sprijinindu-se pe argumentele consilierilor săi militari, aprecia aceasta în sensul că „în 1943 calea să fie curățată pentru o reîntoarcere pe continent”, iar Marea Britanie să fie transformată într-o „platformă a invaziei”.

Abia întors la Londra, Churchill se văzu confruntat cu o nouă agravare a situației din Africa. Africa Korps¹² reocupa la sfârșitul lunii ianuarie Benghazi. Dar ceea ce nu-i dădea pace premierului era ideea că, la Washington, Statul major american trecuse la pregătirea primelor planuri în vederea invaziei în Franța.

La 25 martie, generalul Eisenhower a înaintat superiorului său, generalul Marshall, un memorandum în care demonstra că „principala țintă a primei ofensive majore trebuie să fie Germania, care să fie atacată prin Europa Occidentală”. Chiar în aceeași zi, în cursul unui dejun la președinte, memorandumul era discutat și aprobat.

La 2 aprilie, Roosevelt l-a anunțat pe Churchill că intenționează să-i trimită la

12) Grupul de unități blindate al Wehrmachtului trimis în 1941 în Libia sub comanda mareșalului Rommel.

Londra pe Harry Hopkins¹³ și pe generalul George Marshall pentru a-i comunica unele „concluzii vitale”. A doua zi președintele a trimis o nouă telegramă reflectind atît preocupările sale politice, cît și starea de spirit a momentului: „Poporul dv. și al meu cer stabilirea unui front care să ușureze presiunea ce se exercită asupra rușilor și popoarele noastre sînt suficient de avizate pentru a-și da seama că rușii ucid în prezent mai mulți germani și distrug mai mult echipament decît noi doi împreună”.

Hopkins și Marshall au sosit la Londra la 8 aprilie și au rămas aici o săptămînă¹⁴. Churchill a acceptat planificarea și pregătirea unei ofensive majore în Europa pentru 1943 și a unei debarcări limitate, eventual în 1942, la Pas de Calais¹⁵. Între timp Roosevelt i-a cerut șefului guvernului U.R.S.S., I.V. Stalin, să-l trimită pe comisarul poporului pentru Afacerile Externe, V.M. Molotov, la Washington, pentru a putea lua „o hotărîre definitivă cu privire la orientarea strategică a acțiunilor noastre militare comune”.

Problema principală pentru U.R.S.S. în relațiile cu ceilalți membri ai coaliției antihitleriste era deschiderea celui de-al doilea front. Mr. Brown¹⁶ a explicat-o clar la Londra și Washington. Cu toate rezervele lui Churchill, în comunicatele comune date publicității s-a anunțat „crearea celui de-al doilea front în 1942”. Dar într-un aide-memoire adresat guvernului sovietic, W. Churchill a precizat că „nu ne putem lua nici un angajament în această chestiune”.

Concomitent cu Molotov, la Londra se afla și generalul Eisenhower, trimis de Marshall, pentru a stabili „recomandări privind viitoarea organizare și dezvoltare a forțelor noastre în Europa”. La 8 iunie, revenit la Washington, Ike a prezentat șefului său ierarhic „Directiva pentru comandantul teatrului de operații european” și a insistat să fie examinată imediat. Marshall i-a răspuns:

— Desigur, am să o citesc. S-ar putea ca tu să fii omul care să o execute.

În scurt timp a fost constituit organismul „Teatrul european de operații al armatei Statelor Unite”, comandant fiind numit Eisenhower. În momentul respectiv în Marea Britanie singurele uni-

tăți americane erau Divizia 34 și Divizia 1 blindată, doar parțial instruite. Problema cardinală în preocupările generalului Eisenhower devenise absorbirea pe „platforma invaziei” a unui număr de aproximativ 2 000 000 combatanți americani¹⁷.

Între timp, Churchill a cerut lui Roosevelt o nouă întîlnire. A doua conferință de la Washington a început la 21 iunie, în momentul în care Rommel capturase Tobrukul¹⁸. Această criză, agitatea spectrului pierderii Caiului și Canalului de Suez, i-au servit de demonstrație pentru abandonarea ideii debarcării în Franța și pentru a insista, cu virulență, în favoarea invadării Africii de Nord. „Winston — notează medicul său, Lordul Moran — s-a servit de căderea Tobrukului pentru a-i determina pe americani să disloce o parte a materialului destinat invaziei în Franța și să-l trimită în Valea Nilului. El a declanșat o serie de evenimente care au condus la operația «Făclia»¹⁹ și prin aceasta la întîrzierea invaziei în Franța pînă în 1944”. La 8 iulie, Churchill a comunicat lui Roosevelt că cere renunțarea la „Baros”, susținînd că în debarcarea în Africa de Nord franceză „se găsește adevăratul al doilea front în 1942”.

Reacția Statului major american a fost explozivă. Generalul Marshall și amiralul E.J. King²⁰, cu sprijinul ministrului de Război, H. Stimson, au recomandat Casei Albe ca „Statele Unite să întoarcă spatele Marii Britanii, care a renunțat la angajamentele asumate în aprilie” și „să lovească decisiv Japonia”. Roosevelt n-a fost de acord. El a hotărît să-i trimită pe Hopkins, Marshall și King la Londra, unde, din ordinul său expres, aceștia au acceptat realizarea operației „Făclia” la începutul lunii octombrie.

În după-amiaza zilei de 26 iulie, Eisenhower a fost chemat urgent de Marshall, care se afla în apartamentul londonez de la somptuosul Claridge Hotel. Cînd Ike a intrat, Marshall i-a spus prin ușa întredeschisă de la baie ce hotărîre a fost luată și că el, Eisenhower, va comanda forța expediționară. Această decizie este explicată de numeroși istorici nu datorită faptului că Ike ar fi dovedit calități de mare conducător de bătălii, ci pentru că „era omul care putea crea, controla și vitaliza o vastă organizație compusă în egală măsură din tehnicieni și combatanți, care să elimine fricțiunile și să inspire fiecărui participant un profund respect pentru conducerea, abilitatea și buna sa voință”.

13) Consilierul principal al președintelui, figura centrală a „trusului creierului” — grupul de experți și prieteni intimi ai lui F.D. Roosevelt constituit încă din timpul campaniei electorale pentru Casa Albă din 1932.

14) În acest interval au capitulat ultimele forțe aliate în Sumatra și principalele forțe americane din Filipine.

15) Planurile strategice pentru această variantă au fost codificate drept operațiunea „Baros”.

16) Nume de cod folosit în corespondența secretă dintre șefii guvernelor celor trei puteri: U.R.S.S., Anglia, S.U.A., pentru V.M. Molotov. Acesta a sosit la Londra la 20 mai, la Washington la 29 mai și s-a întors din S.U.A. la Londra la 9 iunie.

17) La 6 iunie 1944, cînd a început debarcarea în Franța, sub comanda lui Eisenhower se aflau în total 2 876 489 oameni.

18) Vezi *Magazin Istorie*, nr. 9/1973.

19) Denumirea sub care a fost elaborată planurile militare ale debarcării în Africa de Nord franceză.

20) Șeful operațiunilor navale.

La 12 august în plină ofensivă de vară a trupelor Axei pe frontul de răsărit în direcția Fluviului Volga, Churchill a sosit pentru prima oară în U.R.S.S. La Kremlin el i-a comunicat lui Stalin că în 1942 nu poate fi deschis al doilea front. Apoi, din câteva trăsături, a desenat, pe o bucată de hîrtie, un crocodil. Premierul britanic a explicat că intenționează să atace bestia nazistă sub „pîntecele moale”, respectiv în sudul Europei, prin Mediterana, și, în acest sens, o debarcare în nordul Africii ar fi esențială pentru traversarea, în 1943, a Canalului Mîneicii. Două zile mai tîrziu a fost emisă numirea oficială a lui Eisenhower cu misiunea de a stabili controlul

asupra zonelor Oran-Alger-Tunis și Casablanca, în vederea „completei anihilării a forțelor Axei, care se opun forțelor britanice în deșertul apusean și al intensificării operațiilor aeriene și pe mare împotriva instalațiilor Axei în Mediterană și facilitării operațiilor pe continentul european”.

Din acel moment, rămăseseră mai puțin de trei luni pînă la ziua de 7 noiembrie, ajunul debarcării în Africa, cînd stațiile de radio americane și engleze aveau să repete de zeci de ori mesajul codificat: „Robert sosește! Robert sosește!”.

Eugen PREDA

„ROBERT“ DEBARCĂ ÎN AFRICA*

După aproximativ șase săptămîni de pregătiri intense am fost încunostiințați că dl. Robert D. Murphy, principalul reprezentant al Departamentului de Stat American în Africa de Nord, ne va vizita în cea mai deplină discreție pentru a studia împreună implicațiile politice și șansele acțiunii noastre în această regiune, factori dintre cei mai incerti ai întregii operații. Guvernul de la Vichy¹ avea un statut de neutralitate și, în toată perioada războiului, Statele Unite menținuseră cu el relații diplomatice normale².

Atît guvernul american, cît și cel britanic aveau

convingerea că opinia publică nord-africană³ înclina în favoarea aliaților. De aceea, voiau să dea expediției aspectul unei operații întreprinse ca răspuns la dorința populației locale de a se elibera de jugul de la Vichy. Nu numai că eram hotărîți să evităm a-

cată în următorii termeni de Secretarul de Stat, C. Hull, ambasadorul britanic la Washington, lordul Halifax: „am continuat legăturile cu guvernul de la Vichy numai pentru a beneficia de avantajele decurgînd din existența reprezentanților americani — E.P.] la Vichy, în Africa Franceză etc., care ne furnizează căi pentru cererile noastre insistente ca guvernul de la Vichy să respecte regulile neutralității și să nu depășească condițiile armistițiului” (Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers. 1942. Europe, vol. II, Convorbire din 4 mai 1942).

3) Conform convenției de armistițiu germano-franceze, în coloniile Franței nu urmau să fie trimise trupe de ocupație. Guvernul de la Vichy dispunea în coloniile din Africa de Nord de efective mai importante în Algeria — 60 000 combatanți. Cînd se referă la „opinia publică nord-africană”, Eisenhower are în vedere structurile administrației coloniale din Maroc și Algeria și armata franceză, în rîndurile căreia se aflau numeroși antinaziști.

dăgurea Franței⁴ la lista atît de lungă a dușmanilor noștri, dar voiam să creăm, pe cît posibil, impresia că venisem în Africa nu prin forță, ci mai curînd ca invitați. Era de așteptat ca debarcarea să întîmpine din partea oficialităților o oarecare rezistență, deoarece în Europa francezii continuau să fie sub cizma teutonă. Dacă puteam însă demonstra că opinia publică era întru totul potrivnică conducătorilor de la Vichy, opoziția politică pe care proiectul nostru o întîmpina în Marea Britanie și S.U.A. ar fi fost atenuată. Murphy, care se afla de multă vreme în Africa, fusese informat din timp, în cadrul unei discuții confidențiale cu președintele Statelor Unite, de posibilitatea unei acțiuni militare în această regiune. Ajutat de personalul său diplomatic, el a urmărit în mod constant evoluția opiniei publice, și a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a depista liderii politici și militari ostili axei și care-și păstraseră funcțiile doar dintr-un senti-

* Substituirile aparțin redacției.

1) La 17 iunie 1940 maresalul Pétain, care în ajun devenise președintele Consiliului de Miniștri al Franței, a cerut armistițiu Germaniei. Acest act semnat la 22 iunie a impus ocuparea de către trupele germane a două treimi din teritoriul național francez. Guvernul Pétain s-a instalat la Vichy în teritoriul neocupat. La 11 iulie Philippe Pétain își asumă funcția de șef al statului. Judecat după eliberarea Franței, Pétain a fost condamnat la moarte (august 1945), pedepsă comutată în detențiune pe viață. Moare în 1951.

2) Poziția Statelor Unite în această problemă a fost expli-

4) Regimul de la Vichy.

ment de datorie față de Franța. Amabil, prietenos și deosebit de abil, vorbind o franceză corectă, R.D. Murphy era omul potrivit pentru această misiune. Activitatea sa dintre anii 1940-1942 a contribuit fără îndoială la obținerea victoriei finale.

De la Alger la Londra prin Washington

Călătoria sa din toamna anului 1942 la cartierul meu general de la Londra, a fost întreprinsă în cel mai strict secret. La Washington — prima escală — i s-a dat o uniformă și gradul fictiv de locotenent-colonel, iar la mine s-a prezentat sub numele de Mc. Gowan. Ne-am întâlnit într-un loc dinaintea stabilit în afara orașului și în aproximativ 24 ore, era din nou în drum spre Washington⁹.

Murphy ne-a indicat numele personalităților franceze favorabile aliaților, precum și ale celor hotărâte să ne acorde un ajutor efectiv. De la el am aflat care erau moralul armatei și starea de spirit a populației civile. Foarte perspicace, ne-a avertizat că cea mai mare rezistență o vom întâmpina în Marocul Francez, unde, ca delegat al sultanului pentru Afacerile Externe, funcționa generalul Noguès¹⁰. Ne-a furnizat, de

asemenea, detalii privind forța militară franceză în Africa, înzestrarea materială și nivelul de instrucție al forțelor aeriene, terestre și marine. Potrivit calculului său, era limpede că o rezistență puternică din partea francezilor s-ar fi soldat cu o luptă sângeroasă; dacă însă francezii ar fi luat cu promptitudine decizia de a ni se alătura, atunci puteam spera într-o desfășurare rapidă a ofensivei noastre, ofensivă ce avea drept obiective principale ocuparea Tunisiei și surprinderea forțelor lui Rommel prin spate. Dl. Murphy era incredincșat că ne vom găsi în fața unei situații intermediare între cele două extreme. Evenimentele ulterioare au dovedit că nu s-a înșelat.

Asupra unui alt punct însă pronosticurile sale au fost total greșite, dar nu din vina lui. Fusese convins de către generalii francezi Charles Emmanuel Mast, șeful Statului major al Corpului 19 armată din Algeria, Marie Émile Bét-houart, comandantul diviziei din Casablanca și alți ofițeri francezi care își riscau viața pentru noi, că aducerea generalului Henri Giraud¹¹ în Africa, în mod ostentativ, pentru a provoca o rebeliune împotriva guvernului de la Vichy, ar fi declanșat un entuziasm general și întreaga Africă s-ar fi unit sub ordinele unui șef, despre ca-

re Murphy fusese informat că ar fi foarte popular în această regiune. Cîteva săptămîni mai tîrziu, într-un moment de criză a politicii noastre, aveam să ne dăm seama că această speranță fusese eronată.

Murphy avea certitudinea că în nordul Africii cooperarea cu anumii prieteni ai noștri ar fi devenit mai activă prin aducerea unui ofițer superior din statul meu major, pentru stabilirea unui contact direct. Bineînțeles înțînirea trebuia organizată cu cea mai desăvîșită discreție, căci dacă ar fi fost descoperită, trîmșii mei ar fi fost cu siguranță internați în lagăr, iar ofițerii francezi compromiși, ar fi fost judecați de către autoritățile de la Vichy ca trădători. Cu tot riscul am hotărît pe loc să trimitem o misiune la generalul Mast și colegii săi. Deoarece, firește, nu puteam merge eu însumi, am ales dintre mai mulți voluntari, pe adjunctul meu, generalul Clark¹², care avea să fie însoțit de o mică suită.

Au călătorit cu avionul și submarinul și totul s-a petrecut conform planului stabilit. Numai că, în cele din urmă, suspiciunea autorităților locale i-a obligat pe conspiratorii francezi să se împrăștie în grabă, iar pe generalul Clark și suita sa să se ascundă în așteptarea reîmbărcării. Din cauza timpului nefavorabil îmbarcarea a fost dificilă dar, în afara unei băi forate și a pierderii unei mici sume de bani, nu s-a întîmplat nimic grav. Expe-

5) Măsurile de precauție urmăreau să împiedice spionajul german, deosebit de activ în Africa de Nord, să afle scopul real al deplasării lui Murphy de la Alger, unde era instalată misiunea sa, la Washington. Fîind un diplomat atît de binecunoscut s-a urmărit totodată să nu se afie la Berlin, datorită vreunei indiscreții, de prezența sa la Londra, ceea ce ar fi furnizat indicii că se pregătete „ceva” în Africa de Nord.

6) Generalul Paul Noguès și-a petrecut cea mai mare parte a carierei sale în Africa. Rezident general în Maroc din 1936 și comandant-șef

al forțelor franceze din Africa de Nord (1939) el se raliază din primul moment regimului Pétain.

7) Comandant al Corpului 7 armată, la izbucnirea celui de-al doilea război mondial. La 15 mai 1940 a preluat comanda Armatei 9, dar după trei zile a fost făcut prizonier de armata germană și internat în fortăreața de la Königstein (Saxonia). A evadat în aprilie 1942, refugiindu-se în sudul Franței, care nu se afla sub ocupația germană. Din mai 1942, generalul de Gaulle, care se afla la Londra, a făcut mai multe apeluri ca Giraud să i se alătore. După cum scria de Gaulle în *Memoriile* sale, aceste „avansuri n-au eșuat decît făcerea”.

8) Generalul maior Mark W. Clark, fost coleg la Academia Militară West Point cu D.D. Eisenhower. A venit în Marea Britanie în iunie 1942 în calitate de comandant al Corpului 2 de armată americană. Pînă la sosirea la Londra a generalului Bedell Smith în septembrie 1942, a îndeplinit funcția de șef de stat major al lui Eisenhower și a participat la planificarea operației „Făclia”. După preluarea conducerii Statului major al forței expediționare de către B. Smith, a devenit locțiitor al generalului Eisenhower.

difică s-a dovedit utilă, furnizându-ne noi informații și detalii, care însă nu ne-au obligat la nici o modificare a proiectelor noastre.

În subteranele Gibraltarului, așteptind vreme bună

La Londra nu mai era nimic de făcut de acum înainte. Când mi-am închis biroul, am respirat ușurat. Pentru motivarea absenței mele din capitala Marii Britanii a fost pusă în circulație o versiune complicată, potrivit căreia plecam într-o vizită la Washington. La această washington. La această washington în scenă a participat chiar și președintele. În ziua de 5 noiembrie 1942 am pornit spre Gibraltar⁹ cu o escadrilă formată din cinci forțăreze zburătoare¹⁰. Aici am fost întâmpinați de guvernator, generalul-locotenent Sir F.N. Mason Mac Farlane, care ne-a oferit cu deosebită ospitalitate reședința guvernamentală drept cartier general. O serie de mici neînțelegeri au făcut ca timp de mai multe ore Londra să nu primească nici o știre despre avionul în care mă așlam, raportându-se numai sosirea normală a celorlalte 4 aparate ale grupului. Această întârziere a provocat, fără știrea noastră, o profundă neliniște printre membrii statului major care se mai

aflau încă, în mare parte, în Marea Britanie. Un avion care nu reușise să decoleze odată cu noi a pornit în ziua următoare și a fost atacat de 2 JUNKERE tip 88¹¹. Un membru al echipajului a fost rănit, dar mitralierii avionului american au reușit în cele din urmă să-l alunge pe atacant.

Am coborât în subteranele forțăreței Gibraltar, unde erau instalate birourile noastre și aici l-am întâlnit pe amiralul Cunningham¹², care efectuase călătoria din Anglia la bordul unui cruciător rapid. Împreună am trecut în revistă buletinele meteorologice și ale războiului și am început să studiem și să verificăm tot ceea ce realizasem pînă în acel moment.

După 3 zile de așteptare, într-o noapte am zărit, în sfârșit, primele nave făcându-și apariția la intrarea în strîmtoare. Le-am urmărit trecerea urcați pe promontoriile întunecate. Totuși nici o veste despre vreun atac aerian sau submarin. Speram tot mai mult că inamicul, folosind tactica utilizată în trecut împotriva convoaielor de la Malta¹³, va continua să-și concentreze forțele aeriene, submarine și terestre în estul Siciliei, în vederea declanșării unui atac pustiitor asupra navelor, pe măsură ce acestea s-ar fi apropiat de pasajul strîmt ce separă

insula de continentul african.

În elaborarea planului inițial, eventualitatea de a ne găsi la Casablanca în fața unei situații deosebit de grele a fost unul din factorii care m-au împiedicat să păstrez cel mai mare contingent al nostru pentru operația din această regiune.

Există primejdia ca, în ultimul moment, operația de la Casablanca să fie amînată. În această situație, nu rămîneau decît două soluții. Prima, de a ordona întîrzierea debarcării acestui mare convoi, care urma să se învîrtească prin zonele maritime învecinate, în așteptarea unui moment favorabil. Proiectul avea însă dezavantaje multiple. În primul rînd pierderea elementului de surpriză al atacului din vest. În al doilea rînd, expunerea vaselor la atacurile submarinelor inamice care mișunau în Golful Biscaia și spre sud. În al treilea rînd, considerabila diminuare a impresiei de forță copleșitoare, produsă de un atac simultan în cele trei porturi.¹⁴ Totodată, trebuia finit seama și de limita capacității de aprovizionare cu combustibil a navelor.

A doua alternativă consta în aducerea întregului convoi vestic în Mediterana și masarea lui în apropierea portului deja aglomerat al Gibraltarului. Astfel se economisea combustibil, iar convoiul se putea oricînd reîntoarce la Casablanca spre a debarca conform planului; sau, corpul expediționar putea forța acțiunea asupra Oranului și apoi era liber să-și croiască drum în jos, de-a lungul căii ferate, spre coasta nord-vestică.

Nici una dintre alternative nu era ispititoare, deoarece fiecare implica rezuirea și adaptarea pripită a unor planuri în curs de executare. Totuși, legea probabilităților indica necesi-

14) Casablanca, Alger, Oran.

9) Hotărîrea de a instala cartierul general al forțelor expediționare la Gibraltar a fost dictată de vecinătatea acestor baze militare britanice de viitorul teatru de operațiuni anglo-american din Africa de Nord. În momentul respectiv, Gibraltarul era și singurul punct din Europa Continentală aflat sub controlul aliaților occidentali. Cartierul general al lui Eisenhower a fost transferat ulterior la Alger, la 23 noiembrie 1942.

10) Denumire sub care au devenit cunoscute avioanele de bombardament cu rază lungă de acțiune, B-17, produse de compania BOEING.

11) Tip de avion militar german.

12) Andrew Browne Cunningham, amiral englez, comandantul forțelor navale pentru operațiunea „Facila”. La 20 februarie 1943 a fost numit comandant-șef al flotei aliate în Mediterana.

13) La cartierul general al lui Eisenhower se știe că intensificarea activității navale anglo-americane în apropierea Gibraltarului va fi interpretată de către comandanamentele german și italian ca premergătoare unor acțiuni de sprijinire a garnizoanelor britanice din Insula Malta și în vederea deplasării spre răsăritul Mediteranei, așa cum se mai întîmplase și cu alte convoaie.

tatea de a adopta una din ele.

Până în chiar după amiaza precedentă atacului, buletinele meteorologice transmise de pe unul din submarinele noastre din regiunea Casablanca fuseseră pesimiste. Am hotărât că, în cazul în care nu se vor îmbunătăți, să încerc o de- viere a expediției spre Gibraltar, ceea ce ne-ar fi răsturnat planurile, dar ar fi fost totuși o soluție mai bună decât navigarea fără rost a navelor prin ocean.

Niciodată, în tot timpul războiului, nu am simțit un mai deplin sentiment de ușurare ca cel produs a doua zi dimineață, de sosirea unui raport laconic, anunșind ameliorarea condițiilor atmosferice de pe coastă și desfășurarea debarcării conform planului. Am rostit o rugăciune de mulțumire. Temerile mele cele mai negre fuseseră spulberate.

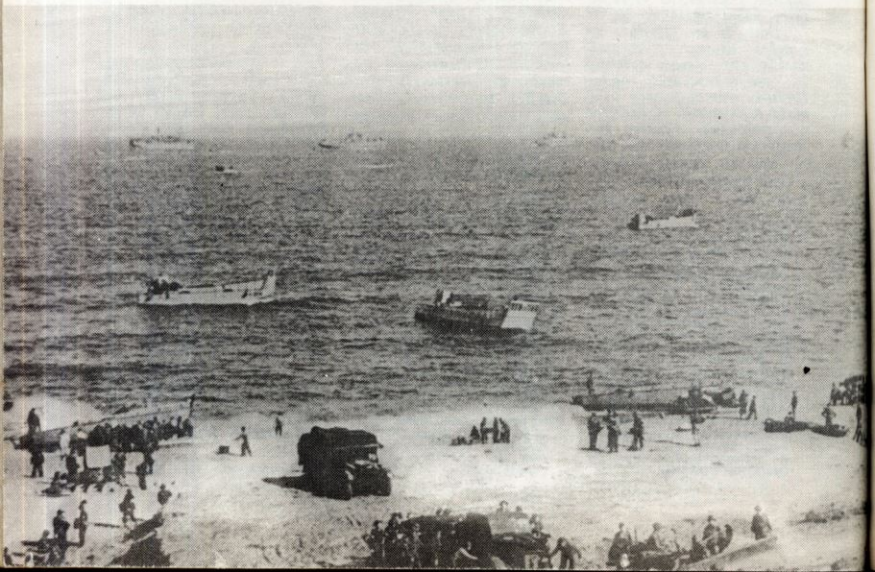
O dificultate neprevăzută ne-au creat comunicațiile prin radio. La începuturile

campaniei toate comunicațiile cartierelor generale ale aliaților, cu diferitele expediții, se efectuaseră numai prin radio; constatarea că posturile noastre de emisie-recepție funcționau prost sau deloc era de-a dreptul demoralizantă. Defecțiunile se datorau în mare parte supracărcării rețelei navale, care lega vasele statului nostru major de Centrul de transmisie din Gibraltar. Dar, indiferent de cauză, am hotărât transferarea cât mai urgentă a statelor majore de la Gibraltar pe continent (în nordul Africii — n.t.).

Prima comunicare de pe frontul de luptă ne-a dezamăgit. Nava americană THOMAS STONE, făcând parte din convoiul îndreptat spre Alger și transportând un batalion întărit de trupe americane, fusese torpilată la 7 noiembrie la numai 250 kilometri de destinație. Detaliile lipsind, ne temeam de pierderea unui număr considerabil de vieți omenești.

Șansa surprinzătoare de care beneficiasem până atunci nu diminuase grija noastră pentru soarta celor de pe bordul vaselor. Până seara nu am putut primi nici o informație. Mai târziu însă am aflat că incidentul avusese o urmărire îmbucurătoare, în privința onoarei armatei americane. Se înregistrau puține victime și nava nu fusese grav avariată. Nu exista pericolul unei scufundări. Totuși, ofițerii și echipajul, nevoind să aștepte remorcarea vasului spre un port convenabil, au primit cu aclamații decizia comandantului de a se imbarca în șalupe, ca să ajungă la timp la destinație. Vremea proastă de după-amiază a zădărnicit aceste intenții temerare, silindu-i pe toți să se urce pe un distrugător și pe alte nave de escortă. Debarcarea a avut loc, dar cu 20 ore întârziere. Din fericire, absența acestor trupe nu a avut consecințe însemnate în aplicarea planului nostru.

Trupele aliate au debarcat la Alger declanșând operația „Făclia”

Controverse cu Giraud

După-amiaza aceleiași zile de 7 noiembrie mi-a prilejuit una dintre cele mai dezolante întrevederi din perioada războiului. Deoarece atît Londra, cît și Washingtonul erau ferm încredințate că generalul Giraud putea atrage forțele franceze din Africa de Nord în tabăra aliaților, începusem încă din octombrie — prin intermediul d-lui Murphy — negocieri în vederea eliberării generalului aflat sub stare de arest, cu domiciliu forțat în sudul Franței. Un plan detaliat fusese elaborat de cîțiva dintre prietenii noștri francezi împreună cu dl. Murphy, revenit în Africa după vizita sa la Londra. Ținut la curent cu pregătirea acțiunii prin intermediari demni de încredere, generalul Giraud evadase și ajunsese pe fîrm la timpul stabilit, în ciuda vigilenței nemților și a guvernului de la Vichy. Se îmbarcase în plînd noapte, pe o mică navă care avea să-l ducă la unul din submarinele noastre, ancorat în apropierea fîrmului. După ce stabilise cu mare dificultate legătura cu generalul Giraud, submarinul britanic — la a cărui comandă se afla, în mod special pentru această unică expediție, căpitanul Jerauld Wright din marina Statelor Unite — ieșise în larg, unde într-un loc dinainte fixat întîlnise unul din hidroavioanele noastre; astfel, în după-amiaza zilei de 7 noiembrie, generalul, însoțit de trei ofițeri, se îndrepta spre cartierul meu general.

Această împlinire atît de succint relatată a fost în realitate o aventură deosebit de curajoasă și îndrăznească.

Deși îmbrăcat civil, generalul Giraud își păstrase prestația de ostaș. Înalt de peste 1,80 m, drept, avea mersul aproape rigid, iar vorba și manierele fe-pene. În ciuda peripecțiilor

prin care trecuse, avea o înfățișare impunătoare, iar experiențele din timpul războiului, inclusiv lunga perioadă de captivitate și dramatica evadare, nu-i slăbiseră spiritul său combativ.

Curînd am descoperit că părăsise Franța, închipuindu-și că avea să preia imediat comanda întregii acțiuni aliate. În această calitate și-a oferit serviciile cînd s-a prezentat la mine. Nu puteam să i le accept în asemenea condiții. Voiam să plece în Africa de îndată ce puteam să-i garantăm securitatea, iar acolo să preia comanda acelor trupe franceze care aveau să i se alăture voluntar. Mai presus de orice, doream să-l avem de partea noastră, căci ne frămînta în permanență teama nemîndurisirii de a ne pomeni angajați într-o luptă lungă și grea cu francezii, nu numai spre durerea și în detrimentul nostru, ci în detrimentul campaniei noastre împotriva Germaniei.

Generalul Giraud n-a putut fi înduplecat; avea convingerea că erau în joc onoarea sa și a fîrții și prin urmare nu-i era îndădăruit să accepte un rol inferior celui de comandant șef. Ceea ce era cu neputință. Numirea unui comandant șef al forțelor aliate constituia un proces complicat, necesitînd acordul simultan al conducătorilor militari și politici ai guvernelor implicate. În mod legal, nici un comandant subaltern nu ar fi putut accepta ordine din partea generalului Giraud. Mai mult, în acel moment, în cadrul Comandamentului aliat nu se afla nici un singur francez.

Ne-am străduit să-i explicăm toate acestea generalului. Era zdărnicit și dezamăgit, iar după multe ore de discuții s-a simțit obligat să-și decline orice participare la acțiune, declarînd: „Generalul Giraud nu poate accepta un post de subaltern în această acțiune. Compatrioții săi n-ar înțelege și onoarea sa de sol-

dat ar fi pătată". Era de compătimit, mai cu seamă că-și lăsase în Franța întreaga familie, ai cărei membri aflîndu-se la discreția germanilor, extrem de iritați, erau amenințați de a deveni ostateci. El însuși riscase foarte mult trecînd de partea noastră.

Consilierii mei politici din acea vreme, dl. H. Freeman Matthews, de la Departamentul de Stat al S. U.A. și dl. William H.B. Mack, de la Ministerul de Externe britanic, fuseseră atît de afectați de acest deznodămînt, încît au sugerat să i se atribuie în mod formal comanda generalului Giraud, conducerea efectivă a operației revenindu-mi în fapt mie. Lor li se părea că de asocierea numelui lui Giraud la acțiune, putea depinde succesul sau dăzrastrul ei. N-am fost de acord cu acest subterfugiu, menținîndu-mi hotărîrea de a continua campania exact ca și cînd nu l-am fi întîlnit niciodată pe generalul Giraud, în cazul în care acesta nu accepta comanda acelor contingente ale forțelor franceze din Africa de Nord care ar fi consimțit să lupte alături de noi împotriva Germaniei.

Discuția cu generalul Giraud a continuat, cu intermitențe, pînă după miezul nopții. Deși înțelegeam destul de bine franceza generalului, am insistat să folosim un interpret, spre a evita orice neînțelegere datorită limbii. Cînd toți interpreții noștri s-au simțit complet epuizați, generalul Clark și-a oferit serviciile și, deși nu vorbea perfect franceza, ne-am descurcat destul de bine, una din explicații fiind faptul că, după prima oră de discuții, fiecare dintre noi nu făcea decît să repete într-una argumentele expuse la început. Cînd, în sfîrșit, generalul Giraud s-a retras pentru a se duce la culcare, nu exista nici un indiciu că ar fi acceptat o cît de mică modificare a pretențiilor sale inițiale. În loc de bun

seara ne-a declarat: „În această acțiune Giraud va fi un spectator”. A fost totuși de acord să ne întâlnim a doua zi dimineața la guvernatorul general. În seara aceea, experții politici ai cartierului nostru general aveau mutre triste.

Înainte de a-mi încheia ziua am trimis șefilor Statului major combinat¹⁵ o dare de seamă detaliată asupra întîlnirii și am avut satisfacția de a primi un răspuns prompt, împreună cu asigurarea că poziția mea era sprijinită întru totul. Sfîrșitul mesajului era înțeligibil, dar am putut descifra următoarele: „Singura noastră părere de rău este că ați fost nevoiți să consacrați atît de mult din timpul dumneavoastră acestei chestiuni, într-o perioadă în care...” Ce noroc că atunci nu puteam prevedea cît de mult timp aveam să pierd în cursul săp-tămînilor următoare cu conferințele enervante și exasperante privind politica externă a Africii de Nord!

Prima debarcare, primele victorii, primele decepții

Din fericire, o noapte de somn l-a ajutat pe generalul Giraud să-și schimbe părerea și în ședința de a doua zi dimineață a declarat că va participa la acțiune în condițiile propuse de noi. I-am promis că dacă va reuși să-și asigure sprijinul francezilor, îl voi considera administrator al regiunii, așteptînd un moment prielnic în care autoritățile

15) „Șeful Statului major combinat”— organism permanent de elaborare și aplicare a strategiei anglo-americane, constituit în timpul Conferinței Roosevelt-Churchill de la Washington (22 decembrie 1941-14 ianuarie 1942), cu sediul în capitala Statelor Unite. În timpul celui de-al doilea război mondial, acest organism a ținut opt sesiuni cu participarea președintelui S.U.A. și a primului ministru al Marii Britanii.

civile să poată determina voința populației.

Din convorbirile ulterioare purtate cu generalul Giraud a reieșit că între concepția sa și a mea în privința strategiei ce trebuia adoptată era o deosebire radicală. El era de părere că atacul trebuia îndreptat de îndată împotriva Franței meridionale, neacordînd nici

tea să-și dea seama cît de necesară ne era Africa de Nord ca bază de acțiune, cît de necesar era pentru noi să avem o bază bine întărită în această regiune, înainte de a declanșa, cu șanse de succes, ofensiva în zona meridională a Europei¹⁶.

Nu cunoștea lecția pe care noi o învățasem în timpul

Coloană în marș din corpul expediționar german din Africa de Nord

o atenție Africii de Nord. I-am demonstrat că în timp ce vorbeau trupele debarcau pe plajele stabilite; că nu exista nici o posibilitate de a asigura debarcării propuse de el concursul aviației și că tonajul actual al flotei Aliaților nu permitea să imprime ofensivei din sudul Franței forța de soc necesară respingerii rezistenței pe care, cu siguranță, germanii o vor opune. În sfîrșit, i-am explicat că operația în care eram angajați se baza pe o serie de măsuri organizatorice și administrative atît de complicate și minuoase, încît schimbarea propusă de el era complet imposibilă.

Generalul Giraud nu pu-

16) Nu este clar motivul acestei afirmații a lui Eisenhower, apărută în memoriile publicate în 1948. Cert este că, în momentul discuției cu Giraud, anglo-americii nu stabiliseră dacă următoarea operațiune de amplasare va avea loc în nordul Mediteranei. Premierul Churchill și Statul major imperial aveau, într-adevăr, această intenție. În ce privește Statul major american, acesta era împotriva desfășurării de operații în sudul Europei. De altfel, în rapoartele trimise de generalul Eisenhower la Washington, la 8 noiembrie, asupra convorbirilor cu Giraud nu se făcea nici o mențiune asupra vreunei ofensive în zona meridională a Europei (*The Papers of Dwight David Eisenhower. The War Years, Volume II*, John Hopkins Press, Baltimore and London, 1970; documentele:

războiului cu privire la efectul unei forțe aeriene cu baza pe continent, asupra unor vase navigând fără protecție. Probabil că nu analizase niciodată din punct de vedere tactic felul în care flota britanică pierduse, în Pacificul de Sud, cele două mari nave PRINCE OF WALES și REPULSE, imprudent expuse atacului unei aviații cu bază continentală. Avea, pe deasupra, impresia că dacă aliații ar fi fost dispuși, ei ar fi putut duce în sudul Franței 500 000 oameni în numai două sau trei săptămâni. Îi era greu să înțeleagă că ne angajaseră într-o operație care solicita resursele noastre până la limită și că tocmai din pricina insuficienței acestor resurse fusese obligată să ne calculăm riguros obiectivele strategice inițiale.

În timpul nopții și în primele ore ale zilei de 8 noiembrie începuseră să ne parvină rapoarte operaționale destul de încurajatoare. După cum prevăzusem debarcarea la Alger nu întâmpinase aproape nici o rezistență și regiunea fusese repede ocupată, în mare măsură datorită realizărilor anterioare obținute de dl. Murphy, prin intermediul generalului Mast din armata franceză, precum și simpatiei generalului Juguin¹⁷, în ciuda atitudinii antagone pe care acesta o manifestase oficial față de noi.

Ideea că ar fi trebuit grăbită intrarea în regiunea Tunisiei era mereu prezen-

tă în mintea noastră. În noaptea de 8 am făcut câteva însemnări pe care le mai am încă: „Batem pasul pe loc în sectorul oriental, în loc să ne îndreptăm fără întârziere spre Bône-Bizerta¹⁸”.

Am debarcat și la Oran, unde însă forțele franceze din regiune, în special cele navale, au opus o rezistență înverșunată. Au avut loc lupte grele în cursul cărora și-a primit botezul focului Divizia 1 americană, care pînă la sfîrșitul războiului avea să reziste unui alt de lung șir de lupte. Deși insuficient instruită Divizia 1, cu ajutorul unei părți a Diviziei 1 motorizate, a învins și în ziua de 9 noiembrie eram convinși că în curînd vom putea anunța că am obținut victoria în această zonă. În ziua de 10, la Oran a început lupta. Generalii Fredendall¹⁹ și Terry de la M. Allen²⁰ au trecut cu bine primul lor examen.

Fusesem încunștințați că atacul coastei sud-vestice începuse, dar nu aveam nici o informație privind desfășurarea lui. În anumite puncte, în special la Port-Lyautey²¹ aveau loc lupte grele. În cursul lunii marea fusese liniștită o singură zi, de care profitasem pentru a debarca, dar vremea bună durase puțin și ne fusese foarte greu să aducem întăririle. Am făcut tot ce mi-a stat în putință să intru în legătură cu comandanții sectorului occidental, contra-amiralul H.K.Hewitt²² și generalul

Patton²³. Radioul însă iarăși nu funcționa cum trebuia, transmițînd doar semnale neinteligibile. Am încercat atunci să stabilim legătura cu Casablanca, prin intermediul unor bombardiere ușoare, dar cum francezii au doborât câteva, am înțeles că nici această metodă nu era bună. Disperat, l-am întrebat pe amiralul Cunningham dacă nu avea în port o navă de mare viteză. Din fericire, unul din cele mai rapide vase tocmai se afla la Gibraltar, de unde urma să-și continue transportul de provizii strict necesare flotei din Malta; amiralul mi l-a oferit fără ezitare, punîndu-mi-l la dispoziție pentru timpul necesar stabilirii contactului cu forțele angajate în sectorul occidental. Am alcătuit pe dată un grup de stat major sub conducerea contra-amiralului Bernhard N. Bieri din marina americană, care în mai puțin de o oră a pornit la drum.

În dimineața zilei de 9 noiembrie, generalii Clark și Giraud au plecat cu avionul la Alger, cu scopul de a găsi o cale de înțelegere cu autoritățile franceze superioare. Aveau misiunea de a pune capăt luptelor și de a asigura sprijinul francez în operațiile protejate împotriva Germaniei.

Răceala cu care generalul Giraud a fost primit de francezii din Africa de Nord a dat o cumpănită lovitură speranțelor noastre; el a fost complet ignorat. Discursul său radiodifuzat, prin care anunța că prelua comanda în Africa de Nord franceză și îndemna forțele franceze să înceteze lupta împotriva aliaților, nu a avut nici un efect.

Versiunea românească a memorieiilor:
Dana LOVINESCU, Mădălina NICOLAESCU

23) General-locotenent. Fost instructor al lui Eisenhower la Colegiul de război. La 6 martie 1943 a preluat, în Tunisia, de la generalul Fredendall comanda Corpului 2 al armatei S.U.A.

586 — To Combined Chiefs of Staff; 587 — To George C. Clegg Marshall; 590 — To Combined Chiefs of Staff. Hotărîrea de a se trece la ocuparea Siciliei a fost luată la Casablanca (ianuarie 1943).

17) Generalul Alphonse Pierre Juin a comandat în 1940 o divizie franceză pe frontul din Belgia. Făcînd prizonier, a fost eliberat în 1941, la cererea lui Pétain, care l-a numit comandant șef al forțelor franceze din Africa de Nord. După debarcarea aliată în Africa de Nord s-a raliat lui Giraud. Ulterior, comandant al forțelor franceze angajate în luptele din Tunisia împotriva trupelor germano-italiene.

18) Bône (denumirea actuală — Anaba) — port la Mediterană, situat în partea de răsărit a Algeriei. Bizerta — port și importantă bază navală în Tunisia.

19) General-maior, comandant al Corpului 2 al armatei americane și al forțelor de debarcare la Oran.

20) Comandantul Diviziei 1 de infanterie americană, care a debarcat la Oran.

21) Port Lyautey (denumirea actuală — Kenitra) — port la Atlantic în apropierea capitalei marocane, Rabat.

22) Comandantul forței navale speciale americane pentru debarcarea în Maroc.

SOCRATE ÎN FAȚA TRIBUNALULUI HELIAȘTILOR

VALERIU BUDURU

Atena, anul 399 î.e.n. În Piața Heliaia, locul de activitate al Tribunalului heliaștilor, începe o zi care avea să intre în istorie sub semnul uneia din cele mai tragice confruntări judiciare. 501* judecători ai acestui tribunal, din cei 6 000 aleși** în fiecare an din rindurile cetățenilor, spre a judeca diferite cazuri, se întrunesc în ședință. Timpul consacrat procesului este limitat și, cu ajutorul clepsidrei — cunoscutul ceas al antichității — scurgerea vremii este atent măsurată. Așa cum cer tradiția și legea, instanța trebuie să încheie audierea părților și să pronunțe sentința încă înainte de a apune soarele. Altfel nu este cu puțință, chiar și pentru faptul că în ziua următoare n-ar mai fi posibil să se întrunească un număr atât de mare de judecători.

Cu toate acestea, acuzatul, celebrul filozof Socrate, în vîrstă de mai bine de 70 ani, chemat în fața judecătorilor sub povara unor mari și grele învinuiri, nu pare nici grăbit și nici infrișat. Dimpotrivă. Sigur de dreptatea cauzei

* În unele izvoare, 500 judecători.

** Alegerea se făcea de către magistrații supremi ai Atenei, cite 600 reprezentanți pentru fiecare din cele 10 triburi ale cetății. Nu de mult, un grup de arheologi au descoperit vestigiile unei clădiri în care se crede că s-a desfășurat procesul intentat lui Socrate. Este vorba de o sală cu coloane clădită în sec. VI î.e.n. Între vestigii se presupune că se află și resturile băncii pe care ar fi stat filozoful.

sale, stă drept și calm în fața tribunalei, ascultînd pe cei ce-l acuză și cumpă-
nindu-și gîndurile. Mai surescîtați și temători par acuzatorii săi: Meletos, un
poet lipsit de talent, tăbăcarul și negustorul Anytos, unul din șefii partidei demo-
crate, și retorul Lycon. Toți trei aparțin tendinței conservatoare a democrației
sclavagiste, ostilă marilor adevăruri afirmate de filozof și, în plus, fiecare îi
poartă adînci dușmăni personale.

Primul care ia cuvîntul în fața instanței
este Meletos. El îl învinuiește pe Socrate
de impietate față de zei, de încercarea de
a introduce noi zeități și de corupere a
tineretului. Își încheie rechizitoriul cerînd
pentru nelegiuirile comise de învinuit
pedeapsa cu moartea. Dar, deși rostit cu
vehemență, cuvîntul său este atît de necon-
vingător, încît — după cum afirmă Pla-
ton — dacă judecătorii ar fi votat ime-
diat, nici o cincime din ei n-ar fi sprijinit
acuzarea*. Urmează Anytos, vechi duș-
man al lui Socrate, principalul inițiator
al procesului. El îl urăște pe acuzat nu
numai pentru înțelepciunea și ideile sale,
dar și pentru că acesta îl batjocorește în
public pentru ignoranța sa, reproșîndu-i
și faptul că — din cauza zgîrceniei —
nu se îngrijește de educația fiului său;
încearcă să fie la fel de vehement, susți-
nînd că Socrate, ori nu trebuia adus în
fața instanței, ori, odată adus aici, n-are
altă soartă decît moartea. O sentință de
achitare — argumentează Anytos — n-ar
face decît să sporească prestigiul filozo-
fului și, deci, influența sa în rîndurile
tineretului. Nici afirmațiile lui n-au însă
suficientă forță de convingere. Apoi vor-
beste Lycon. Orator de profesie, acesta
își potrivește cu mai multă îndemînare
cuvintele și rechizitoriul său impresio-
nează pe judecători. Nu atît, însă, încît
să obțină condamnarea lui Socrate.

„Nu fiindcă sint trufaș, bărbați ai Atenei...”

În cadrul proceselor din vechea Atenă,
se obișnuia că învinuitul să se roage, să
se tirască în genunchi, implorînd clemența

* Tribunalele din vechea Grecia nu cunoșteau
prezența procurorilor și avocaților de profesie.
Orice cetățean putea îndeplini rolul de acuzator,
avînd însă obligația de a obține, la proces, cel
puțin o cincime din voturile judecătorilor în favo-
rea sa. În caz contrar, era pasibil de pedeapsă cu
amendă de 1 000 drame, cu pierderea dreptului
de a mai fi acuzator și cu interdicția de a aduce
sacrificii zeilor. Că avocați existau logografi, ce
puteau, cel mult, alcătui o apărare, pe care incul-
patul o citea în instanță.

Partile în cauză se înfruntau, deci, direct în fața
instanței. Aceasta, la rîndul ei, dat fiind numărul
mare de judecători, nu avea posibilitatea să deli-
bereze asupra hotărîrii pe care urma s-o ia și, ca
atare, nu putea grădă pedeapsa în raport de vino-
viața acuzatului. Ea trebuia doar să decidă dacă
acuzatul este vinovat, și în caz afirmativ, să să-
bilească, prin vot, pedeapsa, pe baza propunerilor
făcute de acuzatori și acuzat, normele judiciare
existente cînd ca și învinuitul să-și propună o
pedeapsă.

tribunalului. El își aducea în fața in-
stanței soția și copiii, rudele și prietenii,
care, pentru a îndupleca pe judecători,
se lămețau și plîngeau îndelung. Însuși
Pericle — după cum ne spune Plutarh —
fusesse nevoit să se tîngie în fața
judecătorilor pentru a-și salva soția, tri-
misă în judecată de dușmanii săi sub
învinuirea că strică moravurile cetății.

Nu așa procedează Socrate. El nu aduce,
pentru a cere îndurare, pe nici unul din
cei trei copii ai săi, pe nici o altă rudă,
pe nici un prieten. Nu se roagă și nu im-
ploră, deși spune: „Am și eu, preabunule,
ceva rude, căci, vorba lui Homer, «n-am
răsărit din stejar și nu m-am născut dintr-o
stîncă»”. De ce nu face una ca asta? „Nu
fiindcă sint trufaș, bărbați ai Atenei, pre-
cizează el, nici fiindcă vă disprețuiesc;
nu este vorba nici dacă întîmpin moartea
cu vitejie sau cu frică. Pentru cîntea
mea, a voastră și a întregului stat, eu nu
găsesc de cuviință să fac asta, la vîrsta
mea, cu trecutul și numele meu...”

Într-adevăr, un trecut nepătat și un
nume răsunător, dar care tocmai prin
ceea ce reprezentau ele mai nou și mai
strălucitor în epocă intrau în conflict
cu vechi norme și vechi convingeri ale
claselor ce dominau atunci societatea
ateniană. Pentru că, în fond, procesul
și sfîrșitul filozofului atenian, ca, de
altfel, procesele atîtor martiri ai științei,
care și-au apărut cu prețul vieții convin-
gerile lor, n-au fost altceva decît o aprigă
înfruntare între gîndirea înaintată ce-
și croia drum în luptă cu concepțiile înve-
chite. Ceea ce a dus la judecarea și con-
damnarea filozofului a fost, de fapt, ori-
ginalitatea gîndirii sale, superioritatea
ei față de climatul spiritual al vremii în
care a trăit, spiritul critic pe care gîndi-
torul l-a manifestat în afirmarea concep-
țiilor sale.

Socrate n-a elaborat un sistem filozofic
închegat. El a abordat mai multe domenii
ale gîndirii umane, ocupîndu-se cu precă-
dere de problemele vieții morale și înde-
sebi de propagarea virtuții și cercetarea
căilor obținerii ei. Potrivit concepțiilor
gînditorului atenian, punctul de plecare
al filozofiei trebuia să-l constituie cunoaș-
terea omului de către el însuși, identi-
ficarea de către fiecare a propriilor sale
valori morale și intelectuale. „Cunoaște-te
pe tine însuși”, celebra deviză scrisă de
învățații antici pe frontispiciul Tem-

plului din Delfi*, a fost însușită de Socrate, devenind principiul fundamental al filozofiei sale. „Nu poți cunoaște lumea, spunea el, dacă nu te cunoști mai întâi pe tine”. Omul, cunoscându-se astfel pe el, analizându-se în lumina faptelor și experienței sale, aflând ceea ce știe și ceea ce nu știe putea deveni mai înțelept, mai drept, mai curajos și cumpătat, adică mai virtuos.

Intr-o lume în care se considera că însușirile oamenilor sînt hotărîte — ca și destinul lor — de zei, că nimic nu se poate schimba fără voință și intervenția acestor forțe supranaturale, ideile formulate de gînditorul grec nu puteau fi socotite decît primejdioase pentru normele și rînduiele predominante în societate. Mai ales că astfel de idei erau tot mai larg îmbrățișate de diverse categorii de cetățeni și îndeosebi de tineri.

A negat oare filozoful zeii oficiali ai Atenei, așa cum l-au acuzat adversarii săi? În mod direct, nu. Dimpotrivă, ca orice bun atenian, el credea în zei și le aducea jertfe. Dar prin îndemnul adresat oamenilor de a gîndi asupra faptelor lor, de a și le aprecia pe baza experienței acumulate din viață, care-i putea lămuri asupra a ceea ce este bine și rău, el clintea de pe soclurile lor unele din zeitățile oficiale ale Atenei. În lumea divinităților atotputernice, considerate a fi stăpîne absolute ale destinului oamenilor, filozoful introducea astfel zei noi — conștiința și rațiunea.

Concepțiile lui Socrate n-au depășit limitele idealismului antic și, de-a lungul multor secole, diverși gînditori și școli filozofice au folosit elemente ale gîndirii sale pentru dezvoltarea acestui curent. Dar în epoca respectivă, aceste concepții au reprezentat, printr-o serie de componente ale lor, un progres în evoluția gîndirii umane. Pînă la Socrate, cei mai mulți dintre filozofi se ocupaseră de problemele cosmologiei, de studiul cerului. Filozoful atenian s-a înscris printre primii gînditori care au căutat să apropie filozofia de problematica omului, s-o orienteze spre om, spre autoperfecționarea sa etică și morală. Cîtă dreptate avea în această privință oratorul și scriitorul roman Ciceron care spunea că Socrate a coborît filozofia din ceruri pe pămînt.

Vechi și grave invinuiuri

Gînditorul atenian n-a alcătuit lucrări filozofice, de la el nu ne-a rămas nimic scris. Tot ceea ce știm despre viața și

* Oraș antic în Focida, în Grecia Centrală, vestit, între altele, pentru oracolul său, căruia vechii greci li solicitau sfaturi și despre care credeau că le poate prezice viitorul. Vezi *Magazin Istoric*, nr. 4/1969.

opera sa, inclusiv despre modul în care a decurs procesul, o datorăm fidelilor săi discipoli, îndeosebi lui Platon și Xenofon. Socrate își propaga convingerile, umblînd, înconjurat de tinerii săi elevi, pe străzi și prin piețe, prin atelierele meșteșugarilor, peste tot unde putea discuta cu oamenii. El angaja convorbiri directe, prin întrebări și răspunsuri, cu oricine dorea să-l asculte. În dialogurile sale cu interlocutori din rîndul păturilor avute, cu oameni politici de vază, nu se sfîia să le demaște și să le satirizeze viciile, fără să țină seama de poziția socială și de rangul acestora. Biciuia, cu mușcătoarea sa ironie, rămasă celebră, ignoranța, spiritul de nedreptate, necinstea și infatuarea ce caracterizau pe mulți din cei bogați și puternici.

Socrate...

Socrate își înfățișa ideile cu o deosebită forță de convingere, exercitînd astfel — prin filozofia sa critică, prin elementele dialectice din gîndirea sa — o puternică înfrîurire asupra auditorilor. Cînd l-a auzit pentru prima oară vorbind, Platon, pe atunci în vîrstă de 20 ani, a fost atît de fascinat de erudiția și de elocința maestrului încît a renunțat definitiv la cariera sa de poet și autor dramatic, și-a ars lucrările pe care le scrisese și s-a con-

sacrat pentru totdeauna studiului filozofiei.

Punctele de vedere ale filozofului și modul de a le expune i-au atras, în decursul anilor, numeroase și primejdioase dușmăni. Adversarii săi l-au învinuit și de sofism* și chiar gînditori de renume din acea vreme, printre care scriitorul Aristofan, nu l-au înțeles și s-au ridicat împotriva lui. Cu 24 ani înainte de proces, Aristofan, în comedia sa *Norii*, îl prezentase pe filozof ca pe un șarlatan ce sta agățat într-un coș, cercetînd stelele, incitînd pe tineri împotriva părinților și învățînd pe datornici să nu-și plătească datoriile. Socrate n-a socotit, însă, demn să se supere și a continuat să-l considere

„Trăind fără să fac nici o nedreptate“

Filozofia lui Socrate s-a împletit strîns cu viața sa, cu felul său de a trăi. Propagînd virtutea, a fost el însuși un model de virtute. Marii gînditori care au scris despre el l-au înfățișat ca pe un om de o rară integritate, exemplu de modestie și cumpătare, de cinste și curaj, de dragoste și prietenie față de oameni.

În epoca în care a trăit Socrate, Atena a traversat una din cele mai tumultuoase perioade. A fost o vreme dominată de intense lupte politice între nobilimea tradițională — posesorii celor mai mari averi și ranguri — și democrația sclavagistă, reprezentată de meseriași, comercianți și alte păături sociale, opuse oligarhiei. Astfel el a cunoscut — cum spune marele filozof german Hegel — „măreția Atenei și începutul decăderii ei; el s-a bucurat de suprema ei înflorire și a gustat și din începutul nefericirii ei“.

Într-adevăr, în timpul vieții filozofului, Atena a cunoscut, sub conducerea lui Pericle (445-429), șeful partidei democratice, o puternică dezvoltare, atîngînd — cum apreciază Marx — „cel mai înalt grad al înfloririi ei pe plan intern“. Dar ea a suportat și pustiirile pricinuite de cei 27 ani de război, intrat în istorie sub numele de războiul peloponesiac, din care a ieșit înfrîntă.

În acești ani, filozoful și-a îndeplinit ca un bun cetățean îndatoririle sale față de patrie. Luînd parte la război, și-a cîștigat nu numai faima de luptător viteaz, ci și meritul de a fi salvat, înfruntînd mari primejdii, viața a doi compatrioți, răniți pe cîmpul de luptă. Curajul și atitudinea sa civică sînt ilustrate, între altele, și de faptul că, făcînd parte dintr-un juriu care a judecat zece generali atenieni, acuzați de impietate, fiindcă, după cîștigarea unei bătălii, au lăsat morții neîngropați, pornind în urmărirea inamicului, a fost singurul care a votat împotriva condamnării acestora la moarte.

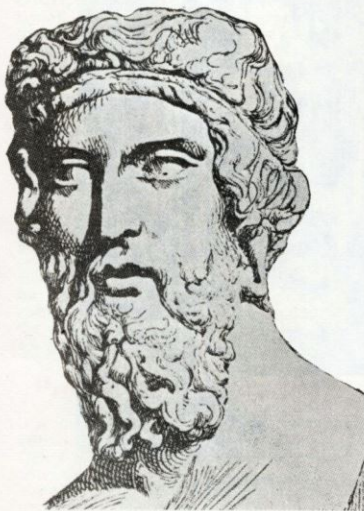
Ca atare, nici convingerile și nici propriul său mod de viață nu reprezentau, în ochii filozofului, vreun temei pentru a fi judecat și condamnat. Sigur pe sine, aștepta liniștit înfruntarea cu tribunalul, întreținîndu-se cu discipolii săi despre diferite subiecte, în afara procesului. Xenofon scrie că atunci cînd Hermogene, unul din prietenii filozofului, s-a mirat că nu se ocupă de apărarea sa, Socrate i-a răspuns:

— Nu ți se pare că m-am ocupat de ea toată viața!

— Cum așa?

— Trăind fără să fac nici o nedreptate.

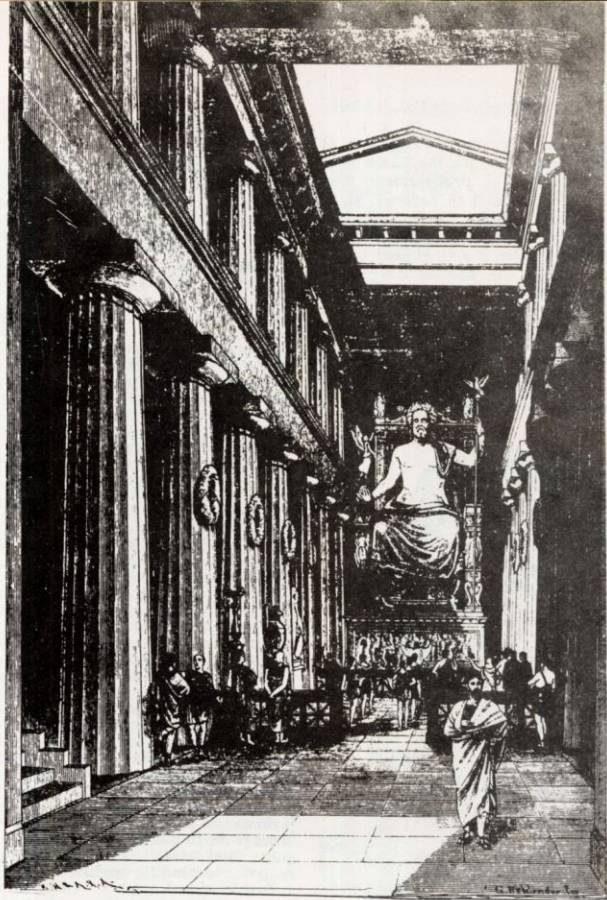
Iar atunci cînd vestitul orator Lysias

...și marele său discipol, Platon

pe Aristofan ca pe un mare poet comic, aducînd argumente pline de logică: „Dacă ne batjocoresc pentru defectele adevărate ne fac un bine, căci ne îndreptăm, dacă nu, batjocura nu ne ajunge“.

* Încercînd să sistematizeze și să supună controlului rațiunii cunoștințele existente, sofismul a avut, în anii de început, un rol pozitiv în stimularea gîndirii. Dar, treptat, unii din reprezentanții săi l-au denaturat esența, sofistii căpătîndu-și falma că pot face să triumfe o cauză oricît de nedreaptă, prezentînd-o într-o lumină falsă.

A negat oare Socrate zeii oficiali ai Atenei? (în fotografie, Templul lui Zeus din Olympia)

— după cum aflăm din scrierile lui Diogene Laertiu — i-a alcătuit și oferit o pledoarie cu ajutorul căreia ar fi obținut achitarea, Socrate i-a spus:

— Discursul tău este foarte frumos, dar nu mi se potrivește.

Cei ce treceau doar drept înțelepți

Din momentul în care adversarii lui Socrate prezentaseră plângerea arhontelui și pînă la începerea procesului se scurseseră

trei decenii. În această vreme, vechilor învinuiri li se adăugaseră altele noi. Mai ales că, între timp, un prieten din tinerețe al acuzatului, Cherofon, ducîndu-se la Delfi, a întrebat oracolul dacă este cineva mai înțelept decît Socrate. Pitia ar fi răspuns că nu există altcineva care să posede mai multă înțelepciune decît filozoful atenian.

Pentru a lămuri spusele oracolului, Socrate, care — cum a afirmat el însuși în cuvîntul rostit la proces — nu se știa atît de bogat în cunoștințe, și-a propus să cerceteze lucrurile mai cu luare aminte. Ca atare, a mers la unul din oamenii

politici influenți, care era socotit printre cei mai înțelepți. Și din discuția avută cu el a constat că omul acela trecea drept înțelept în ochii multora și mai cu seamă în ochii săi, dar, de fapt, nu era. Continuând să cerceteze apoi pe toți aceia care aveau oarecare reputație în știință sau în artă, a ajuns la aceeași concluzie: cei lăudați erau lipsiți de înțelepciune, pe cînd ceilalți i s-au părut oameni mai luminați. Dintre toți, el, Socrate, se putea considera mai înțelept, nu pentru că ar fi știut mai multe, ci pentru că, pe măsură ce-și sporea cunoștințele, își da seama cît de puțin știe.

Cercetările acestea i-au lărgit cercul dușmăniilor. Adversarii săi au răspîndit vorbe perfide că Socrate strică tineretul, nu crede în zei și face să izbîndească pricinile rele. Așa s-a făcut — spune filozoful, vorbind judecătorilor săi — de au tăbărit asupra sa și Meletos și Anytos și Lycon. Și nu atît ei, cît „ponegrirea și pizma [...] sînt ceea ce mă va frînge — afirmă el — de va fi să cad! Astfel s-au prăbușit mulți bărbați destoinici și cred că vor mai cădea”. Căci — profetizează Socrate — „această nenorocire nu se va opri la mine”.

Acutatul a luat cuvîntul în fața instanței în trei rînduri. Întîi pentru a se apăra de învinuirile aduse de adversarii săi. Faptul că n-a solicitat nici un moment clemența tribunalului, ci, dimpotrivă, și-a afirmat, hotărît și demn, adevărul convingerilor sale, ironizîndu-și adversarii și precizînd că n-ar accepta iertarea în schimbul renunțării la ideile sale, că atît timp cît va avea suflare și un pic de putere nu va osteni de a se îndeletnici cu filozofia, a iritat pe unii dintre judecători. Cu o majoritate de 61 voturi, tribunalul l-a găsit vinovat.

Prefer moartea, umilinței

A fost nevoie, deci, ca învinuitul să se adreseze magistraților pentru a doua oară. Odată găsit vinovat, el a trebuit — potrivit tradiției — să-și propună o pedeapsă, instanța urmînd să aleagă între propunerile formulate de acuzat și de acuzatori. Adversarii săi ceruseră condamnarea la moarte. O cerere din partea acuzatului de a fi osîndit la amendă, la închisoare sau exil ar fi oferit instanței posibilitatea de a evita condamnarea la pedeapsa capitală. Socrate a refuzat însă să facă o astfel de propunere. Să aleagă temnița? „Dar ce-mi trebuie — a spus filozoful — o viață în închisoare, ca rob plecat, rînd pe rînd, paznicilor rînduiți de cei unsprezece”. Atunci amendă? Și să stai închis pînă cînd o voi plăti? Dar este pentru mine același

lucru cu cel amintit, căci n-am de unde plăti. Să vă cer surghiunul? Poate m' l-ați da. Dar, bărbați ai Atenei, mare poartă de viață ar trebui să mă stăpînească și prea mult mi-aș întuneca judecata, ca să nu înțeleg că, dacă voi, concetățeni ai mei, n-ați putut răbda vorba și purtarea mea, ci v-au fost așa de grele și urite încît să căutați a scăpa de ele, cum vor putea alții să le rabde cu ușurință? Departe de mine, atenieni, să pot crede așa ceva. Frumoasă viață mi-ar rămîne mie acum, atît de vîrstnic, să ies din orașul meu, schimbînd cît voi trăi orașele și gonit fiind din fiecare!”.

Ce-ar merita el, deci? Dacă ar fi prețuit pentru faptele sale, ar trebui să primească nu o pedeapsă, ci, dimpotrivă, o bună răsplată. Și n-ar putea exista o răsplată mai potrivită decît aceea de a fi hrănit în pritanee, adică în acel loc de onoare unde erau primiți și ospătați cei mai de seamă bărbați ai cetății și cei mai înalți oaspeți.

Sfătuit de prietenii săi, osînditul a propus, în cele din urmă, o amendă de o mină** de argint, apoi, la insistențele acestora, care s-au declarat gata să plătească pentru el, 30 mine. Dar tribunalul a socotit propunerile acuzatului și mai ales mîndria cu care el le-a formulat — drept o sfidare.

Filozoful a fost condamnat la moarte. Adresîndu-se instanței pentru a treia oară, el a dovedit aceeași luciditate și impresionant curaj. Celor care l-au condamnat le-a spus: „.... Poate veți crede [...] că am căzut învins din lipsa cuvîntelor aceloră prin care v-aș fi putut convinge, dacă aș fi avut credința că un om trebuie să facă totul, să spună orice, numai și numai să scape de urmărire. Eu însă sînt departe de părerea aceasta. Da, sînt înfrînt datorită unei lipse, însă nu de vorbe, ci de cutezanță și neruşinare. Sînt înfrînt fiindcă n-am vrut să mă apropiu de voi cu acel fel de vorbire care știu că v-ar fi plăcut prea mult la auz, să vin cu plînsuri și vaeite; fiindcă nu am făcut și nu am spus multe și de toate, pe care le socotesc nevrednice de mine [...] Nu-mi pare rău că mi-am făcut o astfel de apărare. Dimpotrivă, prefer, apărîndu-mă în acest chip, să mor, decît să trăiesc în alt chip; căci atît la judecată cît și în luptă, nici eu, nici un altul nu se cuvine să întreprindă chiar orice, ca să scape de moarte”.

„Ai fi vrut să mor pe drept?”

Potrivit tradiției, în fiecare an, vechii atenieni trimeteau în Insula Delos o corabie cu ofrande care să fie jertfite zeului Apollo, în amintirea legendarei victorii a lui Teseu asupra Minotaurului.

* Reprezentanții puterii executive la Atena.

** Monedă în Grecia antică.

În timpul cît dura călătoria vasului, dus și întors, cetatea trebuia să rămînă curată: gîdelui nu-i era îngăduit să ducă la îndeplinire nici una din sentințele de condamnare la moarte.

Întimplarea a făcut ca, în acel an, pregătirile pentru trimiterea vasului să înceapă în ajunul procesului lui Socrate. Vreme de aproape o lună, din ziua pronunțării sentinței și pînă la înapoierea corabiei, filozoful a rămas în închisoare. Și-a trăit, ca și pînă atunci, ultimele zile în calm și seninătate, neînfricoșat de apropierea sfîrșitului, discutînd cu prietenii săi și nu odată ironizînd pe cei care-i deplîngeau soarta. Diogene Laertiu scrie că Socrate ar fi răspuns soției sale, Xantipa, care-l plîngea că moare pe nedrept: „Nu cumva ai fi vrut să mor pe drept?”* iar unui prieten care i-ar fi oferit o haină frumoasă, ca să moară îmbrăcat cu ea: „Cum așa, haina mea a fost destul de bună cît am trăit, și acum nu-i bună ca să mor?” Altcuiva, care i-a spus că cîneva îl vorbește de rău, i-a replicat: „Intrădevăr, fiindcă n-a învățat niciodată să vorbească de bine”.

În timpul cît s-a aflat întemnițat, mai mulți discipoli l-au sfătuit să evadeze pentru a-și salva viața, oferindu-se să-l ajute. Devotatul său prieten, atenianul Criton, ca și Simmias tebanul, Cebes și alții aveau la îndemînă sumele necesare de bani cu care să plătească temnicerii pentru a înlesni fuga filozofului din închisoare. Nu odată, Criton — după cum rezultă din *Dialogurile* lui Platon — și-a implorat prietenul să-i urmeze sfatul. „Gîndește-te! i-a spus Criton. Dacă mori tu, nenorocirea mea nu va consta numai în aceea că voi fi lipsit de un prieten cum nu voi mai găsi altul niciodată; nu, pe lîngă asta, lumea care nu te cunoaște bine nici pe tine nici pe mine, o să-mi scoată vorbe că am fost nepăsător față de soarta ta, și că dac-aș fi vrut să pun la bătaie o oarecare sumă de bani, te-aș fi putut scăpa. Și ce reputație mai rușinoasă decît să treci în ochii lumii drept un om care pune averea sa mai presus decît prietenii?”

Chiar și autoritățile, dornice să dea un altfel de final cazului său, ar fi fost favorabile evadării filozofului. Socrate a refuzat și această soluție. El a rămas neclintit în părerea sa, potrivit căreia fuga ar fi însemnat o abdicare de la convingerile pe care le formulase și în care crezuse întreaga viață, o încălcare a îndatoririlor sale de cetățean al Ateiei. Evadarea ar fi însemnat pentru el o împotrivire față de legi, o nedreptate. Or, pentru filozoful atenian, nedreptatea era considerată — ca și umilinta — mai cumplite decît moartea.

* După alți autori, replica aceasta ar fi fost dată prietenului său Apolodor.

Cupa cu otravă

Într-una din zile, prietenii filozofului s-au adunat la închisoarea sa mai devreme ca de obicei. Se întorsese vasul din Delos și sosise ziua sorocită execuției. Socrate — povestește Fedon, unul din discipolii filozofului, care se afla de față — era cu Xantipa, care, văzîndu-i pe cei adunați atît de dimineată în jurul soțului ei, a înțeles și a început să se tînguiască.

— Ah, Socrate, pentru ultima dată prietenii îți vorbesc acum! Pentru ultima dată le vorbești tu!

Condamnatul a rugat-o să înceteze și a cerut unora din cei de față s-o conducă acasă. Tocmai ise scosese lanțurile și filozoful savura plăcerea de a-și putea mișca în voie picioarele.

S-a întreținut mult cu prietenii săi, vorbindu-le despre viață și moarte, cu aceeași libertate a spiritului, ca și înainte de condamnare. Nici un moment nu și-a pierdut buna dispoziție. S-a jucat cu pîrul bogat al lui Fedon, glumind în legătură cu frumusețea pletelor pe care discipolul său avea, probabil, să și le taie, așa cum cerea tradiția, ca semn de durere pentru moartea maestrului său; l-a ironizat blînd pe Criton care-și făcea griji în legătură cu înmormîntarea. Apoi a ieșit pentru a face o baie. I s-a adus copii și rudele, și, după ce s-a întreținut cu ei, încurajîndu-i și sfătuiindu-i, s-a înapoiat la prietenii săi. Dar aproape imediat, slujitorul celor unsprezece l-a anunțat că-a sosit ceasul. Cu ochii plini de lacrimi a lăudat apoi blîndețea și răbdarea prizonierului. Socrate — la rîndul său — a făcut elogiul bunătății slujitorului și i-a spus adio. După aceea a cerut otrava.

Soarele era încă pe cer, deasupra munților, și Criton a obiectat că mai este timp, că nu a sosit momentul să se grăbească. Cei mai mulți, în astfel de împrejurări, așteaptă pînă în ultima clipă a zilei.

— Eu nu voi face la fel, a răspuns condamnatul. Căci nu mă cred întru nimic cîștigat dacă voi lua otrava cîteva clipe mai tîrziu, afară doar că mă voi face de rîs față de mine însumi.

I s-a adus cupa cu fiertură de cucută. Cu o seninătate desăvîrșită, Socrate a luat-o și a întrebat dacă, potrivit obiceiului, poate face o libațiune, vîrșînd cîteva picături spre slava zeilor. I s-a răspuns că amestecul nu conține decît doza strict necesară. Atunci a băut cupa pînă la ultima picătură.

— Pînă atunci, povestește Fedon, cei mai mulți dintre noi izbutiseră să-și țină plînsul, dar cînd îl văzurăm bînd otrava și după ce a băut-o, nu ne-am mai putut stăpîni...

— Ce lucruri sînt astea, bunii mei prieteni? le-a reproșat filozoful. Doar tocmai de aceea am îndepărtat de aici femeile...

Cîteva minute, așa cum i se spusese, el a umblat prin încăpere, apoi, cînd a simțit că picioarele i se îngreunează, s-a culcat pe spate. Puțin cîte puțin, frigul i-a cuprins corpul. Simțind sfîrșitul a spus:

— O, Criton, lui Asclepios* îi sîntem datori un cocoș. Să i-l daiți, să nu uitați...

Prietenul său l-a întrebat dacă are de făcut o ultimă recomandare. N-a mai răspuns. Temnicerul s-a apropiat și i-a descoperit fața, pe care muribundul și-o acoperise înainte de a muri. Privirea îi era sticloasă și fixă. Criton i-a închis gura și ochii.

— Acesta a fost, își încheie Fedon povestirea — redată de Platon în *Dialoguri* — sfîrșitul prietenului nostru, omul de bună seamă cel mai cumsecade, cel mai înțelept și cel mai drept din cîți oameni am cunoscut vreodată.

Nu mult după aceea, poporul și-a manifestat minia față de condamnarea și executarea filozofului. În semn de doliu, atenie-

* În mitologia greacă, zeul tămăduirii, căruiua i se jertfea un cocoș, cîntecul acestuia simbolizînd speranța. După unii, spusele filozofului n-ar fi altceva decît o ironie socratică.

nii, după cum scrie Diogene Laertiu, „închiseră terenurile de exerciții și gimnaziile, exilară pe acuzatori, iar pe Meletos îl osîndiră la moarte. În cinstea lui Socrate ridicară o statuie de bronz, operă a lui Lysip, și o așezară în sala de procesiuni. Iar Anytos, ajuns la Heraclea, a fost alungat de locuitorii orașului chiar în aceeași zi”.

Dar cel mai nepieritor monument l-a ridicat marelui gînditor însăși istoria gîndirii umane, purtîndu-i peste veacuri înțelepciunea și numele, ca un simbol al demnității și curajului puse în slujba marilor idealuri ale omenirii.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Diogenes Laertius, *Despre viațile și doctrinele filozofilor*, traducere din limba greacă de C.I. Balmus, București, 1963; Platon, *Dialoguri*, după traducerea lui Cezar Papacostea, revizuite și întregite cu două traduceri noi și cu introducere de Constantin Noica, București, 1968; Platon, *Dialoguri*, capitolul Criton, în românește de St. Bezdechi, București, 1922; Aristofan, *Norii*, în românește de St. Bezdechi și Demostene Botez, cu o prefață de acad. prof. C.I. Balmus, București, 1955; Hegel G.W.F., *Prelegeri de istorie a filozofiei*, vol. I, traducere din limba germană de D.D. Rosca, 1963; Emile Chambry, *Platon, Apologie de Socrate, Criton, Phédon*, Paris, 1965; George Bianu, *Din dosarele marilor procese politice*, București, 1972.

JOSÉ SAN MARTÍN...

(Urmare din p. 61)

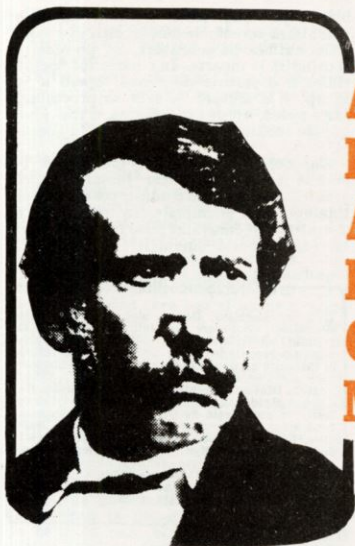
spus. A plecat îndată spre Buenos Aires. Nici aici nu și-a mai găsit locul. Și aici republicanii erau în majoritate, iar elanul lor cucerea mulțimile. „Condorul Anzilor” trebuia să-și ia zborul și de aici. Nu s-a întors să sihăstrească între stîncile și prăpăstiile pe care le străbătuse cu atîta energie și curaj, ci s-a îmbarcat și s-a adăpostit în mare singurătate în citadela unui port de pescari de pe țărmul Mînciei: Boulogne sur Mer. Aici va fi primit vestea victoriei de la Junin (6 august 1824), obținută de Bolívar, ca și vestea despre marea și definitivă biruință obținută la Ayacucho (9 decembrie 1824), de generalul Antonio José de Sucre. Aceste victorii au doborât, definitiv, armatele regaliste din America Latină și au consfințit independența Perului și a Boliviei. Și chiar a întregului teritoriu de la Istmul Panama la Capul Horn.

În acele clipe îl va fi înviadat oare pe marele „Libertador”, eroul necontestat al Americii Latine? Poate nu; poate da.

În orice caz, a fost conștient că măcar o rază din gloria lui Bolívar provenea din sclipirea spadei pe care el, calculatul, modestul, resemnatul San Martín, o fulgerase pe crestele înzăpezite ale Anzilor, pentru libertatea Americii Latine.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Alperovici M.S., Ermolaev V.I., Lavrețkii I.R., Semenov S.I., *Despre războiul de eliberare dus de coloniile spaniole din America (1810-1826)*, București, 1956; Levene R., *A History of Argentina*, Chapell Hill, 1947; Florit F., *San Martín y la causa de America*, Buenos-Aires, 1967; Mitre B., *Historia de San Martín y de la emancipación sud-americana*, vol. 1-3, Buenos-Aires, 1950; Metroford J.C., *San Martín the Liberator*, Oxford, 1950; Sarmiento D.F., *El general San Martín*, Buenos-Aires, 1950; Chaves J.C., *San Martín y Bolívar en Guayaquil*, Buenos-Aires, 1950; Sirbu Viorel, *Revoluția hispano-americană*, București, 1970.

ASALTUL PETELOR ALBE DE PE CONTINENTUL NEGRU (II)

DOINA MOTĂȘ

Asistent universitar

● Călătorie pe „șoseaua lui Dumnezeu“ ● Cit este de navigabilă o scară de marmură? ● În inima Africii, cu orice preț ● Nici un credit ratatului cu ifose ● Calătorul miop face o confuzie ● Vinătoare de oameni ● O întrebare inutilă ● Acele furnicilor siafu ● Nașterea unei legende

În 1856, un nume era pe buzele fiecărui englez: David Livingstone. Cine era omul a cărui popularitate atrăgea atenția celor mai variate cercuri și mai ales, ce făcuse el?

David Livingstone era fiul unor oameni săraci. În timpul zilei trebuia să lucreze cu brațele, ca muncitor textilist, în timpul nopții învăța. Treaptă cu treaptă, a urcat drumul cunoașterii, absolvind în cele din urmă Facultatea de medicină din Glasgow. Plecat în 1841 ca medic misionar în Africa, a făcut peste numai un an primele expediții în interiorul continentului negru.

Pornind de la Cape Town, Livingstone a străbătut sălbaticul ținut al riului Mabotsa și deșertul Kalahari, iar în 1851 a atins cursul superior al Fluviului Zambezi.

De proporții impresionante a fost expediția din 1853-1856, în care Livingstone a străbătut Africa de la Cape Town la Loanda (Angola), apoi de-a curmezișul

continentului până pe coasta Oceanului Indian în Mozambic, parcurgînd peste 8 000 kilometri, descoperind majestuoasa cataractă Victoria și podișul Batoka.

În cei 16 ani de cercetări, Livingstone s-a sprijinit în mare măsură pe ajutorul dezinteresat al băștinașilor față de care nutrea o profundă afecțiune. În 1856 Livingstone s-a întors în patrie. Ridicat în slăvi de oficialitățile, presa și opinia publică britanică, ciudatul misionar a fost privit cu condescendență de marii magnați care nu au văzut de la început avantajele concrete ale noilor descoperiri. Șederea în Anglia a fost de scurtă durată. Ajungînd la concluzia că popularitatea exploratorului putea servi obiectivelor sale politice, guvernul l-a investit, în 1858, cu funcția de consul și comandant al expediției de explorare a Africii Răsăritene și Centrale.

Așa a început o nouă mare expediție a lui David Livingstone.

Cucuta infringerii

Livingstone a părăsit portul Liverpool la 10 martie 1858, în fruntea unui grup de cinci oameni, printre care și fratele său, Charles. Ajunși în luna mai pe litoralul de est al Africii, ei s-au imbarcat pe șalupa cu motor MA-ROBERT, care a pornit în amonte Fluviului Zambezi — „șoseaua lui Dumnezeu”, cum îl botezase exploratorul — pentru a dovedi definitiv că acesta e navigabil.

Consecvent cu linia demitizării, istoricul Tim Jeal* ne oferă o relatare completă, din care nu lipsesc accentele critice. El constată, de pildă că printre excepționalele calități ale lui Livingstone nu se includeau cele de conducător și organizator. După cîteva luni de la plecare, exploratorul a intrat într-un grav conflict cu ofițerul de marină al expediției, pe care l-a și concediat. În lipsa singurului specialist în navigație al grupului, șalupa a eșuat de cîteva ori pe malurile nisipoase ale fluviului, suferind o serie de avarii la motor și începînd să ia apă. Ceva mai tîrziu, alți doi prețioși auxiliari au fost îndepărtați — un cartograf, acuzat pe nedrept de furt și un geolog, căruia i se reproșa o imaginară indolență.

În noiembrie, cînd MA-ROBERT a ajuns la pragurile Kebrassa, Livingstone s-a văzut nevoit să noteze cu amărăciune în jurnal că „Zambezi este cam la fel de navigabil ca o scară de marmură”. Podișul Batoka nu era, prin urmare, accesibil pe calea apei. Fără să se lase demoralizat, apelînd la inepuizabilele sale resurse de energie, exploratorul și-a continuat cercetările. Urcînd riul Shire, un afluent al fluviului, el a descoperit în septembrie 1859 Lacul Nyasa (actualmente Malawi). La sudul celor 26 000 km² de apă stătătoare, se întindea o regiune fertilă, bine irigată și se părea, destul de ferită de pericolul paludismului.

Entuziasmat de aceste avantaje, Livingstone a scris imediat ministrului de Externe, sugerîndu-i anexarea teritoriului și popularea lui cu un mare număr de coloniști, dar Londra nu a acordat nici o atenție acestei propuneri. Pentru a ajunge la același rezultat pe altă cale, exploratorul a recomandat unei societăți de misionari recent înființată să creeze un centru pe cursul superior al riului Shire. Răspunsul a fost favorabil și, în ianuarie 1861, au venit șapte misionari, conduși de un episcop. Din păcate, ei nu s-au dovedit cu nimic superiori celor cu care Livingstone mai avusese de-a face: aroganți, nechibzuți și agresivi, s-au grăbit să se amestece în conflictele intertribale provocate și întreținute de colonialiștii portughezi, ceea ce le-a atras neîncrederea africanilor și nemulțumirea unei mari părți din opinia publică britanică. Teza lui Livingstone despre salubritatea ținutului a primit și ea o grea lovitură atunci cînd, la numai un an de la sosire, episcopul și trei misionari au pierit răpuși de malarie și de friguri galbene.

În același nefast an 1862, d-na Livingstone și-a făcut pe neașteptate apariția la Kongone, port situat la vărsarea Zambeziului în Oceanul Indian, unde nu a mai trăit decît trei luni. Imediat după înmormîntarea ei, o nouă lovitură: grav bolnav de paludism, fratele exploratorului, Charles a trebuit să se repatrieze.

În ciuda unui destin care părea să se înverșuneze împotriva lui, Livingstone și-a dus mai departe programul de investigații științifice, cercetînd cursurile rîurilor Rovuma și Ruo, descoperind Lacul Chilwa, actualmente Shirwa și studiînd în amănunțime zona de la vest de Lacul Nyasa. Nu și-a întrerupt munca decît atunci cînd autoritățile de la Londra i-au retras încrederea, ca urmare a unor intrigă și a depreciării rezultatelor expediției. Rechemat printr-o severă scrisoare a lordului Russell, el a debarcat în Anglia la 23 iunie 1864. Recolta expediției nu părea deloc spectaculoasă iar primirea

* Vezi Magazin istorie, nr. 12/1973.

pe care i-au rezervat-o concetățenii săi nu mai avea nimic din triumful reputat în urmă cu opt ani. Presa îl condamna cu asprime pentru „risipirea nesăbuită a banului public”, pentru „sacrificarea inutilă a unor prețioase vieți omenesti”, pentru „lansarea în aventuri dăunătoare prestigiului Angliei” și pentru diverse alte culpe, unele cu un simbul de adevăr, altele mult exagerate sau inventate pe de-a întregul.

Ministerul de Externe l-a tratat cu o umilitoare răceală, refuzînd sistematic să ia în considerare amănunțele sale rapoarte despre teritoriul descoperit la sud de Lacul Nyasa. Și totuși mult timp după moartea sa, avea să ia naștere acolo „Protectoratul colonial britanic Nyasaland”.

În căutarea fîntinilor lui Herodot

Livingstone nu a rămas decît un an în Anglia. Dar și acest răstimp i s-a părut nesfîrșit de lung, în atmosfera de dispreț și ostilitate ce se crease în jurul lui.

Singura ieșire din impas era organizarea unei noi expediții. Obiectivul a fost ușor găsit: încă de la începutul deceniului 1860-1870, controversa cu privire la izvoarele Nilului era în toi și trei renumiți exploratori britanici — John Speke, Richard Burton și Samuel Baker — avansaseră teorii și ipoteze care se băteau cap în cap. Incomparabil mai grea a fost însă stringerea fondurilor organizării unei expediții. Nici oficialitățile, nici oamenii de afaceri nu mai acordau credit „ratatului cu ifose”, cum îl caracterizase un industriaș multimilionar într-o scrisoare publicată în ziarul *Times*.

Singurul sprijin a venit din partea puștinilor săi prieteni credincioși de la Societatea regală de geografie, care i-au pus la dispoziție o bursă de 500 lire și au uzat de toate relațiile și influența lor pentru a-i obține alte cîteva mici donații și împrumuturi. Grație insistențelor lor, guvernul a acceptat în cele din urmă să-i acorde o subvenție de 500 lire, precum și funcția (dar nu și salariul) de „consul în Africa Centrală”.

Plecarea a avut loc în august 1865, în indiferența generală a presei. Printre puținele ziare care au menționat-o, *Evening Standard* a publicat un scurt comentariu ironic, care se încheia astfel: „Cunoscute lumii antice sub numele de fîntinile lui Herodot, izvoarele Nilului se ascund de milenii. Se vor lăsa oare ele surprinse tocmai de un căutător bine intenționat, dar vai! atît de miop, încît confundă o cascadă cu o lagună?”

Nefînsoțit de nici un colaborator, Livingstone a mers mai întîi în India, pentru a-și recruta o parte din „echipaj”. Călătoria propriu-zisă a început în aprilie

1866, pe rîul Rovuma. Printr-o ciudățenie a soartei, suita sa era ceva mai numeroasă decît în urmă cu opt ani: 36 indieni și africani pilotau o coloană de cîteva zeci de animale de povară — cămile, bivoli, catiri și măgari. Foarte curînd, însă, musca Țe-țe a început să decimeze patrupedele, iar malarie, oboseala și o teamă crescîndă de necunoscut, au rărit simțitor rîndurile oamenilor.

Acum la o vîrstă de peste 50 ani, Livingstone a trebuit să facă apel la ultimele sale energii, deși organismul îi era minat de lupta necurmată cu veșnicele accese de paludism, cărora li se adăugau acum o dizenterie cronică, o febră reumatică și dureroasele ulcerări tropicale ale pielii.

Fie pe jos, fie purtat pe targă, Livingstone își continuă drumul în Africa

După ce a ocilit Lacul Nyasa pe la extremitatea sa sudică, el a luat direcția nord-vest, străbătînd în cea mai mare parte locuri prin care un european pătrundea prima oară — regiunea Marilor Lacuri africane. La 25 decembrie au dispărut și ultimele patru capre, laptele lor fiind

unul dintre puținele alimente pe care stomacul său îl mai tolera. Peste o lună, numărul „dezertorilor” a crescut cu încă doi hamali, care au luat cu ei lada farmaceutică, unde se aflau indispensabile prafuri de chinină. „Am înțeles că împotriva mea s-a pronunțat sentința de condamnare la moarte”, nota Livingstone în jurnal. Cu o tenacitate supraomenească, Livingstone și-a continuat totuși drumul, cînd pe jos (animalele pieriseră fără excepție), cînd purtat pe o targă, și a ajuns, în martie 1867, la capătul meridional al Lacului Tanganika, în noembrie la Lacul Mweru și, în lunile următoare, la Lacurile Mowia și Bangweulu.

În vara anului 1868, ținta era atinsă — sau, cel puțin, așa își închipuia el: un grațios curs de apă, care se îndrepta spre nord, parcurgînd de jos în sus aproximativ două treimi din Africa pentru a fertiliza străvechea țară a faraonilor, înainte de a se vărsa în Mediterana...

Copleșit de bucurie, Livingstone a notat minutilor în jurnal toate caracteristicile reliefului înconjurător, însoțindu-le de nenumărate schițe și relevouri. Firavul pîru merita într-adevăr toată atenția. Dar, identitatea lui nu era cea pe care i-o conferise exploratorul: presupusul „izvor al Nilului” era de fapt șuvoiul încă subțire al riului Lualaba, tronsonul inițial al celuialt mare fluviu african, Congo, care urcă și el mai întîi spre nord, dar apoi face un enorm arc de cerc spre vest și se varsă în Atlantic, după un drum de peste 4 500 km, cu vreo două mii mai puțin decît Nilul.

Întîlnire la Ujiji

În următorii trei ani, Livingstone a continuat să cerceteze zona din jurul Lacului Tanganika, mai ales în direcția sud-vest, pentru a cartografia cît mai detaliat ceea ce lua drept segmentul de început al Nilului. Relieful neregulat și nesfîrșitele păduri ecuatoriale făceau ca fiecare pas să coste eforturi de neînchipuit. Principalul obstacol era însă altul — necruțătorul război purtat de vînatorii de sclavi împotriva populației băștinașe, care se apăra cu disperare. Prins între două focuri, luat rînd pe rînd ba drept complice, ba drept rival al traficanților, Livingstone a fost de cîteva ori în pericol de a fi ucis și nici pînă în ziua de astăzi nu s-au găsit explicații plauzibile pentru repetatele și miraculoasele sale salvări.

În martie 1871, ajuns din nou pe malul riului Lualaba, a pierdut zadarnic patru luni în așezarea Nyangwe, fără a izbuti să-și procure o luntre cu care să treacă de partea cealaltă. În cele din urmă, îngrozit și dezgustat de ororile la care asistase în cursul unor raiduri ale vînatörilor de

oameni, epuizat de boli și lipsit de orice mijloace materiale, a luat calea întoarsă, oprindu-se la Ujiji (Uijiji), pe țărmul Lacului Tanganika. Neavînd nici un medicament care să-i combată febra, durerile și focarele de infecție, Livingstone aștepta resemnat moartea, într-o mizerabilă colibă de lut, unde-l primise și-l îngrijea, atît cît putea, o generoasă familie de africani.

În Anglia, de altfel, toată lumea îl scosese din rîndul celor vii încă din 1867, cînd un călător adusese din Africa vestea morții lui, pe care presa o menționase în treacăt și cu răceală. Trimisă în verificare de către Societatea regală de geografie, o expediție a renunțat la tentativă după numai cîteva săptămîni, înapoiindu-se fără nici un rezultat. Ulterior au circulat tot felul de zvonuri, unele afirmînd că exploratorul trăia încă, cele mai multe anunțînd însă că pierise fie sfîșiat de un leu, fie asasinat de un însoțitor, fie mîncat de canibali.

Au trebuit să treacă patru ani pentru ca proprietarul ziarului **New York Herald Tribune** — James Gordon Bennett, să conceapă, drept platformă publicitară, organizarea unei expediții pentru găsirea lui Livingstone, viu sau mort. Misiunea a fost încredințată unui reporter britanic în vîrstă de 30 ani, Henry Morton Stanley, care a debarcat în Africa în 1871, în fruntea unei echipe înzestrate cu tot ceea ce era necesar călătoriei. Pornind pe urmele celui dispărut, Stanley s-a orientat admirabil și, în cîteva luni, a ajuns la Ujiji.

Cînd a dat cu ochii de cel pe care îl căuta — un moșneag numai piele și oase, cu trupul ciuruit de ulceraiții și scuturat de frisoanele malariei, cu ultima pîlpire de viață în ochii înfundați în orbite — tînărul reporter, covîrșit de emoție, a rostit în șoaptă: **Dr. Livingstone, I presume?** („dr. Livingstone, presupun”). Întrebarea naivă și inutilă — adresată singurului alb imobilizat în inima Africii — a rămas celebră, căpătînd o largă circulație ca mostră de umor involuntar.

Salvat în ultimul moment, datorită medicamentelor proaspete aduse de Stanley, Livingstone și-a reluat activitatea într-un interval surprinzător de scurt. Împreună cu noul său prieten și cu echipa acestuia, el a cercetat pînă în primăvara anului următor Lacul Tanganika, dovadă că riul Rusizi se varsă aici, nu izvoarele, așa cum credeau majoritatea geografilor.

În dimineața de 14 martie 1872 (Janet Graham și alți autori optează pentru data de 15 martie), cei doi englezi și-au luat rămas bun în micul cătun Unyamwezi. Stanley lăsa temerarului deschizător de drumuri o importantă cantitate de alimente, veșminte, substanțe medicamentose etc., urmînd să-i trimită cît de cu-

Întîlnirea dintre Stanley și Livingstone, așa cum ar fi vrut-o contemporanii...

rind o echipă de însoțitori, pentru a-i permite să-și continue activitatea. Despărțirea îi strîngea însă inima. „Ceva îmi spunea că nici un alb nu-l va mai vedea pe Livingstone în viață”, avea el să scrie într-unul din primele sale reportaje.

Presimțirea s-a dovedit întemeiată.

Copacul african și catedrala britanică

Întîlnirea de la Ujiji a jucat un rol de prim ordin în destinele celor doi bărbați, deși ei nu petrecuseră împreună nici măcar jumătate de an. Părăsind gazetăria, Stanley s-a consacrat explorărilor și a devenit unul dintre cei mai îndrăzneți pionieri ai Africii din secolul trecut. Poate că și mai importante sînt consecințele în ceea ce-l privește pe Livingstone, al cărui mit — după părerea lui Tim Jeal — provine în bună parte de la Stanley. Scrierile acestuia au popularizat imaginea unui erou de statură antică, înzestrat cu cele mai strălucite virtuți. Trezindu-i cu vederea defectele — deși le

cunoștea foarte bine, așa cum reiese din însemnările sale zilnice — reporterul l-a idealizat cu premeditare mai întîi în ziarul la care lucrase, apoi în volumul **Cum l-am găsit pe Livingstone**, apărut în 1872. După propria sa mărturisire, portretul zugrăvit era al unei ființe „pe atît de aproape de ingeri, pe cît o îngăduie natura umană”.

La scurtă vreme după apariția primelor relatări în **New York Herald Tribune**, presa britanică, care îl dăduse uitării, pe Livingstone s-a grăbit să preia judecățile de valoare ale lui Stanley. „Fiecare ziar, scrie Jeal, se credea dator să supraliciteze și din exagerare în exagerare, legenda nou născută s-a maturizat cu o uimitoare repeziune”.

Dar ultimul an din viață nu are nevoie de hiperbole, pentru a-l îndritui pe Livingstone să ocupe un loc proeminent în istoria exploratorilor celebri. După cinci luni de așteptare, au sosit la Unyamwezi cei 57 însoțitori și hamali făgăduiți de Stanley. În fruntea celei mai puternice echipe de care dispusese vreodată, el a pornit într-o nouă călătorie, ocolind malul răsăritean al Lacului Tanganika.

După cîteva săptămîni, vechii săi inamici, dizenteria și malarîa, l-au incolțit iarăși. În primele luni ale anului 1873, pe cînd străbătea jungla mlăștinoasă din jurul Lacului Bangweulu, pentru a ajunge pe altă rută spre „izvoarele Nilului”, starea lui s-a înrăutățit brusc, silindu-i pe credincioșii săi slujitori, Susi și Chuma, să-l ducă pe o targă.

Suferințele nu-i știrbeau însă cu nimic spiritul de observație, capacitatea de muncă sau dăruirea de sine. În timp ce furnicile roșii *siafu* mișunau pe trupul lui, mușcîndu-l cu atîta ferocitate, încît pielea ajunsese să semene cu cea a bolnavilor de variolă, el nota cu obișnuita-i minuțiozitate: „Furnicile *siafu* au mandibulele încovoiate în formă de seceră, cu extremitățile foarte ascuțite, ca niște ace...”

În toul sezonului ploios, grupul a ajuns în satul Chitambo, pe malul rîului Lulimala (Molilamo), nu departe de capătul sudic al Lacului Bangweulu. O însemnare în

jurnal oglindea, în stilul său personal, situația mai mult decît critică în care se afla: „Această expediție nu e tocmai o plăcere”. La 27 aprilie, ultima notație: „Dărimat de tot și rămn...” (ilizibil) recuperare... (ilizibil) trimis să cumpere două capre cu lapte. Sîntem pe malul Molilamo”.

În dimineața de 1 mai 1873, slujitorii l-au găsit în genunchi, lîngă pat. Murise.

Acestor slujitori, Susi și Chuma, le datorează Anglia recuperarea rămășițelor pămîntești ale lui Livingstone. După ce i-au eviscerat complet corpul, ei l-au îngropat inima la rădăcina unui copac african, așa cum ceruse. Apoi au îmbălsămat cadavrul într-un amestec de sare cu alcool și l-au învelit într-o bucată de stambă, transportîndu-l astfel cale de peste 2 400 km, pînă în Zanzibar.

După unsprezece luni de la moarte, cînd ciudatul colet a ajuns în sfîrșit la Londra, oficialitățile au fost puse într-o mare încurcătură: cum se putea identifica această mumie primitivă? Sarcina de a dezlega șarada a fost încredințată

Southampton 1874: sosite pe calea mării, rămășițele pămîntești ale exploratorului sînt transportate la țară, de unde vor porni spre punctul terminus al lungii lor călătorii — Londra

celebrului anatomo-patolog Sir William Fergusson. Amintindu-și că, în urmă cu trei decenii, un leu fracturase brațul exploratorului, eminentul specialist s-a pronunțat în mod categoric: „O singură privire asupra humerusului drept mi-a fost suficientă; restul examenului mi-a întărit certitudinea că aveam de-a face cu unul din cei mai de seamă reprezentanți ai umanității — David Livingstone”.

Înmormântarea a avut loc la 18 aprilie 1874, cu un fast deosebit, în vestita catedrală londoneză Westminster Abbey, unde sînt înmormîntate personalități de frunte din istoria Angliei. Pe piatra lui funerară am putut citi: „Adus de mîini credincioase, de peste țări și mări, aici odihnește David Livingstone, misionar, călător și filantrop”.

Prietenul africanilor

S-ar putea ca ultimul calificativ al inscripției să stîrnească mirare: filantrop? Și totuși epitaful nu minte. Livingstone s-a remarcat și prin această însușire, luată în înțeleșul ei etimologic, manifestîndu-se ca un iubitor de oameni de-a lungul întregii sale vieți. Dragostea lui s-a concentrat asupra celei mai vitregite categorii umane a epocii: africanii.

Luîndu-le încă de la început apărarea împotriva burilor și a misionarilor, Livingstone a reacționat cu atît mai vehement cînd s-a izbit de flagelul sclavagismului, practicat pe scară mare în regiunile centrale ale continentului. Încă din 1854, ochiul lui de medic a fost intrigat de neiertătorearea și misterioasa maladie care bîntuia printre băștinășii luați prizonieri în sălbăticele raiduri: tineri în aparență sănătoși și plini de vigoare cădeau într-o inexplicabilă prostrație și se stingeau la o săptămînă după capturare — adesea după numai două-trei zile — fără a manifesta nici un simptom patologic. Cînd a înțeles fenomenul, Livingstone l-a adus la cunoștința opiniei publice britanice și europene: motivul fulgerătoarelor decese era profunda demoralizare a celor căzuți în robie.

Cu timpul, el și-a dat seama că, în Mozambic, autoritățile portugheze erau complice cu negustorii de sclavi, în majoritatea lor ȝeici arabi din nordul și estul Africii. Pentru a-și verifica suspiciunile, el a „cumpărat” într-un rînd un grup de 84 captivi, cărora le-a redat imediat libertatea; fără să se jeneze, chiar în fața lui, viceguvernatorul portughez al teritoriului și-a luat partea convenită din preț.

Livingstone a stăruit consecvent asupra ororilor comerțului cu oameni în

multe dintre comunicările și rapoartele trimise Ministerului de Externe de la Londra, în conferințele ținute în Anglia, în cartea publicată în 1857, dar mai ales în lucrarea postumă, apărută în 1874, **Ultimele jurnale ale lui David Livingstone în Africa Centrală**. Cîteva pasaje cutremurătoare demască bestialitatea negustorilor de sclavi. Unul dintre episoade a avut loc în timpul celor patru luni de ședere la Nyangwe, unde i-a fost dat să asiste la un atac prin surprindere: într-o zi de tirg, o bandă de „vinători” a deschis focul, fără nîci un avertisment, împotriva mulțimii de femei strînse în piața satului. Sute dintre ele au murit secerate de gloanțe sau încate în apele Lualabei, în care își căutaseră scăparea. „Am avut impresia că mă găsesc în iad”, scrie exploratorul, exasperat de neputința lui. „Primul meu impuls a fost să scot pistolul și să trag în asasinii”.

Un astfel de gest l-ar fi costat viața, fără a obține măcar vreun rezultat. În schimb, relatările sale au trezit o indignare atît de puternică în Anglia, încît guvernul a trebuit să intervină energic pe lîngă sultanul Zanzibarului, stăpînului de atunci al acestei zone din Africa Centrală, obligîndu-l să pună capăt, măcar parțial, infamului comerț. Ulterior, scrierile lui Livingstone au inspirat pe toți cei care au luptat pînă la completa stîrpire a sclavagismului.

Pe de altă parte, așa cum s-a mai văzut, de pe urma lui, Africa a avut nu numai de beneficiat, ci și de pățimit. Fără să vrea, el a contribuit la punerea în funcțiune a monstruoasei mașini de colonizare a teritoriilor investigate. Lui i se datorește faptul că Anglia a luat în stăpînire sau sub „protecție”, imensa întindere pe care au fost create cele două Rhodesii, Tanganika și Nyasalandul.

Spre cîntecul lui, totuși, trebuie spus că, pentru Livingstone, faza colonizării nu avea decît un caracter temporar: „Cu coloniile se întîmplă ca și cu copiii, ele acceptă să se supună dintr-un sentiment de slăbiciune [...]; dar, dincolo de un anume răstimp, atunci cînd cer dreptul de a-și hotărî singure soarta, orice încercare de a permanentiza aservirea lor dă naștere unei uri, ce [...] înăbușe eventuala recunoștință, pe care ar fi capabile să o nutrească”.

Deși naive ca formulare, aceste rînduri aveau un caracter profetic. Livingstone le-a scris în 1852, cu un secol mai înainte ca primele colonii britanice din Africa să-și redobîndească independența.

LĂCAȘUL DE VECI AL FIULUI

T. NICOLAE-PAUNESCU din Ploiești, ne întreabă unde se află mormântul fiului lui Dimitrie Cantemir, „scriitorul Antioh Cantemir, al soției și copiilor lor”. După unele informații, mormântul lui Antioh s-a și găsit, alături de al tatălui său. Că președintele soției și al copiilor, astfel de morminte nu există, pentru simplul motiv că Antioh Cantemir n-a fost căsătorit.

1673 SAU 1675?

Confruntând articolul Cantemireștilor, apărut în nr. 10/1973 al revistei noastre, cu lucrarea Trecute vieti de doamne și domnițe (vol. I), de C. Gane, reeditată de curând la Iași, iar, TUDOR GHEORGHE din București, constată unele nepotriviri în GHE din București, constată unele nepotriviri în legătură cu anul nașterii lui Dimitrie Cantemir (1673 la noi, 1675 în cartea lui C. Gane) și anul morții primei sale soții, Casandra (1712 la noi, 1713 în cartea lui C. Gane).

Cea mai veche biografie a lui Cantemir, alcătuită în 1726 și apărută în revista Studiul, nr. 8/1969, arată că Dimitrie Cantemir s-a născut la 28 octombrie 1673 și a murit la 21 august 1723, iar soția sa Casandra a încetat din viață în luna mai 1713. Intruct, după părerea specialiștilor, această biografie este scrisă chiar de Antioh Cantemir, socotim că datele cuprinse în ea sînt corecte.

DE UNDE ȘTIA LAROUSSE?

MIRCEA DRONICU din Moldova-Sulița, Jud. Suceava, dorește să știe:

1) Intre ce ani a domnit Radu de la Afumați, deoarece în lucrările de istorie a găsit patru indicații: 1522-1523, 1524, 1524-1525, 1525-1529. Toți acești ani sînt corecți, intruct domnia lui Radu de la Afumați a avut trei interupțiuni.

2) Cînd s-a născut Ștefan cel Mare: în nr. 1/1969 al revistei noastre se afirmă că data nu e cunoscută, iar în nr. 10/1973 se afirmă că primul Larousse situează acest eveniment în anul 1435. „Dacă hrîsoavele nu menționează anul de naștere al lui Ștefan”, se întreabă corespondentul nostru, de unde provine data menționată în Larousse?

Realitatea e că anul nașterii lui Ștefan nu e cunoscut, intruct „hrîsoavele noastre” nu conțin asemenea date de stare civilă ale voievozilor. Cel care l-au informat pe Pierre Larousse l-au transmis, desigur, o dată aproximativă, dedusă din studierea vieții și activității marelui domn.

3) Sîcitate de noi, în numele dv., prof. dr. doc. D. Tudor, îi vor apare mai multe lucrări de istorie, printre care Pîgure de împărați romani (2 vol.). Tratat de arheologie română, monografie Suceava, Femeile vestite din lumea antică (în limba italiană), volumul 2 din Cavalerii dăruiești (în limba engleză), Podurile romane la Dunărea de Jos (în limba franceză).

EXPLICAȚII NECESARE

ALICE HAIRABETIAN din București: „În Capitală, în fața Deului Patriarhiei, chiar pe drum de Spitalul Brîncovenesc, se află o cruce mare de piatră, înscrisă de cel 260 ani care au trecut peste ea. Mulți trecători se opresc, vîdit interesează de a cunoaște semnificația acestui monument, însă curiozitatea le este zadarnică, intruct nu există acolo nici o plăcuță care să conțină necesarele date explicative.

Gîndesc că n-ar fi lipsit de interes să se arate, într-o asemenea inscripție explicativă, că această cruce a fost ridicată, inițial din lemn, de către Prea Brîncoveanu, în amintirea fiului său Papa (tatăl viitorului domn), ucis la 1655 de semenii răsculați ai lui Constantin vodă Șerban. Dăruim-

du-se, a fost înlocuită la începutul anului 1714 cu actuala cruce de piatră de către belzadea Constantin, fiul lui vodă Brîncoveanu, care a săpat pe ea o inscripție amintind asasinarea bunicului său. Tot atât de interesant este de știut că, pe vremea aceea, pe locul unde este astăzi piața, se vedeau casele familiei Brîncovenesc, crucea amintită fiind chiar în dreptul porții de la intrare.”

Subscriem integral la ideea dv. cu privire la necesitatea unei tăbliș explicative pentru acest vestigiu brîncovenesc.

NU DOAR MUSSOLINI

D. CIOBANU din Iași, dorește să idmurească „noțiunea de fascism” afirmînd că ea „trebuie folosită numai pentru Italia, hitlerismul fiind propriu celui de al III-lea Reich [...] Îmi veți spune că termenul s-a generalizat, dar nu are nici o rațiune...”

Exact — vă spunem că termenul a căpătat și un sens general. De ce nu ar avea rațiune? Prin fascism se definește „ideologia ultrareacționară și mișcarea politică totalitară, care exprimă interesele celor mai reacționare, mai govine și mai agresive elemente ale capitalismului monopolist și al cărei obiectiv este instaurarea dictaturii fasciste, forma cea mai brută a dictaturii burgheze în imperialism”. (Mile dicionar enciclopedic român, p. 355).

Cu alte cuvinte, conținutul noțiunii de fascism s-a extins dincolo de limitele mișcării mussoliniene — și nu numai în românește, ci în toate limbile pămintului.

MORMÎNT SAU CENOTAF?

În legătură cu mormîntul lui Matei Basarab (vezi Magazin istoric, nr. 10/1973, Poșta redacției), arhitectul IANCU ATANASESCU din Gralova, ne comunică: „În calitate de arhitect al Comisiei monumentelor istorice, am participat, în 1933, la consolidarea și restaurarea complexului arhitectonic de la Arnova (Vilcea). Cu acest prilej, am cercetat sarcofagul lui Matei Basarab cu ajutorul undelor electromagnetice, care ar fi trebuit să demonstreze existența unor obiecte metalice; aparatul, însă, nu a semnalat nimic.”

Corespondentul nostru presupune, de aceea, că sarcofagul de la Arnova este gol: ne-am afla, deci, fie în fața unui mormînt prăgădit, dar neutilizat, fie în fața unui cenotaf (monument funerar construit în memoria unei persoane decedate într-un loc necunoscut sau înmormîntat în altă parte decît locul în care s-a ridicat acesta). După părerea d-șale, mormîntul lui Matei Basarab trebuie să se afle în vreo altă ctitorie a sa, pe drumul de la Tirgoștele spre Arnova. Ce părere au specialiștii?

ALBUM DE FAMILIE

SIMION MUNTEAN din București, funcționar la Ministerul Transporturilor și Telecomunicațiilor ne scrie: „Deși sînt trecut de 50 ani, cînd am ajuns cu lectura numărului 9/1973 la pagina 97 mi s-a oprit respirația de emoție. Fotografia sibienilor condamnați la închisoare de către Curtea Marțială din Cluj, în 1916, publicată în acel număr din revista dv. se găsește și în albumul nostru de familie. Al doilea din stînga, în rîndul întii (Ilina Joandrea) este bunicul nostru Iosif Muntean din Ocna Sibiului. Acest om minunat a avut 10 copii, din care astăzi mai trăiește doar unul, Vasile Muntean, pensionar, în București. Dintre urmașii bunicului, în linie directă, sîntem în viață 14 nepoți 19 strănepoți și 3 stră-strănepoți.

Din cronica de familie păstrată în documente sau transmisă oral, noi, toți urmașii săi îl cunoaștem pe Iosif Muntean și ne străduim să fim demni de amintirea lui”.

BAIE DA, LECTURĂ NU!

Pensionarul G. BRINDUȘ din Buzias-Băi, Jud. Timiș, ne scrie următoarele: „Citesc cu multă plăcere revista Magazin istoric. Însă aici la Buzias se primește un număr insuficient de exemplare și, din această cauză, uneori, trebuie să mă duc la Timișoara sau Lugoj spre a mi-o procura. Aș vrea să vă întreb: de ce nu se trimit mai multe exemplare la Buzias, mai ales în sezonul estival, când în această stațiune vin mii de oameni. Mulți din ei sînt din străinătate — Franța, Turcia, Canada — români de origine, și ar dori să citească Magazin istoric”.

Întrebarea pe care ne-o puneți o transmitem la rîndul nostru celor în drept, respectiv Direcției Generale a Poștelor și Telecomunicațiilor, Serviciul difuzării presei.

NELĂMURIRI... LĂMURITE

Z. BĂRDAȘU din Zalău, Jud. Sălaj, își exprimă mirarea pentru existența a trei date diferite în privința bătăliei de la Gârboșu: „a) asasinării lui Mihai Viteazul. Aceste date calculate după echilul și noul stil calendaristic, diferă în Istoria poporului român față de Compendiul de istorie a României și față de unele articole apărute în revista noastră. El semnalează, de asemenea, aceleași diferențe de date care variază între 27 iulie/3 august 1601, 3/13 august 1601 și 9/19 august 1601, în cronicile germană și maghiară folosite uneori ca izvoare pentru elementele respective. Istoricii cititorului nostru este ca „aceste trei date să fie puse de acord și să fie înscrise atât în manualele de școală, cât și în lucrări de specialitate”. Revista noastră nu are nici un mijloc de a realiza acest deziderat, deoarece punctele de vedere și argumentele diferă de la istoric la istoric. Nu s-au uităm că la începutul secolului XVII nu toate evenimentele își găseau o datare riguroasă, așa cum se petrec lucrările în cele mai multe cazuri în istoria contemporană.

GEORGE BUTOIU din Pitești: în adevăr, Despot Vodă (1561-1563) a înființat la Cotnari un institut de învățămînt superior — Schola latina — care, însă, nu a avut o viață mai lungă de un an, dispărînd odată cu moartea înemeitorului.

MARIN TĂSLICĂ din com. Obîrșia Nouă, Jud. Olt, ne cere: 1) biografia și fotografia lui Ioan Dumitriu, deputat al orașului Caracal în Divanul ad-hoc; 2) amănunte despre „a doua capitală” a lui Mihai Viteazul, care se zice că ar fi fost la Caracal; 3) de ce nu a participat Iancu Jianu la mișcarea lui Tudor Vladimirescu și unde a fost înmormîntat acest celebru haiduc; 4) dacă Dinu Păturică, eroul romanului Clocioli vechi și noul, de N. Filimon, a participat la aceeași mișcare; 5) biografia, fotografia și locul unde a fost înmormîntată Elena Cuza, soția primului domnitor al României.

La primele două puncte, răspunsul nostru este negativ: nu cunoaștem biografia deputatului respectiv și nu știm ca orașul Caracal să fi fost vreodată capitală — fie ea și a doua — a Munteniei. Iancu Jianu (1787-1842) a participat la mișcarea lui Tudor, fiind căpitan de panduri; a fost îngropat la Caracal (pentru amănunte, citiți articolul din Magazin istoric, nr. 6/1967). Dinu Păturică, fiind un erou fictiv, răspunsul îl găsiți în roman. Biografia Elenei Doamna nu se poate rezuma, în cîteva cuvinte; vă indicăm lucrarea Luciei Bors, dedicată acestui subiect, Elena Cuza a fost îngropată în satul Solesți, la moșia familiei ei (Rosetti).

COSTACHE PINTILIE com. Măcaș, Jud. Tecuci: aveți perfectă dreptate. Numele corect al deputatului la care vă referiți este Dumitru Toni. Într-adevăr, după cum ne relațiți și dv. acesta a deținut printre altele și funcția de președinte al Asociației generale a învățătorilor din România.

* Vezi Magazin istoric, nr. 4/1973.

DISCORDANȚE INEVITABILE

TEODOR LAZĂR din com. Sîntana, satul Caporal Alexe, Jud. Arad: sultanul Mehmed a domnit în 1444-1446, iar apoi în 1451-1481. În ceea ce-l privește pe Skanderbeg, datele cuprinse între paranteze în articolul din Magazin istoric se referă la anii vieții sale, iar nu la perioada cînd a condus lupta poporului alban, ani care corespund cu cei indicați de dv. Nedumeriri în legătură cu anii de domnie ai lui Orkhan I și Bopdan I, provin din faptul că istoricii înșiși nu au căzut de acord din lipsa unor izvoare categorice asupra unor date precise.

TORPILE UMANE

NICHITA TRAIAN din Sibiu. Mulțumindu-vă pentru cuvintele calde adresate revistei noastre, răspundem întrebărilor dv. pe marginea articolului Am fost un kamikaze.

Da, au existat asemenea acțiuni și în marina japoneză. Arma corespunzătoare avioanelor de sacrificiu kamikaze au constituit-o aici torpile umane Kaien („plecare spre cer”). Ele erau prezăcute cu o cabină mică cu geam pentru pilot, care trebuia să conducă torpila pînă la circa 50 metri de fund. La această distanță, locitura torpilei nu mai putea fi evitată de nava către care se îndrepta și pilotul se putea salva numai datorită scaunului său ejectional.

Prototipul Kaien a fost realizat în ianuarie 1943, dar prima unitate de submarine transportatoare (torpile erau transportate pe puntea unui submarin, care le lăsa noaptea în zona de atac) denumită kikumizu, s-a constituit abia în noiembrie 1944. La primul atac dat în apele Arhipelagului Palaos, două submarine cu lansat cîinci Kaien de pe care nu s-a mai întors nici un pilot.

În atacul următor, la 12 ianuarie 1945, patru Kaien au fost lansate de submarinul I-58 asupra navelor americane ancorate la Guam și doar una a scufundat un petrolier, fără ca despre piloții să se aște ceva.

Torpile umane japoneze după ce au fost adaptate lansării lor de sub apă, au scufundat cîteva nave americane în marea. În martie 1945, americanii au găsit în peșterile Insulelor Kerama, la sud de Okinawa, vreo 300 torpile neutilizate.

ÎNTRE SCILA ȘI CARIBDA

DAN LUCIAN PICU din Brașov: pe marginea articolului Robespierre: ultima zi înainte de esafod de Max Gallo (Magazin istoric, nr. 8/1973) facem cîteva precizări, așa cum ne cere spiritul dv. foarte exact.

În nota la care vă referiți, nu se afirmă că „Roux și Hébert au fost judecați și executați în urma aceluiași proces” și deci în aceeași zi, ci se reține doar că locutura de la 9 thermidor a fost înlesnită de îndatarea din Convenție a moderatilor conduși de Danton și a extremiștilor de stînga („turbații”) în frunte cu J. Roux și G. Hébert.

Cum s-au petrecut lucrurile? Lupta împotriva extremiștilor s-a desfășurat în două etape. În perioada august-septembrie 1793, Convenția iacobină i-a arestat pe „turbați”; printre ei se afla și preotul J. Roux care s-a sinucis în închisoare la 5 septembrie același an. În continuare, politica de adîncire a revoluției a fost preluată de hébertiști, pe care iacobinii din jurul lui Robespierre i-au judecat și ghilotinat în martie 1794, cînd de fapt s-a încheiat această luptă. Istoria a demonstrat că robespietristii, rousseauiști prin excelență, au încercat să conducă pe o cale de mijloc între moderație și extremă, pînă la urmă prăbușindu-se, lociți de burghezia „noilor imbogățiți”.

MOHÁCS 1526-1541

ATILA NAGY din Reșița, elev în clasa VIII-a Școala generală nr. 8, ne întreabă în urma cărei bătălii a fost împărțită Ungaria, căci a găsit două date diferite în manualul său de istorie și în revista Magazin istoric, nr. 2/1972. Dreptate are revista! La 29 august 1526 are loc dezastrul de la Mohács, când armata maghiară este zdrobită de turci care ocupă orașul Buda. Dar abia peste cincisprezece ani — respectiv la 29 august 1541, tot la Mohács, are loc o nouă mare bătălie, în urma căreia forțele coaliției creștine, insuficiente ca număr, au fost zdrobite. Acum orașul Buda devine pașalic și Ungaria este împărțită astfel: partea de nord revine Habsburgilor, cea centrală și sudică devine pașalic turcesc, iar Transilvania, Banatul și Partium se organizează într-un principat autonom sub suzeranitatea Imperiului otoman.

În ceea ce privește prima de. întrebare, nu știm în măsură să vă răspundem. Sperăm că A. Dumas a respectat întru totul adevărul istoric.

ÎNCERCARE DE LOCALIZARE A UNUI CUVÎNT DACIC

GHEORGHE STANCIU din București, își pune întrebarea: dacă nu cumva simpla adaptare a cuvîntului dacic tapă (plural tape) la fonetica limbii latine, a făcut loc în istorie unei localități (neidentificate pînă în prezent), cunoscută de noi sub numele de Tapae.

Gheorghe Stanciu, pentru a-și demonstra ipoteza, pornește de la cuvîntul tapă — cuvînt înfățișat frecvent în regiunea montană dintre Dimbovița, Prahova și Teleajen. „Pentru ca un copac să fie doborât, se face mai întîi din topor o tăietură în formă de pană, situată și orientată în direcția căderii. Apoi se introduce eșierul (joagărul) în partea opusă și se

taie pînă se ajunge deasupra tăieturii de topor. Tăietura în formă de pană se numește tapă. Cuvîntul acesta moștenit din moși-strămoși este întrebuintat și astăzi în aceste locuri și — rămîne de văzut — poate și în alte părți. Ceea ce ne-a dus la părerea că acest cuvînt a rămas în vorbirea țărănilor noștri de la îndepărtatii strămoși daci a fost și relatarea țăranului Stan Gheorghe din com. Domnești-Iltor, care arată că în august 1916 se afla ca ostar în Regimentul 22 «Dimbovița», cantonat cu o lună înainte în Munții Bucegi la «Vama Strunga». Acolo, au amplasat tunurile în spatele unei păduri dese de brad. Ne-am mirat — spunea Stan Gheorghe — cum vom putea trage cu tunurile spre inamic, cînd pădurea ne stătea în față. Dar... ne-am pus de a_măci tape la toți copacii și cînd a venit vremea, la 15 august, am doborât cu lovituri de topor copacii din creastă. Aceștia, căzînd peste cei de mai jos și aceia peste alții, în cîteva minute, o adevărată avalanșă de brazi s-a năpustit la vale, lăsînd timp de trageră bateriilor noastre.

Nu găsim oare în această descriere simplă, rezonanța bătăliei de la Tapae?

Dacii foloseau această tactică a pădurilor doborâte în calea invadatorilor. Folosind metoda tapelor dacii nu urmăreau o luptă de amplasare, o luptă decisivă, ci numai hărțuirea dusmanului. Aceasta explică și faptul că ambele bătălii (88 și 101 e.n.) de la Tapae s-au soldat cu pierderi grele pentru romani, dar nu au adus victoria apărătorilor daci. Este probabil ca în vorbirea curentă dacii să fi indicat locul unde s-a dat bătălia ca fiind la tape adică acolo unde s-au făcut tapele în acest scop. Dacă arheologia va găsi totuși numele acestui străvechi Tapae, atunci rămîne numai bizară coincidență dintre numele propriu și substantivul amintit.

Oricum originea străveche a cuvîntului acesta, folosit și astăzi în pădurile noastre, poate fi luată în considerație“.

Folosim ultimul cuvînt la acest prim dialog cu cititorii în 1974 pentru a le mulțumi, lor ca și colaboratorilor, pentru urările cu care ne-au mișcat sufletele la An nou. Și să încercăm mai departe să păstrăm cît mai vie această nespus de prețioasă comunicare cu toți cei care ne citesc.

Cristian POPIȘTEANU

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR

● Noi lumini asupra statului lui Decebal ● Un voievod nedreptățit: Ștefăniță Vodă ● Ianuarie — iulie 1944, autoritățile antonesciene raportează: „glasuri tot mai revoltate și mai curajoase“ ● „Nu cer lumii decît să mă lase să o iubesc și să o servesc“: o scrisoare inedită și alte mărturii despre Nicolae Titulescu ● Caracalla și pumnalul „credinciosului“ Martialis ● Acum 53 ani: glasul socialiștilor români răsună în Parlament ● Memoriile de front ale lui Eisenhower ● 1922-1924: Coroana în duelul dintre partide ● Răspunsurile la cel de-al treilea concurs cu premii organizat de Magazin istoric în 1973

CONTENTS

ION IONAȘCU Stephen the Great, the Valiant Prince of Moldova (1457-1504)	2
MIRCEA MUȘAT The Struggle for the Union of Moldova with Wallachia (1848-1859)	17
WILLIAM MARIN Students and Teachers of Timișoara Who Fought Fascism	29
LUCIAN BOIA An Interview of the American Historian Keith Hitchins	38
AUGUSTIN DEAC, D. MOLDOVEANU and MIKHAIL CHATROV 50 ans depuis la mort de Léonine	40
A. SIMION October 1940. Hitler's Troops Enter Romania ..	50
D. ALMAȘ José San Martín ..	56
ȘTEFAN S. GOROVEI Eudoxiu Hurmuzaki, a Pioneer of Romanian Historiography	62
D.D. EISENHOWER War Memoirs	70
VALERIU BUDURU Socrates before the Tribunal of the Heliasts	82
DOINA MOTAȘ David Livingstone	90

SOMMAIRE

ION IONAȘCU Etienne le grand, le vaillant prince de Moldavie (1457-1504)	2
MIRCEA MUȘAT La lutte pour l'union de la Moldavie et de la Valachie (1848-1859)	17
WILLIAM MARIN Les étudiants et les professeurs de Timișoara qui luttèrent contre le fascisme ..	29
LUCIAN BOIA Une interview de	

l'historien américain Keith Hitchins	38
AUGUSTIN DEAC, D. MOLDOVEANU et MIKHAIL CHATROV 50 ans depuis la mort de Léonine	40
A. SIMION Octobre 1940: Les troupes hitlériennes entrent en Roumanie	50
D. ALMAȘ José San Martín ..	56
ȘTEFAN S. GOROVEI Eudoxiu Hurmuzaki, un pionnier de l'historiographie roumaine	62
D.D. EISENHOWER Mémoires de guerre	70
VALERIU BUDURU Socrate devant le tribunal des héliastes ..	82
DOINA MOTAȘ David Livingstone	90

СОДЕРЖАНИЕ

И. ИОНАШКУ Великий Стефан, храбрый господин Молдовы (1457-1504)	2
М. МУШАТ Страницы борьбы за воссоединение Молдовы с Мунтенией (1848-1859)	17
В. МАРИН Студенты и профессора Тимшоары против фашизма	29
Л. БОЯ Интервью с американским профессором Кейт Хитчинс	38
А. ДЕАК, Д. МОЛДОВАНУ Молдовяну 50-летие смерти Владимира Ильича Ленина 40	
А. СИМИОН Октябрь 1940 г.: гитлеровская армия проникает в Румынию	50
Д. АЛМАШ Хосе Сан Мартин — герой Латинской Америки 56	
Ш. С. ГОРОВЕЙ Еудоксиму	

Хурмузак — пионер румынской историографии	62
Д. Д. ЭЙЗЕНГОВЕР Военные мемуары	70
В. ВУДУРУ Сонрат перед Трибуналом Гелиастов	82
Д. МОТАШ Давид Ливингстон	90

INHALT

ION IONAȘCU 1457-1504 — Der Moldau ruhmvoller Fürst, Stephan der Grosse	2
MIRCEA MUȘAT Bruchstelle aus dem Kampfe zur Vereinigung der Moldau mit der Walachei (1848-1859)	17
WILLIAM MARIN Temesvarer Studenten und Professoren — Gegner des Faschismus	29
LUCIAN BOIA Interview mit dem amerikanischen Historiker Keith Hitchins	38
AUGUSTIN DEAC, D. MOLDOVEANU, MICHAEL SCHATROV 50 Jahre seit Lenin's Tod	46
A. SIMION Oktober 1940. Hitlertruppen dringen in Rumänien ein	50
D. ALMAȘ Ein Nationalheld Lateinamerikas — José San Martín	56
ȘTEFAN S. GOROVEI Eudoxiu Hurmuzaki — ein Vorgänger rumänischer Geschichtsschreibung	62
D.D. EISENHOWER Kriegserinnerungen	70
VALEMIU BUDURU Sokrates vor den griechischen Tribunen ..	82
DOINA MOTAȘ David Livingstone	90

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — București, P.O.B. — 2001

magazin istoric

București, intrarea Ministerului nr. 2, et. IV — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Ioan Lăcustă, Vasile Șimandan, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Domnica Zavolcnachi
SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru

PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Constanța Avram, Ana-Maria Șerbănescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 3 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii” — București

